



ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΚΕΦΑΛΛΩΝΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1217Μ068

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΖΕΦΗ ΔΗΜΑΔΑΜΑ

Διπλωματική Εργασία

ΘΕΜΑ: Πολυεθνικές επιχειρήσεις: φορείς ή τροχοπέδη της βιώσιμης ανάπτυξης στον αναπτυσσόμενο νότο; Η περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής

Δήλωση μη λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης:

Η εργασία που παραδίδεται είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί την πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς τις απαραίτητες αναφορές.

Υπογραφή

ΚΕΦΑΛΛΩΝΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντμήσεις

Εισαγωγή.....1

Μέρος 1: Πολυεθνικές Εταιρίες και Παγκόσμια Οικονομική Ολοκλήρωση

Κεφάλαιο 1. Εννοιολογικός προσδιορισμός και κατηγοριοποίηση.....6

Κεφάλαιο 2. Δομές και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των πολυεθνικών εταιρειών.....14

Κεφάλαιο 3. Κίνητρα και θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων.....21

Κεφάλαιο 4. Πολυεθνικοποίηση και Παγκοσμιοποίηση.....29

Κεφάλαιο 5. Σχέσεις πολυεθνικών-κρατών.....38

Μέρος 2: Βιώσιμη Ανάπτυξη-Έννοια, Πολιτικές και Μέσα Υλοποίησης

Κεφάλαιο 6. Ορισμός και παράμετροι της Βιώσιμης Ανάπτυξης.....45

Κεφάλαιο 7. Η πορεία προς την κατοχύρωση και οικουμενοποίηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης.....51

Κεφάλαιο 8. Προς μια «Στοχευμένη» Βιώσιμη Ανάπτυξη.....60

Κεφάλαιο 9. Η ευρωπαϊκή πλαισίωση της Βιώσιμης Ανάπτυξης.....75

Μέρος 3: Πολυεθνικές Εταιρείες και Βιώσιμη Ανάπτυξη στην
Αφρική-Μια σχέση συμβιωτική ή συγκρουσιακή;

Κεφάλαιο 10. Γεωγραφική προσέγγιση και αποτύπωση της κατάστασης υπανάπτυξης
της Υποσαχάριας Αφρικής.....83

Κεφάλαιο 11. Βιώσιμη ανάπτυξη στην Αφρική: η πορεία επίτευξης των Στόχων, οι
προκλήσεις και η συμβολή των Πολυεθνικών Εταιρειών.....89

Συμπεράσματα.....105

Βιβλιογραφία.....113

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑΞΕ: Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

ΑΠΕ: Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

ΓΣ: Γενική Συνέλευση

ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Ε&Α: Έρευνα και Ανάπτυξη

ΕΑΧ: Ελάχιστα Αναπτυγμένες Χώρες

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

Η.Ε: Ηνωμένα Έθνη

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΤΑ: Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΠΔΠ: Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον

Π.Ε: Πολυεθνική Εταιρεία

ΠΟΕ: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

Π.Τ: Παγκόσμια Τράπεζα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΙΣΜΟΣ

BRICS: Brazil, Russia, India, China and South Africa

HIV/AIDS: Human Immunodeficiency Virus/Acquired Immune Deficiency Syndrome

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade

ICT: Information and Communications Technology

MDGs: Millennium Development Goals

R&D: Research and Development

SDGs: Sustainable Development Goals

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

UNEP: United Nations Environment Program

Περίληψη

Οι πολυεθνικές εταιρείες λόγω της ασύλληπτης ισχύος τους σε πολλαπλά επίπεδα είναι οι πρωτοπόροι της επιχειρηματικής δραστηριότητας παγκοσμίως. Οι πολύπλοκες εσωτερικές δομές τους, οι μορφές οργάνωσης και κατανομής των δραστηριοτήτων τους ανά τον κόσμο, ο πολυεθνικός χαρακτήρας των διευθύνσεών τους, η δεξιότητά τους στο να αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες στον τομέα της πληροφορικής και των επικοινωνιών και η ικανότητά τους χάρη στις υψηλές τεχνικές marketing που έχουν αναπτύξει να προσαρμόζονται ή ακόμη και να χειραγωγούν εθνικές αγορές προβάλλοντας νέα προϊόντα και αξίες έχουν καταστήσει τις εταιρείες αυτές οχήματα της παγκοσμιοποίησης. Πέρα όμως από την αναμφισβήτητη αποδοχή της συμμετοχής τους στην παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση, η παρούσα εργασία εξετάζει τις επιπτώσεις της δράσης των πολυεθνικών στον αναπτυσσόμενο Νότο και κυρίως την Υποσαχάρια Αφρική, την πιο υποβαθμισμένη σε αναπτυξιακούς ρυθμούς περιοχή του Πλανήτη. Αυτό που διερευνάται είναι η συμβολή των πολυεθνικών εταιρειών στην βιώσιμη ανάπτυξη. Αφού προηγηθεί μια εμπειριστατωμένη ανάλυση της έννοιας, των παραμέτρων και των πολιτικών υλοποίησης της βιώσιμης ανάπτυξης, η εργασία επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα για το αν οι πολυεθνικές εταιρείες είναι θετικοί ή αρνητικοί συντελεστές της βιώσιμης ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες με έμφαση στις αφρικανικές.

Abstract

Thanks to their remarkable multi-level power multinational corporations are the pioneers of global business. Their complex internal structures, the organization and allocation of their activities across the globe, the multinational diversity of their management, their ability to leverage information technology and adapt to or even manipulate national markets through advanced marketing by displaying new products and values have rendered these companies the vehicles of globalization. However, beyond the undisputed acknowledgement of their contribution to global economic integration this paper examines the impact of multinationals' activity on the Global South and especially on Sub-Saharan Africa, the most depressed area of the Planet. What is being probed is the contribution of multinational corporations to sustainable development. After an in-depth analysis of the concept, pillars and policies of sustainable development, the paper attempts to answer the question of whether multinational companies are positive or negative contributors to sustainable development in developing countries and especially in Sub-Saharan African countries.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δίχως αμφιβολία η σημερινή διεθνής κοινότητα λειτουργεί στο πλαίσιο της φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Πρόκειται για μια διαδικασία που χαρακτηρίζεται κατά κύριο λόγο από την επέκταση του διεθνούς εμπορίου, των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ), την ελεύθερη κίνηση του κεφαλαίου καθώς και άλλων παραγωγικών συντελεστών όπως και από την διαπερατότητα των εθνικών συνόρων όσον αφορά τη διενέργεια των διεθνών συναλλαγών λόγω της τεχνολογικής προόδου η οποία επέφερε ραγδαία μείωση του κόστους των μεταφορών και της επικοινωνίας. Αυτή η διαδικασία του μετασχηματισμού της παγκόσμιας οικονομίας εμφορείται από τις φιλελεύθερες αξίες που δίνουν έμφαση στην ελεύθερη λειτουργία της αγοράς και τον περιορισμό του παρεμβατικού ρόλου του κράτους. Γι' αυτό και στη βιβλιογραφία της αποδίδεται ο όρος φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

Κεντρική θέση σε αυτό το στάδιο μετάβασης της παγκόσμιας οικονομίας κατέχουν οι πολυεθνικές εταιρείες. Όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια, πρόκειται για εταιρείες οι οποίες, διατηρώντας την κύρια έδρα τους σε μια δεδομένη χώρα προέλευσης, διεθνοποιούν τις παραγωγικές τους δραστηριότητες σε δυο ή περισσότερες χώρες. Οι πολυεθνικές εταιρείες θεωρούνται φορείς της παγκοσμιοποίησης διότι η δράση τους διαπερνά τα εθνικά σύνορα σχετικοποιώντας έτσι τη σημασία τους και με αυτό τον τρόπο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη σύγκλιση των εθνικών οικονομιών. Οδηγούν με άλλα λόγια σε μια κατάσταση παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης. Η πρόσβαση στις διεθνείς κεφαλαιαγορές για χρηματοδότηση, η δυνατότητα ταχείας μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών σε διάφορα σημεία του πλανήτη όπως και το γεγονός ότι οι ΠΕ αποτελούν μείζονες φορείς τεχνολογίας κι επιστημονικής γνώσης λόγω των σημαντικών επενδύσεων που πραγματοποιούν σε Έρευνα & Ανάπτυξη (Ε&Α) διαμορφώνουν μια ιδιαίτερα προνομιακή θέση για τους εταιρικούς αυτούς σχηματισμούς στη σημερινή διεθνή τάξη πραγμάτων. Λόγω της αυξημένης οικονομικής, τεχνολογικής κτλπ. ισχύος τους οι ΠΕ έχουν εμπλακεί σε μια έντονα ανταγωνιστική σχέση με τα έθνη-κράτη απειλώντας ακόμα την ίδια την πρωτοκαθεδρία τους στο διεθνές σύστημα.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι αρχικά η σκιαγράφηση μιας ολοκληρωμένης και σαφούς εικόνας για τη φύση και τις λειτουργίες των πολυεθνικών

εταιρειών στη σύγχρονη διεθνή κοινότητα. Πιο αναλυτικά, αφού προηγηθεί η οριοθέτηση 2 άμεσα αλληλεξαρτώμενων εννοιών: «Πολυεθνική Εταιρεία» και «Άμεση Ξένη Επένδυση», θα εξηγηθούν τα κίνητρα που ωθούν μια πολυεθνική επιχείρηση να υλοποιήσει μια Άμεση Ξένη Επένδυση, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα τις σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί στη διεθνή βιβλιογραφία για την ερμηνεία των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων. Έπειτα θα ακολουθήσει ιστορική ανασκόπηση της παρουσίας των πολυεθνικών εταιρειών στη διεθνή σκηνή και θα γίνει συσχέτιση της δράσης τους με την εξέλιξη του φαινομένου της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Συγχρόνως δε θα παρατεθούν οι στρατηγικές που υιοθετούν οι πολυεθνικές εταιρείες για την υλοποίηση 2 βασικών στόχων τους: 1) διατήρηση μακροχρόνιας κερδοφορίας 2) επίτευξη παγκόσμιας εταιρικής ανταγωνιστικότητας. Τέλος θα επιχειρηθεί αποτίμηση των αποτελεσμάτων της δράσης των εταιρειών αυτών τόσο για τις χώρες προέλευσης όσο και κυρίως για τις χώρες υποδοχής των επενδύσεών τους. Στο σημείο αυτό θα εξεταστεί η προβληματική των σχέσεων μεταξύ πολυεθνικών εταιρειών και αναπτυσσόμενου Νότου λόγω ακριβώς της ιδιαίτερης ελκυστικότητας των χωρών που τον απαρτίζουν για πραγματοποίηση ΑΞΕ.

Απώτερος σκοπός της έρευνας αυτής όμως είναι η διερεύνηση της σχέσης των πολυεθνικών εταιρειών και των δραστηριοτήτων τους στις χώρες του Τρίτου Κόσμου με την προώθηση πολιτικών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστεί ο βαθμός θετικής ή αρνητικής συμβολής της δράσης των ΠΕ στην εξυπηρέτηση των Στόχων για Βιώσιμη Ανάπτυξη («Sustainable Development Goals») όπως επικαιροποιήθηκαν και διευρύνθηκαν από την νέα Agenda 2030 η οποία υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών τον Σεπτέμβριο του 2015. Επίκεντρο της παρούσας έρευνας είναι οι χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου, δεδομένου ότι η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τη διαχείριση των αναπτυξιακών ζητημάτων των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Ειδικότερα η προσέγγιση της εξεταζόμενης σχέσης θα λάβει χώρα στην Υποσαχάρια Αφρική ως περιοχή μελέτης. Αφενός μεν διότι η περιοχή αυτή, όντας πλούσια σε φυσικούς πόρους, αποτελεί πόλο έλξης για τις πολυεθνικές εταιρείες. Αφετέρου δε διότι η Υποσαχάρια Αφρική υφίσταται έντονα τις αρνητικές επιπτώσεις της επισυμβαίνουσας περιβαλλοντικής υποβάθμισης και γι' αυτό η υλοποίηση των

Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης καθίσταται πιο επιτακτική για την περιφέρεια αυτή παρά ποτέ.

Ως εκ τούτου στο δεύτερο μέρος της εργασίας κεντρική θέση κατέχει η ανάδειξη της στρατηγικής της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Πρωτίστως θα αναλυθούν οι 3 πυλώνες που συγκροτούν την έννοια αυτή: η οικονομική μεγέθυνση, η περιβαλλοντική προστασία και η κοινωνική πρόοδος. Συνεχίζοντας, θα παρουσιασθεί το ιστορικό πλαίσιο. Στο σημείο αυτό ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στις 4 Συνδιασκέψεις-σταθμούς των Ηνωμένων Εθνών για την κατοχύρωση και προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης: Στοκχόλμη 1972, Ρίο 1992, Γιοχάνεσμπουργκ 2002, Ρίο 2012. Επιπροσθέτως ιδιαίτερη μνεία θα γίνει στην Agenda 2030 με την καταγραφή και παρουσίαση των 17 Στόχων. Οι Στόχοι αυτοί θα εξεταστούν υπό το πρίσμα τόσο του διεθνούς όσο και του ευρωπαϊκού δικαίου κι ακολούθως θα γίνει αξιολόγηση της νομικής τους δεσμευτικότητας.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας θα ακολουθήσει η περιπτωσιολογική μελέτη της Υποσαχάριας Αφρικής. Στην αρχή θα επιχειρηθεί μια γεωγραφική προσέγγιση κι έπειτα θα παρουσιασθούν συνοπτικά οι αναπτυξιακές προκλήσεις της περιοχής με έμφαση στις περιβαλλοντικές πιέσεις. Στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια στο να διασαφηνιστεί αν η παρουσία των πολυεθνικών εταιρειών είναι ή όχι συμβατή με την προώθηση πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης στην αφρικανική ήπειρο εκτιμώντας τον αντίκτυπο της δράσης τους στην πορεία υλοποίησης συγκεκριμένων SDGs. Προς το σκοπό αυτό θα γίνει εστίαση σε 3 βασικούς τομείς-κλειδιά της επιχειρηματικής δραστηριότητας στις αφρικανικές χώρες. Πρόκειται για την αγροτική παραγωγή, την έρευνα κι εκμετάλλευση υδρογονανθράκων και την εξόρυξη μεταλλευμάτων.

Κλείνοντας, στα συμπεράσματα θα παρατεθούν ορισμένες σκέψεις ως προς την αποτίμηση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Στο σημείο αυτό θα ακολουθήσει ακόμη καταγραφή των προτεινόμενων πολιτικών προς το σκοπό της καθολικής εφαρμογής των Στόχων της Agenda 2030 σε ολόκληρη την Υποσαχάρια Αφρική με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων: κράτη, πολυεθνικές εταιρείες, ομάδες της κοινωνίας των πολιτών, διεθνείς και περιφερειακοί διακυβερνητικοί οργανισμοί.

Από μεθοδολογική σκοπιά αναφέρεται ότι για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας θα διενεργηθεί δευτερογενής έρευνα. Αυτό σημαίνει ότι η όλη βιβλιογραφική έρευνα συνίσταται κατά βάση στον εντοπισμό, τη μελέτη, ανάλυση,

κριτική και συνδυαστική παρουσίαση θέσεων από δημοσιευμένα κείμενα, δηλαδή βιβλία κι επιστημονικά άρθρα.

ΜΕΡΟΣ Α΄:
ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ
ΕΤΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ

Κεφάλαιο 1. Εννοιολογικός προσδιορισμός και κατηγοριοποίηση

Με βάση την οικονομική θεωρία και πρακτική η διεθνής επιχειρηματική δραστηριότητα υποδιαιρείται σε 3 κατηγορίες: 1) **Εισαγωγές κι εξαγωγές αγαθών** 2) **Εισαγωγές κι εξαγωγές υπηρεσιών**. Στην περίπτωση αυτή υπάρχει μια επιχειρηματική μονάδα εδρεύουσα σε μια δεδομένη χώρα η οποία είτε προβαίνει σε πληρωμές εκτός των συνόρων της χώρας αυτής ως αντάλλαγμα για την παροχή υπηρεσιών από επιχειρήσεις του εξωτερικού (εισαγωγές) είτε εισπράττει αμοιβές ως αντάλλαγμα για την παροχή υπηρεσιών σε αλλοδαπές επιχειρήσεις (εξαγωγές). Το εύρος των διεθνών συναλλαγών υπηρεσιών είναι μεγάλο και πολυποίκιλο. Ενδεικτικά αναφέρονται οι υπηρεσίες τουρισμού και μεταφορών, τραπεζικές, ασφαλιστικές υπηρεσίες, υπηρεσίες management κ.α. Ιδιάζουσα περίπτωση είναι **η σύμβαση licensing**. Η σύμβαση αυτή προβλέπει την παραχώρηση από μια επιχείρηση του δικαιώματος εκμετάλλευσης πόρων αποκλειστικής ιδιοκτησίας της σε μια ή περισσότερες επιχειρήσεις-χρήστες του εξωτερικού¹. Μπορεί να πρόκειται για την άδεια χρήσης ενός εμπορικού σήματος, μιας τεχνολογικής εφαρμογής ή οποιουδήποτε άλλου άυλου αγαθού. Τα δικαιώματα αυτά εκμετάλλευσης συνήθως είναι κατοχυρωμένα με διπλώματα ευρεσιτεχνίας και παραχωρούνται έναντι αμοιβής (royalties). Μια ειδικότερη μορφή του licensing είναι **η σύμβαση franchising**. Πρόκειται για συμφωνία όπου πέρα από το δικαίωμα εκμετάλλευσης προβλέπεται και η παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης της επωνυμίας υπό την αίρεση της τήρησης αυστηρών κανόνων και προδιαγραφών που θέτει η εταιρεία-δικαιοπάροχος². Η τελευταία προμηθεύει επίσης την εταιρεία-χρήστη με διάφορου είδους ενδιάμεσες και συμπληρωματικές εισροές αγαθών και υπηρεσιών. **3) Επενδύσεις**: Η επένδυση είναι ροή και το άθροισμα των επενδύσεων είναι το κεφάλαιο. Επένδυση σε μία οικονομία για μία ορισμένη χρονική περίοδο είναι η δημιουργία νέου παγίου κεφαλαίου, π.χ κτήρια, εγκαταστάσεις, μηχανολογικός εξοπλισμός, εγχειοβελτιωτικά έργα. Δυο

¹ ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002, σελ.16

² ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ Ε., "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ", Εκδόσεις Συμεών, Αθήνα 2014, σελ.147

αρχικές διακρίσεις των επενδύσεων είναι αφενός σε ιδιωτικές και δημόσιες αφετέρου σε ακαθάριστες και καθαρές (χωρίς αποσβέσεις)³.

Οι επενδύσεις είναι πολύ σημαντικές για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας χώρας και γι' αυτό στοχευμένα μπορούν να χαρακτηριστούν ως το «ευγενές καύσιμο» για τη λειτουργία της οικονομίας. Τα κίνητρα για την υλοποίηση μιας επένδυσης εξαρτώνται από το επενδυτικό κλίμα σε κάθε χώρα και το επενδυτικό κλίμα διαμορφώνεται από τα δομικά χαρακτηριστικά της εθνικής οικονομίας.

Ανάλογα με την εθνικότητα των φορέων που αναλαμβάνουν μια επενδυτική πρωτοβουλία οι επενδύσεις διακρίνονται σε εγχώριες και ξένες. Οι ξένες επενδύσεις με τη σειρά τους διακρίνονται σε επενδύσεις χαρτοφυλακίου και άμεσες ξένες επενδύσεις. Οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου περιλαμβάνουν την αγορά ομολόγων, μετοχών, χρεογράφων, κινητών αξιών και γενικότερα αξιόγραφων που τίθενται ή μπορούν να τεθούν σε κυκλοφορία στις χρηματαγορές. Αυτό σημαίνει ότι η πραγματοποίησή τους μπορεί να έχει τη μορφή παροχής δανείων σε αλλοδαπές εταιρείες, κατοχής μετοχών εταιρειών εισηγμένων σε χρηματιστήρια του εξωτερικού ή ακόμη της βραχυχρόνιας τραπεζικής τοποθέτησης σε ξένο νόμισμα με σκοπό την εκμετάλλευση των διαφορετικών αποδόσεων των ξένων νομισμάτων μέσω της μεταβολής των συναλλαγματικών ισοτιμιών⁴. Σε αντίθεση με τις άμεσες ξένες επενδύσεις, οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου δεν περιλαμβάνουν κάποιου είδους έλεγχο και δεν δημιουργούν άμεσα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Κυρίαρχος στόχος κάθε ξένου επενδυτή σε τέτοιου είδους συναλλαγές είναι η συμμετοχή στα κέρδη της εταιρείας κυρίως με τη μορφή μερίσματος, τόκου και κέρδους από την αλλαγή τιμής των αξιογράφων⁵.

Ως **άμεση ξένη επένδυση** ορίζεται η μακροπρόθεσμη επένδυση μέσω της οποίας μια εταιρεία μεταφέρει τη δραστηριότητά της στο εξωτερικό. **Πολυεθνική εταιρεία (ΠΕ)** είναι η εταιρεία που κατέχει ή ελέγχει παραγωγικές μονάδες (θυγατρικές εταιρείες) σε περισσότερες από μια χώρες⁶. Η εταιρεία αυτή ονομάζεται και μητρική, ενώ οι επιμέρους οικονομικές οντότητες που ιδρύει σε διάφορες χώρες

³ ΜΕΛΑΣ Κ.- ΠΟΛΛΑΛΗΣ Ι., "ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ.225-226

⁴ ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002, σελ.17

⁵ ΜΠΑΜΠΑΝΑΣΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ, "ΝΕΑ ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.123

⁶ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ Ε., "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ", Εκδόσεις Συμεών, Αθήνα 2014, σελ.145

ονομάζονται θυγατρικές. Κεντρικό στοιχείο του ορισμού της άμεσης ξένης επένδυσης είναι η έννοια του ελέγχου. Ο έλεγχος δεν προϋποθέτει απαραίτητα την πλειοψηφική συμμετοχή της μητρικής εταιρείας στο μετοχικό κεφάλαιο της θυγατρικής αλλά μπορεί να εξασφαλίζεται και με τη συμμετοχή μειοψηφίας. Ο έλεγχος εξαρτάται από το βαθμό που η μητρική εταιρεία επεμβαίνει στη διαδικασία και στη διαμόρφωση των κριτηρίων λήψεως αποφάσεων της θυγατρικής. Ακόμη και με συμμετοχή μειοψηφίας στο μετοχικό κεφάλαιο της θυγατρικής διασφαλίζεται ο ουσιαστικός και αποτελεσματικός έλεγχος επί της θυγατρικής από τη στιγμή που η μητρική της παρέχει αποκλειστικά το συνολικό πακέτο τεχνολογικών εισροών και τεχνογνωσίας που είναι απαραίτητα για την παραγωγική διαδικασία⁷. Σε αυτό συνηγορεί και ο ορισμός που δίνει η UNCTAD για την ΑΞΕ. Σύμφωνα με αυτόν άμεση ξένη επένδυση είναι «η απόκτηση σταθερής συμμετοχής ή συμφερόντων από μια εταιρεία που εδρεύει σε μια χώρα σε μια εταιρεία που λειτουργεί σε άλλη χώρα» Η σταθερή συμμετοχή σημαίνει μια μακρόχρονη σχέση συνεργασίας και κοινότητα συμφερόντων μεταξύ της ξένης εταιρείας και της εταιρείας-στόχου στη χώρα υποδοχής. Έτσι διαμορφώνονται τα δικαιώματα διοίκησης της πρώτης επί της δεύτερης⁸.

Εν κατακλείδι, ο έλεγχος απαιτεί τη δυνατότητα της μητρικής να επηρεάζει καταλυτικά τη δραστηριότητα της θυγατρικής σε μια σειρά από ζητήματα στρατηγικής σημασίας. Ως ζητήματα στρατηγικής σημασίας για την πορεία μιας εταιρείας αναφέρονται ενδεικτικά η επιλογή τεχνολογίας που θα χρησιμοποιήσει για την παραγωγική διαδικασία, οι σχέσεις με τις εθνικές κυβερνήσεις, οι εργασιακές σχέσεις, η επενδυτική πολιτική και η ανεύρεση πηγών για πρώτες ύλες, ενδιάμεσα αγαθά και υπηρεσίες⁹.

Συζήτηση αναπτύσσεται σε σχέση με το απαιτούμενο ποσοστό συμμετοχής της μητρικής στο μετοχικό κεφάλαιο της θυγατρικής για να γίνεται λόγος για άμεση ξένη επένδυση. Μέχρι τη δεκαετία του 1960 το Υπουργείο Εμπορίου των ΗΠΑ όριζε το ποσοστό αυτό σε τουλάχιστον 25%. Αργότερα μείωσε το ποσοστό σε 10% το οποίο χρησιμοποιούν για στατιστικούς λόγους και διεθνείς οργανισμοί όπως το ΔΝΤ

⁷ ΜΕΛΑΣ Κ.- ΠΟΛΛΑΛΗΣ Ι., "ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ.229

⁸ ΜΠΑΜΠΑΝΑΣΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ, "ΝΕΑ ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.122

⁹ ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002, σελ.18

και ο ΟΟΣΑ. Όπως ειπώθηκε προηγουμένως, για να ασκηθεί έλεγχος στη θυγατρική δεν απαιτείται η κατοχή της πλειοψηφίας των μετοχών. Στην πραγματικότητα το απαιτούμενο μερίδιο συμμετοχής για τον αποτελεσματικό έλεγχο επί της θυγατρικής εξαρτάται από το καθεστώς ιδιοκτησίας της. Αν η ιδιοκτησία της θυγατρικής είναι κατακερματισμένη σε πολλούς μετόχους, τότε χρειάζεται μικρό σχετικά ποσοστό μετοχικού κεφαλαίου για την άσκηση ελέγχου. Στην περίπτωση που η ιδιοκτησία είναι συγκεντρωμένη στα χέρια ολίγων μετόχων, τότε προφανώς απαιτείται μεγαλύτερο μετοχικό μερίδιο. Στη διεθνή βιβλιογραφία ως γενικά αποδεκτό ποσοστό εταιρικού μεριδίου για την άσκηση ελέγχου ορίζεται το 25%. Γενικότερα η συμμετοχή μιας μητρικής στη θυγατρική μπορεί να είναι μειοψηφική (από 10% έως 50% του μετοχικού κεφαλαίου), πλειοψηφική (τουλάχιστον 50% του μετοχικού κεφαλαίου αλλά όχι 100%) και πλήρης κυριότητα επί της θυγατρικής (κατοχή 100% του μετοχικού κεφαλαίου)¹⁰.

Ωστόσο η έννοια του ελέγχου ενυπάρχει και στις συμφωνίες licensing, franchising και υπεργολαβιών (subcontracting). Στις περιπτώσεις αυτές η εταιρεία που παραχωρεί την άδεια χρήσης έχει δικαίωμα να παρεμβαίνει ως προς τον τρόπο παραγωγής και διαχείρισης των πόρων της εταιρείας-χρήστη ή του υπεργολάβου έτσι ώστε να είναι σε θέση να ελέγχει την ποιότητα του παραγόμενου προϊόντος. Καθίσταται προφανές ότι σχέσεις ελέγχου αναπτύσσονται τόσο στην περίπτωση των άμεσων ξένων επενδύσεων όσο και σε εκείνη των προαναφερθέντων εμπορικών συμβάσεων. Η ειδοποιός διαφορά τους εντοπίζεται στην ιδιοκτησία. Ενώ η σχέση ιδιοκτησίας μεταξύ μητρικής και θυγατρικών εταιρειών θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ για την ύπαρξη άμεσης ξένης επένδυσης, το ίδιο δεν ισχύει στις υπόλοιπες συμβάσεις. Σε κάθε περίπτωση οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ εταιρειών που δραστηριοποιούνται είτε μέσω ΑΞΕ είτε μέσω εμπορικών συμβάσεων τύπου licensing κ.α υπάγονται όλες μαζί στη γενική κατηγορία της διεθνούς παραγωγής¹¹.

Συνεχίζοντας, η άμεση ξένη επένδυση περιλαμβάνει τη μεταφορά πέρα από τα εθνικά σύνορα ενός πακέτου διακριτών αλλά συμπληρωματικών παραγωγικών εισροών. Οι εισροές αυτές είναι είτε υλικές (π.χ κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, ενδιάμεσες και πρώτες ύλες) είτε άυλες (π.χ τεχνογνωσία οργάνωσης της παραγωγής,

¹⁰COHN THEODORE H., "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ", Εκδόσεις Gutenberg, 2009, σελ. 451

¹¹ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002, σελ.18

marketing κ.α). Το σύνολο αυτών των εισροών είναι απαραίτητο για την επιτυχή ολοκλήρωση της παραγωγικής διαδικασίας και την εμπορική διάθεση των τελικών προϊόντων. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η διακίνησή τους δεν γίνεται μέσω του μηχανισμού της αγοράς, δεν λαμβάνουν δηλαδή χώρα μια σειρά από εμπορικές συμβάσεις όπως franchising και licensing μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρηματικών μονάδων. Αντίθετα η μεταφορά των πόρων αυτών γίνεται εντός των πλαισίων του πολυεθνικού ομίλου, δηλαδή μεταξύ εταιρειών που συνδέονται με σχέση κοινής ιδιοκτησίας. Δύο λοιπόν στοιχεία χαρακτηρίζουν την ΑΞΕ: η ιδιοκτησία και ο έλεγχος.

Υπάρχουν 2 βασικοί τρόποι διενέργειας άμεσων ξένων επενδύσεων. Ο πρώτος είναι οι πρωτογενείς επενδύσεις (greenfield investments), όπου η μητρική εταιρεία διεθνοποιείται μέσω της ίδρυσης εντελώς νέων παραγωγικών μονάδων κι εγκαταστάσεων στο εξωτερικό. Μπορεί να πρόκειται για την ίδρυση είτε θυγατρικών εταιρειών είτε παραρτημάτων. Οι θυγατρικές είναι νέες νομικά αυτοτελείς οικονομικές οντότητες, δηλαδή ενώσεις προσώπων με δική τους νομική προσωπικότητα. Αντίθετα τα παραρτήματα δεν έχουν νομική προσωπικότητα αλλά θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως αποκεντρωμένες εκμεταλλεύσεις που ανήκουν στον κορμό της μητρικής εταιρείας. Ο δεύτερος τρόπος είναι οι συγχωνεύσεις και εξαγορές (mergers and acquisitions). Στην περίπτωση των συγχωνεύσεων έχουμε 2 εταιρείες που συμφωνούν από τη μια την πλήρη μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων και των δραστηριοτήτων τους σε ένα νέο νομικό πρόσωπο με τη μορφή εταιρείας που πρόκειται να δημιουργηθεί και από την άλλη την κατάργηση των ίδιων ως νομικών προσώπων μέσω των νόμιμων διαδικασιών της περάτωσης κι εκκαθάρισης κι έπειτα ακολουθεί η διαγραφή τους από το οικείο Γενικό Εμπορικό Μητρώο. Εξαγορά υφίσταται όταν μια αλλοδαπή μητρική εταιρεία προβαίνει στην αγορά μετοχών μιας εγχώριας επιχείρησης για να έχει δικαίωμα συμμετοχής στη διοίκηση της δεύτερης. Στην περίπτωση αυτή η ημεδαπή εταιρεία μετατρέπεται σε θυγατρική ή παράρτημα της μητρικής¹².

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στις μορφές και στην τυπολογία των άμεσων ξένων επενδύσεων. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις μπορούν να αναληφθούν με 3 μορφές:

¹² COHN THEODORE H., "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ", Εκδόσεις Gutenberg, 2009, σελ. 450-451

1)Μέσω θυγατρικής αποκλειστικής ιδιοκτησίας: Η μητρική εταιρεία ιδρύει μια θυγατρική στη χώρα υποδοχής και κατέχει το 100% της κυριότητας του μετοχικού κεφαλαίου. Η δημιουργία της θυγατρικής μπορεί να είναι αποτέλεσμα μιας greenfield investment ή εξαγοράς της τοπικής επιχείρησης από τη μητρική. Τα πλεονεκτήματα από τον τρόπο αυτό διεθνοποίησης είναι πολλά. Η μητρική εταιρεία όχι μόνο διατηρεί πλήρη έλεγχο επί της θυγατρικής αλλά καρπώνεται και το σύνολο των κερδών της. Ευρισκόμενη σε μια ξένη χώρα η θυγατρική μπορεί να εξειδικεύσει και να διαφοροποιήσει την παραγωγή της ώστε να ανταποκριθεί πληρέστερα στις τοπικές καταναλωτικές συνήθειες. Υπό αυτές τις συνθήκες ασκώντας απόλυτο έλεγχο επί της θυγατρικής η μητρική εταιρεία αποκτά στρατηγικό πλεονέκτημα αφού μπορεί να διευρύνει γεωγραφικά τις δραστηριότητές της σε νέες αναδυόμενες αγορές. Επιπροσθέτως με την αύξηση του συνολικού όγκου παραγωγής του πολυεθνικού συγκροτήματος επιτυγχάνονται οικονομίες κλίμακας. Τέλος με τον τρόπο αυτό αυξάνεται το μερίδιο της μητρικής στην παγκόσμια αγορά κάτι το οποίο αποτελεί άλλωστε στρατηγικό στόχο κάθε πολυεθνικής. Όσον αφορά τα μειονεκτήματα του εγχειρήματος αυτού αναφέρεται η οικονομική επιβάρυνση της μητρικής με το πλήρες κόστος της λειτουργίας της θυγατρικής όπως και η ανάληψη όλων των παρεπόμενων επιχειρηματικών κινδύνων. Επίσης το γεγονός της παρουσίας σε μια χώρα μιας επιχειρηματικής μονάδας, της οποίας η κυριότητα ανήκει εξολοκλήρου σε μια ξένη εταιρεία, επηρεάζει δυσμενώς τη στάση της εγχώριας κυβέρνησης και κοινωνίας απέναντι σε αυτήν με αποτέλεσμα να προβάλλονται συνεχώς προσκόμματα στην ομαλή ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας¹³.

2)Μέσω κοινοπραξίας: Η κοινοπραξία είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ μιας ξένης μητρικής εταιρείας και μιας εγχώριας επιχείρησης. Η συνεργασία μπορεί καταλήξει στη δημιουργία μιας νέας αυτοτελούς επιχειρηματικής οντότητας ή στην εξαγορά μιας τοπικής επιχείρησης. Στην περίπτωση της κοινοπραξίας οι εταίροι συνεισφέρουν από κοινού διάφορου είδους παραγωγικές εισροές όπως κεφάλαια, ενδιάμεσες και πρώτες ύλες, τεχνογνωσία, τεχνολογία και ανθρώπινο δυναμικό. Τα πλεονεκτήματα και σε αυτή την περίπτωση είναι εξίσου σημαντικά. Κατά πρώτον η μητρική εταιρεία μπορεί να οικοδομήσει συνεργασία με μια εγχώρια επιχείρηση η οποία γνωρίζει καλύτερα το περιβάλλον και την κουλτούρα της χώρας στην οποία

¹³ ΜΕΛΑΣ Κ.- ΠΟΛΛΑΛΗΣ Ι., "ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ. 230-231

θέλει να τοποθετηθεί η πρώτη. Εκτός αυτού επιμερίζεται το συνολικό οικονομικό κόστος και οι κάθε είδους επιχειρηματικοί κίνδυνοι που το συνοδεύουν. Κατά δεύτερον η κοινοπραξία μειώνει αισθητά τον κίνδυνο εθνικοποίησης, δημιουργεί οικονομίες κλίμακας, δίνει πρόσβαση σε νέες γεωγραφικές ζώνες και διευρύνει τις δυνατότητες χρηματοδότησης. Κατά τρίτον χάρη στην κοινοπραξία η παραγωγή επεκτείνεται σε νέα πιο ανταγωνιστικά προϊόντα, ενώ η συνεργασία μεταξύ των εταιρειών μετριάξει τον μεταξύ τους ανταγωνισμό κι ενισχύει το κοινό τους μέτωπο απέναντι στις τυχόν προκλήσεις που ανακύψουν. Η δυναμική μιας τέτοιας σύμπραξης μπορεί ακόμη και να αποτρέψει την είσοδο νέων ανταγωνιστών στην ενδιαφερόμενη αγορά. Επιπλέον, οι ίδιες οι χώρες υποδοχής προσφέρουν περισσότερα κίνητρα φορολογικού ή γενικότερα οικονομικού περιεχομένου για τη σύσταση κοινοπραξιών, πράγμα που σημαίνει ότι η ίδρυση νέων θυγατρικών είναι οικονομικά επαχθέστερη και άρα μη συμφέρουσα επιχειρηματική κίνηση. Στα αρνητικά τώρα της κοινοπραξίας τονίζεται αρχικά ότι η μητρική δεν ελέγχει επαρκώς την νέα επιχείρηση που προκύπτει από τη συνεργασία και δεν μπορεί να την ενσωματώσει στο δικό της στρατηγικό σχεδιασμό. Επίσης σε μια κοινοπραξία πολλές φορές οι εταίροι διαφωνούν μεταξύ τους ως προς τους στόχους και τις στρατηγικές που πρέπει να υιοθετηθούν με συνέπεια να καταλήγουν εν τέλει στη διάλυσή της.

3) Μέσω μερικής εξαγοράς: Στην περίπτωση αυτή η μητρική αποκτά μέρος των μετοχών μιας τοπικής επιχείρησης και συμμετέχει μερικώς στη διοίκησή της. Επιπλέον οι 2 εταιρείες μπορεί να συνεργάζονται με το να συνάπτουν για παράδειγμα μεταξύ τους μακροχρόνιες συμβάσεις αγοραπωλησίας προϊόντων, τεχνολογίας, τεχνογνωσίας και άλλων υλικών ή άυλων εισροών. Αναφορικά δε με τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μερικής εξαγοράς, αυτά εν πολλοίς ταυτίζονται με εκείνα που ισχύουν για την κοινοπραξία¹⁴.

Οι τύποι άμεσων ξένων επενδύσεων είναι οι ακόλουθοι¹⁵:

A) Άμεσες Ξένες Επενδύσεις προς αναζήτηση πλουτοπαραγωγικών πόρων: Πολυεθνικές εταιρείες που προέρχονται από αναπτυγμένες χώρες πραγματοποιούν ΑΞΕ σε αναπτυσσόμενες χώρες ώστε να αποκτήσουν πρόσβαση αφενός σε φυσικούς

¹⁴ Ibid, σελ.231-233

¹⁵ Ibid, σελ.234-236

πόρους που βρίσκονται σε αφθονία στις χώρες αυτές αφετέρου σε φθινό εργατικό δυναμικό.

Β) Άμεσες Ξένες Επενδύσεις προς αναζήτηση αγορών: Αυτού του τύπου οι ΑΞΕ στοχεύουν στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών προορισμένων προς εξυπηρέτηση της αγοράς της χώρας υποδοχής ή και άλλων χωρών που ανήκουν στην ίδια περιφέρεια. Τα κίνητρα που ωθούν μια πολυεθνική για να υλοποιήσει μια τέτοιου είδους ΑΞΕ είναι τα κάτωθι: 1) Ένας λόγος είναι ότι στην αγορά-στόχο μπορεί να έχουν εγκατασταθεί οι πελάτες ή οι προμηθευτές της ενδιαφερόμενης εταιρείας. 2) Ανάγκη προσαρμογής των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών στις τοπικές καταναλωτικές συνθήκες. 3) Πολλές φορές όταν οι αγορές στις οποίες επιδιώκει να ενταχθεί μια πολυεθνική είναι απομακρυσμένες από τη χώρα προέλευσης, τότε η εξυπηρέτηση αυτών μέσω ΑΞΕ είναι πιο συμφέρουσα από θέμα κόστους. 4) Μια επιχείρηση θα αποφασίσει να διεθνοποιηθεί μέσω ΑΞΕ για να εισέλθει στις αγορές που έχουν εγκατασταθεί ήδη οι ανταγωνιστές της και να αποτρέψει την επικράτησή τους σε αυτές. Κεντρικό ρόλο σε αυτή την περίπτωση παίζει ο ανταγωνισμός.

Γ) Άμεσες Ξένες Επενδύσεις προς αναζήτηση αποδοτικότητας: Οι πολυεθνικές εταιρείες που έχουν διασφαλίσει τόσο τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους όσο και τις αγορές-στόχους τους διενεργούν ΑΞΕ για λόγους καθαρά συντονισμού των διαθέσιμων πόρων τους και καλύτερης οργάνωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων τους.

Δ) Άμεσες Ξένες Επενδύσεις προς αναζήτηση στρατηγικών πόρων ή ικανοτήτων: Οι πολυεθνικές εταιρείες που αναλαμβάνουν τέτοιου τύπου ΑΞΕ εξαγοράζουν τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους άλλων εταιρειών για να διατηρήσουν ή και να ενισχύσουν τη διεθνή τους ανταγωνιστικότητα. Τέτοιες περιπτώσεις απαντώνται συνήθως σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας.

Κεφάλαιο 2. Δομές και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των πολυεθνικών εταιρειών

Όπως ειπώθηκε προηγουμένως πολυεθνικές είναι οι εταιρείες εκείνες οι οποίες κατέχουν ή/και ελέγχουν παραγωγικές μονάδες (θυγατρικές επιχειρήσεις ή παραρτήματα) σε δύο ή περισσότερες χώρες πέραν της χώρας όπου βρίσκεται η έδρα της μητρικής. Βέβαια τα Ηνωμένα Έθνη μαζί με κάποιους θεωρητικούς αποκαλούν τις εταιρείες αυτές με τον όρο **διεθνικές**, διότι υποστηρίζουν ότι τόσο η ιδιοκτησία όσο και ο έλεγχος των περισσότερων επιχειρήσεων δεν είναι πολυεθνικός. Τουναντίον δέχονται ότι στην πλειονότητά τους οι εταιρείες αυτές υιοθετούν μια **εθνοκεντρική προσέγγιση**. Αυτό σημαίνει ότι στη χώρα προέλευσης λειτουργεί το συντονιστικό κέντρο λήψης αποφάσεων σε ζητήματα στρατηγικής σημασίας για τη δράση της πολυεθνικής κι από εκεί ουσιαστικά ασκείται η διοίκηση στις θυγατρικές. Επίσης στη χώρα προέλευσης διενεργούνται όλες οι δραστηριότητες οι σχετιζόμενες με έρευνα και ανάπτυξη. Από την άλλη μεριά υπάρχει ένας ολόενα και αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων που δεν συνδέονται με κάποιο συγκεκριμένο κράτος. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις στρατηγικές συμμαχίες μεταξύ πολυεθνικών από διαφορετικές χώρες που στόχος τους είναι η οικοδόμηση συμμαχιών σε ποικίλους τομείς συνεργασίας όπως είναι η παραγωγή και η έρευνα & ανάπτυξη. Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία οι εταιρείες αυτές υιοθετούν μια **γεωκεντρική προσέγγιση**¹⁶.

Οι λόγοι ύπαρξης των πολυεθνικών εταιρειών συνδέονται με τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που τις χαρακτηρίζουν. Τα ανταγωνιστικά αυτά πλεονεκτήματα αφορούν καταρχήν τις δομές οργάνωσης των πολυεθνικών. Υπάρχουν 2 μορφές ολοκλήρωσης: **η οριζόντια και η κάθετη ολοκλήρωση**. Μια **οριζόντια ολοκληρωμένη** πολυεθνική εταιρεία επεκτείνεται στο εξωτερικό με στόχο την παραγωγή και πώληση του ίδιου ή διαφοροποιημένου **τελικού** προϊόντος. Με άλλα λόγια, οι θυγατρικές που ιδρύει παράγουν το ίδιο προϊόν ή την ίδια γραμμή προϊόντων. Μια επιχείρηση θα διεθνοποιηθεί μέσω οριζόντιας άμεσης ξένης επένδυσης προκειμένου να διατηρήσει ή να αυξήσει το μερίδιό της στη διεθνή αγορά. Επίσης μια επιχείρηση που επεκτείνεται στο εξωτερικό κατ' αυτό τον τρόπο έχει τη

¹⁶ COHN THEODORE H., "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ", Εκδόσεις Gutenberg, 2009, σελ. 451

δυνατότητα να ανταγωνιστεί πιο αποτελεσματικά τις εγχώριες επιχειρήσεις μέσω της μείωσης του μεταφορικού κόστους και της απόκτησης εμπειρίας από την ξένη αγορά. Μπορεί να ενισχύσει ακόμη περισσότερο την ανταγωνιστικότητά της μέσω της μείωσης του εργατικού κόστους. Αυτό μπορεί να το επιτύχει με τη μεταφορά της παραγωγής της στις αναπτυσσόμενες χώρες όπου επικρατούν ελαστικές έως ανύπαρκτες μορφές κοινωνικής προστασίας και φυσικά χαμηλότεροι μισθοί. Η εμπορική πολιτική της κυβέρνησης της χώρας-στόχου αποτελεί σημαντικό κίνητρο για μια εταιρεία για την πραγματοποίηση οριζόντιας άμεσης ξένης επένδυσης. Όταν μια χώρα επιβάλει δασμούς και άλλους μη δασμολογικούς περιορισμούς στις εισαγωγές από άλλα κράτη, τότε μια ξένη εταιρεία μπορεί να μεταφέρει την παραγωγή της εκεί για να υπερπηδήσει αυτά τα εμπόδια¹⁷. Οι ροές των ΑΞΕ οριζόντιας μορφής γίνονται κατά κύριο λόγο μεταξύ αναπτυγμένων κρατών. Όσον αφορά τα μειονεκτήματα, τονίζεται ότι οι οριζόντιες άμεσες ξένες επενδύσεις μπορεί να έχουν αποτελέσματα εκτροπής εμπορίου, αφού η επιτόπια παραγωγή και διάθεση των τελικών προϊόντων στη χώρα-υποδοχής οδηγεί σε μείωση των εξαγωγών από τη χώρα προέλευσης και κατ' αποτέλεσμα σε μείωση του διεθνούς εμπορίου.

Μια επιχείρηση μπορεί επίσης να πραγματοποιήσει **μια άμεση ξένη επένδυση κάθετης μορφής**. Σε αυτή την περίπτωση η πολυεθνική διαχωρίζει τα διαφορετικά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας σε διαφορετικές χώρες, όπου οι εκροές από κάποιες θυγατρικές εταιρείες χρησιμεύουν ως εισροές για άλλες θυγατρικές. Κύριο κίνητρο που μπορεί να οδηγήσει μια πολυεθνική στην ανάληψη τέτοιας επενδυτικής πρωτοβουλίας είναι αρχικά η διασφάλιση της απρόσκοπτης ροής των πρώτων υλών κι ενδιάμεσων αγαθών που είναι αναγκαία για την ολοκλήρωση της παραγωγικής διαδικασίας. Στη συνέχεια μέσω της κατανομής των σταδίων της παραγωγικής διαδικασίας σε διαφορετικές χώρες επιδιώκεται η ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής μέσω της αξιοποίησης των διαφορών στις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής (κυρίως του συντελεστή εργασία) που ισχύουν σε κάθε χώρα. Άξονας της πολιτικής της επιχείρησης είναι εδώ η αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Ακόμη, μια καθετοποιημένα οργανωμένη πολυεθνική εταιρεία έχει τη δυνατότητα να αποφύγει την αβεβαιότητα των συναλλαγών και το συνεπακόλουθο

¹⁷ Ibid, σελ.452

υψηλό κόστος με το να ενσωματώνει στο δικό της μηχανισμό τα διαφορετικά στάδια παραγωγής. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζονται οι αναγκαίες εισροές για την επιτυχή λειτουργία της επιχείρησης. Άμεσες ξένες επενδύσεις κάθετης μορφής διενεργούν κυρίως πολυεθνικές εταιρείες από αναπτυγμένες χώρες προς τις αναπτυσσόμενες ώστε να εκμεταλλευθούν το χαμηλό επίπεδο αμοιβών του συντελεστή εργασία που συνήθως ισχύει σε αυτές. Κατά κύριο λόγο μια πολυεθνική εγκαθιστά στις αναπτυσσόμενες χώρες τα στάδια εκείνα της παραγωγής που απαιτούν ανειδίκευτη εργασία όπως είναι η συναρμολόγηση ενδιάμεσων προϊόντων και διατηρεί στη χώρα προέλευσης τα στάδια της έρευνας & ανάπτυξης. Πολύ σημαντικό είναι ότι σε αντίθεση με τις οριζόντιες οι κάθετες άμεσες ξένες επενδύσεις δεν μειώνουν το διεθνές εμπόριο. Αντίθετα μπορεί να οδηγήσουν στην επέκτασή του. Αυτό ισχύει στις περιπτώσεις όπου τα ενδιάμεσα προϊόντα που παράγονται σε ορισμένες θυγατρικές εταιρείες εξάγονται και λειτουργούν ως εισροές σε άλλες θυγατρικές για τη συναρμολόγηση του τελικού προϊόντος. Καθίσταται σαφές ότι οι επενδύσεις αυτού του τύπου αυξάνουν τις εξαγωγές και συμπληρώνουν το διεθνές εμπόριο. Έχουν αποτελέσματα δημιουργίας εμπορίου. Ένα πρόσθετο σημαντικότατο κίνητρο που ωθεί μια πολυεθνική στη διενέργεια κάθετων άμεσων ξένων επενδύσεων είναι η μείωση του ανταγωνισμού. Η τμηματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας μπορεί να επιτρέψει σε ένα μικρό αριθμό πολυεθνικών να ελέγξουν αποτελεσματικά την αγορά πρώτων υλών κι ενδιάμεσων προϊόντων ούτως ώστε να εμποδίσουν τη διείσδυση νέων ανταγωνιστών. Η κάθετη ολοκλήρωση επιτρέπει επίσης στις πολυεθνικές να διαφεύγουν από τον έλεγχο των κρατών στις δραστηριότητές τους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της χειραγώγησης των τιμών μεταβίβασης. **Τιμές μεταβίβασης** είναι οι τιμές με τις οποίες κοστολογεί μια θυγατρική την πώληση αγαθών και υπηρεσιών σε μια άλλη θυγατρική της ίδιας πολυεθνικής. Οι τιμές αυτές συνήθως διαφέρουν από τις πραγματικές τιμές της αγοράς. Με τον τρόπο αυτό η πολυεθνική επιτυγχάνει την εσωτερικοποίηση των συναλλαγών. Αυτό την βοηθάει όχι μόνο να ελέγχει την λειτουργία των θυγατρικών αλλά και να αποφεύγει την αβεβαιότητα της αγοράς, διασφαλίζοντας την αδιάκοπη ροή σε πρόσφορες τιμές των αναγκαίων πόρων για την ολοκλήρωση της παραγωγικής διαδικασίας¹⁸.

¹⁸ Ibid, σελ. 453-454

Αυξάνοντας ή μειώνοντας τεχνητά τις τιμές που χρεώνουν οι θυγατρικές μπορεί η πολυεθνική να μεταφέρει τα κέρδη της από χώρες υψηλής σε χώρες χαμηλότερης φορολογίας και να αποφύγει έτσι την καταβολή πρόσθετων φόρων. Βασικός σκοπός της πολιτικής τιμών μεταβίβασης είναι η ελαχιστοποίηση των φόρων και των δασμών. Η πολύπλοκη δομή των πολυεθνικών εταιρειών διευκολύνει την εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής. Συγκεκριμένα η επέκταση της μητρικής εταιρείας στο εξωτερικό μέσω της δημιουργίας θυγατρικών διαμορφώνει ένα εκτεταμένο δίκτυο παραγωγής και διανομής προϊόντων και υπηρεσιών στα πλαίσια του πολυεθνικού ομίλου. Δημιουργούνται έτσι πολλαπλές λειτουργικές διασυνδέσεις στους κόλπους της πολυεθνικής οι οποίες διευκολύνουν την παραποίηση των στοιχείων και κυρίως την ενεργοποίηση της λεγόμενης **δημιουργικής λογιστικής** σε μια σειρά από τομείς μείζονος σημασίας όπως είναι οι προμήθειες, η χρηματοδότηση τα έσοδα, οι τιμές κ.α.. Οι πολυεθνικές συνήθως παραποιούν τα στοιχεία για το μέγεθος των κερδών τους εφαρμόζοντας υπερκοστολογήσεις των ενδιάμεσων εισροών που διακινούνται στα πλαίσια των δικτύων τους.

Γενικά οι πολυεθνικές εταιρείες εφαρμόζουν σε παγκόσμια κλίμακα διαφορετική πολιτική τιμών για τη μεγιστοποίηση των κερδών τους. Αυτό το επιτυγχάνουν μέσω της υπερκοστολόγησης των εισαγωγών και της υποκοστολόγησης των εξαγωγών σε σχέση με τις διεθνείς τιμές. Στην περίπτωση των υπερκοστολογήσεων των εισαγωγών οι πολυεθνικές με μονοπωλιακή ή ολιγοπωλιακή ισχύ έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιούν πωλήσεις στην εγχώρια αγορά με υψηλές τιμές, ενώ στην περίπτωση υποκοστολογήσεων των εξαγωγών παρουσιάζουν μειωμένα κέρδη. Ως σημαντικοί λόγοι για την εφαρμογή από τις πολυεθνικές διαφορετικής πολιτικής τιμών αναφέρονται ενδεικτικά οι εξής:

α) Φορολογικοί λόγοι: στα πλαίσια του σχεδιασμού της φορολογικής της πολιτικής η πολυεθνική μέσω υπερκοστολογήσεων των εισαγωγών και υποκοστολόγησης των εξαγωγών μεταφέρει τα κέρδη της από χώρες με υψηλό φορολογικό συντελεστή σε χώρες με χαμηλότερο.

β) Συναλλαγματικοί λόγοι: προκειμένου να ξεπεράσει τους περιορισμούς που ισχύουν στη χώρα υποδοχής ως προς την εξαγωγή συναλλάγματος η θυγατρική υπερκοστολογεί τις εισαγωγές της από τη μητρική ή από άλλες θυγατρικές και ταυτόχρονα υποκοστολογεί τις εξαγωγές.

γ) Κερδοσκοπικοί λόγοι: μέσω της υπερκοστολόγησης των εισαγωγών και υποκοστολόγησης των εξαγωγών οι θυγατρικές μπορούν να μετατρέψουν τα κεφάλαιά τους σε διαφορετικά νομίσματα. Έτσι διευκολύνεται η κερδοσκοπία τους με την αξιοποίηση των μεταβαλλόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών.

δ) Κοινωνικοπολιτικοί λόγοι: οι θυγατρικές εταιρείες πολλές φορές προσπαθούν να αποκρύψουν τα πραγματικά τους κέρδη στις χώρες υποδοχής ώστε να αποτρέψουν μια πιθανή κυβερνητική παρέμβαση αλλά και να αντικρούσουν τυχόν ενισχυμένες εργατικές διεκδικήσεις από συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων.

ε) Λόγοι ανταγωνισμού: όταν μια θυγατρική αντιμετωπίζει εξαιρετικά δυσχερείς συνθήκες ανταγωνισμού στη χώρα όπου δραστηριοποιείται, τότε μπορεί να ζητήσει τη βοήθεια μιας άλλης θυγατρικής, του ίδιου πάντα πολυεθνικού ομίλου, η οποία θα την στηρίζει μέσω της εφαρμογής πολιτικής μεταβίβασης τιμών¹⁹.

Ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα για τις πολυεθνικές εταιρείες δημιουργούν επίσης τα οφέλη που προκύπτουν από τις οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή, στη χρηματοδότηση, στην έρευνα & ανάπτυξη και στην πληρέστερη πληροφόρηση για τις συνθήκες που επικρατούν στις διάφορες αγορές. Σε σχέση με την παραγωγή, το μεγάλο μέγεθος των πολυεθνικών εταιρειών επιτρέπει μεγαλύτερη εξειδίκευση του προσωπικού και της παραγωγής σε σύγκριση με τις μικρότερου μεγέθους εγχώριες εταιρείες. Σε σχέση με τη χρηματοδότηση, οι πολυεθνικές έχουν ευκολότερη πρόσβαση στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές και με ευνοϊκότερους όρους. Όσον αφορά τις δραστηριότητες έρευνας & ανάπτυξης οι πολυεθνικές έχουν τη δυνατότητα να τις αναπτύξουν σε εκβιομηχανισμένες χώρες με υψηλό επίπεδο τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, κατάλληλες υποδομές και εξειδικευμένο προσωπικό. Σημαντικό είναι ακόμη ότι οι θυγατρικές που λειτουργούν σε διάφορες χώρες λόγω της εγγύτητας με τις εγχώριες αγορές μπορούν να αποκτήσουν επαρκή πληροφόρηση για τις επικρατούσες συνθήκες. Έτσι είναι σε θέση να προσαρμόσουν την παραγωγή τους για να ανταποκριθούν στα τοπικά καταναλωτικά πρότυπα και γενικότερα στην εγχώρια κουλτούρα.

Οι πολυεθνικές εταιρείες αντλούν ακόμη ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα από τη δυνατότητά τους να επωφεληθούν από το περιβάλλον στο πλαίσιο του οποίου

¹⁹ ΜΠΑΜΠΑΝΑΣΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ, "ΝΕΑ ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.136-142

δραστηριοποιούνται. Συγκεκριμένα σε σχέση με τις τοπικές επιχειρήσεις οι πολυεθνικές διαθέτουν περισσότερη ισχύ σε όλα τα επίπεδα και γι' αυτό μπορούν ευχερέστερα να ασκούν επιρροή στις εγχώριες κυβερνήσεις για την προστασία και προώθηση των συμφερόντων τους. Λόγω οικονομικού μεγέθους οι πολυεθνικές έχουν επιπλέον τη δυνατότητα να εξαγοράσουν εγχώριες εταιρείες που είναι δυνητικοί ανταγωνιστές διατηρώντας έτσι την μονοπωλιακή ή ολιγοπωλιακή τους θέση στην ενδιαφερόμενη αγορά. Σε αντίθεση με τις εγχώριες οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μπορούν να διαφοροποιούν την παραγωγή τους. Αυτό τους επιτρέπει όχι μόνο τον περιορισμό των κινδύνων αλλά και την επίτευξη υψηλότερων κερδών²⁰.

Καθίσταται σαφές ότι οι πολυεθνικές εταιρείες απολαμβάνουν μια σειρά από μοναδικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στα οποία προφανώς δεν έχουν πρόσβαση οι εταιρείες εκείνες που εξακολουθούν να λειτουργούν εντός των συνόρων της χώρας προέλευσης και δεν διεθνοποιούνται. Στα προτερήματα αυτά άλλωστε αποδίδεται η ταχεία εξάπλωση και προνομιακή θέση των πολυεθνικών εταιρειών στο σύγχρονο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον.

Η παρουσίαση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των πολυεθνικών εταιρειών αναδεικνύει τη θέση της άμεσης ξένης επένδυσης ως της περισσότερο συμφέρουσας μορφής διεθνοποίησης επιχειρηματικής δράσης. Οι 3 βασικοί τρόποι διείσδυσης σε μια ξένη αγορά είναι: α) οι εξαγωγές (διεθνές εμπόριο), β) η πώληση δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας, το λεγόμενο licensing ή η υποκατηγορία του το franchising που περιλαμβάνει και παραχώρηση δικαιωμάτων χρήσης επωνυμίας, γ) η άμεση ξένη επένδυση.

Πιο αναλυτικά, οι εξαγωγές θεωρούνται ως ο πιο γρήγορος και άμεσα αποδοτικός τρόπος εισόδου στην ξένη αγορά. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι εξαγωγές συνεπάγονται: αποφυγή κόστους εγκατάστασης στη χώρα-στόχο, άμεσα κέρδη, χαμηλό επιχειρηματικό κίνδυνο και δυνατότητα απόκτησης εμπειρίας. Σημαντικά επίσης είναι το ιδιοκτησιακό και το πλεονέκτημα εσωτερικοποίησης. Όμως το υψηλό κόστος μεταφοράς, οι δασμολογικοί και μη περιορισμοί και η αδυναμία πραγματοποίησης πωλήσεων μεγάλης κλίμακας για την κάλυψη μαζικής εγχώριας ζήτησης δεν καθιστούν τις εξαγωγές ως τον καλύτερο τρόπο διεθνοποίησης

²⁰ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ Ε., "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ", Εκδόσεις Συμewών, Αθήνα 2014, σελ.155-156

μιας επιχείρησης. Στα μειονεκτήματα προστίθεται και η έλλειψη πλεονεκτήματος τοποθεσίας.

Το licensing απαιτεί ελάχιστο κόστος επένδυσης, ενέχει χαμηλό επιχειρηματικό ρίσκο και δίνει τη δυνατότητα για ταχεία είσοδο στην ξένη αγορά. Ωστόσο παρέχει μικρό οικονομικό όφελος ενώ μπορεί να δημιουργήσει τις συνθήκες για να ανακύψουν νέοι υποψήφιοι ανταγωνιστές. Το σημαντικότερο μειονέκτημα είναι η απώλεια του διαχειριστικού ελέγχου. Αν και από το licensing απορρέει ιδιοκτησιακό πλεονέκτημα, δεν εξασφαλίζεται παρόλα αυτά ούτε πλεονέκτημα από την εσωτερικοποίηση των συναλλαγών ούτε πλεονέκτημα τοποθεσίας. Τέλος δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής και το κόστος ευκαιρίας.

Η άμεση ξένη επένδυση σε αντίθεση με τους 2 παραπάνω τρόπους συνδυάζει ταυτόχρονα και τα 3 πλεονεκτήματα: ιδιοκτησιακό, πλεονέκτημα εσωτερικοποίησης και τοποθεσίας. Η άμεση ξένη επένδυση διασφαλίζει πλήρη διαχειριστικό έλεγχο, χαμηλότερο κόστος προσφοράς των προϊόντων στην αλλοδαπή αγορά και καλύτερη υποστήριξη της επωνυμίας. Επίσης αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο για την παράκαμψη των δασμολογικών εμποδίων και διευκολύνει την προσαρμογή της εταιρείας στις ιδιαιτερότητες της εγχώριας αγοράς. Στα μειονεκτήματα τώρα συγκαταλέγονται το μεγάλο κόστος επένδυσης, η ανάληψη υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου συγκριτικά με τις εξαγωγές και το licensing όπως και η μεγαλύτερη έκθεση σε διεθνείς ή και εσωτερικές συγκυρίες με σοβαρό οικονομικό αντίκτυπο²¹.

Από τη συγκριτική ανασκόπηση των 3 αυτών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων συνάγεται ότι καμία από αυτές δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η πλέον επιτυχημένη σε απόλυτους όρους. Κάθε μια από αυτές συνεπάγεται σημαντικά οφέλη για κάθε εταιρεία που αποφασίζει να την πραγματοποιήσει. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υφίστανται κίνδυνοι για τυχόν ζημίες για την εταιρεία. Ο επιχειρηματικός κίνδυνος είναι πάντα παρών. Σε κάποιες περιπτώσεις όπως είδαμε είναι αρκετά αυξημένος και σε άλλες πιο μετριασμένος. Το ίδιο ισχύει και για το κόστος λειτουργίας της επιχείρησης. Εντούτοις θα μπορούσε με βάση την παραπάνω ανάλυση να διατυπωθεί η άποψη ότι η άμεση ξένη επένδυση αποτελεί σε σχετικούς πάντα όρους αποδοτικότερη μορφή διεθνοποίησης μιας επιχείρησης συγκριτικά με τις υπόλοιπες. Τα δεδομένα που στοιχειοθετούν αυτή την άποψη είναι κατ' ουσίαν 2: 1)

²¹ Ibid, σελ.149

Η άμεση ξένη επένδυση είναι η καλύτερη απάντηση της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς απέναντι στον εμπορικό προστατευτισμό που διαταράσσει την ελεύθερη διεξαγωγή του διεθνούς εμπορίου. Οι εταιρείες που υλοποιούν άμεσες ξένες επενδύσεις μπορούν να υποκαταστήσουν τις εξαγωγές μεταφέροντας την παραγωγή τους στις χώρες όπου έχουν θεσπιστεί μέτρα περιοριστικής εμπορικής πολιτικής όπως δασμοί, ποσοτώσεις, μέτρα άμεσης διασφάλισης κ.α. 2) Η άμεση ξένη επένδυση χαρακτηρίζεται από τη σχέση ιδιοκτησίας κι ελέγχου ανάμεσα στη μητρική και στις θυγατρικές αλλά και των θυγατρικών μεταξύ τους. Ο πλήρης διαχειριστικός έλεγχος στους κόλπους μιας πολυεθνικής επιτρέπει τον έλεγχο σε μια σειρά από ζητήματα μείζονος σημασίας για τη λειτουργία των επιμέρους θυγατρικών. Η απώλεια του ελέγχου αυτού στην περίπτωση του licensing καταδεικνύει την αναποτελεσματικότητά του σε σχέση με την άμεση ξένη επένδυση. Κλείνοντας τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των πολυεθνικών όπως παρουσιάστηκαν ανωτέρω ενισχύουν τη θέση περί ανωτερότητας των ΑΞΕ έναντι του licensing και των εξαγωγών καθιστώντας την ως την πιο πολλά υποσχόμενη και με σαφείς προοπτικές επιχειρηματική κίνηση.

Κεφάλαιο 3. Κίνητρα και θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων

Τα κίνητρα που ωθούν μια εταιρεία στην ανάληψη μιας άμεσης ξένης επένδυσης ακολουθούν συγκεντρωτικά ως εξής: 1) Ανάγκη διεύρυνσης των αγορών ή αναζήτησης νέων για τα προϊόντα της εταιρείας. Σε αυτή την περίπτωση η εταιρεία επιδιώκει την εκμετάλλευση της δυναμικής και της μεγέθυνσης της αγοράς της χώρας υποδοχής, την αξιοποίηση της ίδιας χώρας ως αφετηρία για την επέκταση των εξαγωγών σε άλλα γειτονικά κράτη και κυρίως τη διατήρηση του μεριδίου της στη διεθνή αγορά. Επίσης η εταιρεία οδηγείται στην απόφαση για ΑΞΕ με σκοπό να ακολουθήσει τόσο τους πελάτες όσο και τους ανταγωνιστές της που έχουν ήδη διεθνοποιηθεί. 2) Παράκαμψη δασμολογικών και μη εμποδίων στην ελεύθερη διεξαγωγή του διεθνούς εμπορίου. 3) Μείωση του κόστους παραγωγής και κατ' επέκταση βελτίωση της αποτελεσματικότητας. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει πρόσβαση σε

φθηνές πρώτες ύλες κι ενδιάμεσες εισροές, κεφάλαια, τεχνολογία και τεχνογνωσία. Σημαντικό ρόλο παίζει επίσης η ανεύρεση καταρτισμένου εργατικού δυναμικού, η μείωση του κόστους στις μεταφορές και στις τηλεπικοινωνίες και φυσικά η κάρπωση των πλεονεκτημάτων από την εσωτερικοποίηση των συναλλαγών μέσα από την ανάπτυξη του ενδο-επιχειρησιακού εμπορίου. 4) Αξιοποίηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος της χώρας υποδοχής. Πρόκειται για το θεσμικό-νομικό σύστημα της χώρας υποδοχής αναφορικά κυρίως με το ιδιοκτησιακό και φορολογικό καθεστώς, το κόστος χρηματοδότησης, την εξαγωγή και μετατρεψιμότητα του συναλλάγματος, την πολιτική και νομισματική σταθερότητα.²²

Υπάρχουν αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί για να εξηγήσουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις αλλά και την ίδια την ύπαρξη των πολυεθνικών εταιρειών. Η πρώτη από αυτές χρονολογικά είναι **η θεωρία για τον κύκλο ζωής του προϊόντος**. Υιοθετήθηκε από τον Raymond Vernon στα τέλη της δεκαετίας του 1960 για να εξηγήσει τη ραγδαία επέκταση των αμερικανικών κυρίως πολυεθνικών επιχειρήσεων εκείνη την περίοδο. Κατά τον Vernon κάθε προϊόν ακολουθεί έναν κύκλο ζωής ξεκινώντας από την καινοτομία και μεταβαίνοντας έπειτα στην ωρίμανση, την παρακμή και την αχρησία. Υποστηρίζει καταρχήν ότι το φαινόμενο εκδηλώνεται στις αναπτυγμένες χώρες, διότι αυτές έχουν τα κεφάλαια για να τα διαθέσουν σε R&D ώστε να δημιουργήσουν καινοτομίες στην παραγωγή προϊόντων. Επιπλέον λόγω της οικονομικής ευμάρειας στις κοινωνίες αυτές το καταναλωτικό κοινό μπορεί κι επιθυμεί να αγοράζει καινοτομικά προϊόντα. Η αύξουσα αυτή εγχώρια ζήτηση ωθεί τις επιχειρήσεις όλο και περισσότερο σε R&D για την παραγωγή καινοτομιών. Όταν όμως σε μεταγενέστερη περίοδο η εγχώρια ζήτηση για ένα καινοτομικό προϊόν κορεσθεί κατά κάποιο τρόπο, η εταιρεία παραγωγής του αρχίζει να αναζητά νέες αγορές στο εξωτερικό. Αρχικά προβαίνει σε εξαγωγές²³.

Στη συνέχεια το προϊόν μεταβαίνει στη φάση ωρίμανσης, τα χαρακτηριστικά του σταθεροποιούνται και τυποποιούνται οι τεχνικές παραγωγής του. Οι εξαγωγές αυξάνουν την ξένη ζήτηση για το προϊόν σε βαθμό μάλιστα που να μην μπορεί να καλυφθεί από αυτές. Όλα αυτά διαμορφώνουν τις κατάλληλες συνθήκες για την

²² Ibid, σελ.150-151

²³ ΚΟΝΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ-ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, “ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012, σελ.693

είσοδο νέων εταιρειών ανταγωνιστών στην αγορά λόγω και της διάχυσης της τεχνολογίας & τεχνογνωσίας στο εξωτερικό. Σε αυτό το στάδιο η ξένη εταιρεία αντιλαμβάνεται ότι θα πρέπει να παράγει σε τοπικό επίπεδο ιδρύοντας θυγατρικές για να εξυπηρετεί γρηγορότερα και πιο άμεσα την εγχώρια ζήτηση. Πέραν αυτού θέλει να αποτρέψει την είσοδο νέων ανταγωνιστών στην αγορά για να διατηρήσει την μονοπωλιακή ή ολιγοπωλιακή της ισχύ. Η έκβαση αυτή των πραγμάτων προβάλλει την άμεση ξένη επένδυση ως την μόνη επιβεβλημένη οδό για την εταιρεία.

Όταν κάποια στιγμή κορεσθεί η ζήτηση του προϊόντος και στην αγορά της χώρας υποδοχής, η πολυεθνική αποφασίζει να επεκταθεί σε άλλα κράτη όπου κι εκεί ακολουθείται η ίδια πορεία ως προς τη ζήτησή του. Καθίσταται σαφές ότι η διαδικασία αυτή ανακυκλώνεται μέχρι να μην είναι πλέον εφικτή η εμπορική εκμετάλλευση του προϊόντος, έχει ονομασθεί ως «κύκλος ζωής του προϊόντος» και παρατηρείται κυρίως στους τομείς υψηλής τεχνολογίας. Το θεώρημα αυτό του Vernon στηρίζεται στην εξάπλωση των αμερικανικών πολυεθνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη στα χρόνια που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αρχικά οι αμερικανικές Π.Ε δημιουργούσαν καινοτομικά προϊόντα και τα εξήγαγαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Η ανοικοδόμηση των ευρωπαϊκών κρατών βελτίωσε αισθητά το βιοτικό επίπεδο των λαών τους με αποτέλεσμα να αυξηθεί η ζήτηση για νέα προϊόντα. Επιπλέον η τυποποίηση της εφαρμοζόμενης τεχνολογίας διευκόλυνε τη διάχυσή της σε άλλα κράτη με συνέπεια να αναδειχθούν νέοι ανταγωνιστές που είχαν μεγαλύτερη πρόσβαση στις νέες τεχνικές παραγωγής κι οργάνωσης. Προκειμένου να εξουδετερώσουν τον διαφαινόμενο ανταγωνισμό και να αξιοποιήσουν όσο περισσότερο μπορούν τα μονο/ολιγοπωλιακά τους προνόμια οι αμερικανικές εταιρείες επεκτάθηκαν στην Ευρώπη ιδρύοντας νέες εγκαταστάσεις.

Μια επόμενη θεωρητική προσέγγιση για την εξήγηση του φαινομένου των πολυεθνικών είναι το **εκλεκτικό θεώρημα του Dunning**. Πρόκειται για μια θεωρία που εισήγαγε ο βρετανός οικονομολόγος John Dunning στα τέλη της δεκαετίας του 1950 αλλά την διατύπωσε με την ολοκληρωμένη της μορφή στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η εκλεκτική θεωρία του Dunning στηρίζεται στο τρισδιάστατο μοντέλο γνωστό ως «**υπόδειγμα OLI (Ownership, Location, Internalization)**». Το υπόδειγμα OLI συντίθεται από 3 παράγοντες που ερμηνεύουν τη διεθνοποίηση των επιχειρήσεων. Ειδικότερα πρόκειται για: α) τα πλεονεκτήματα **Ιδιοκτησίας**

(Ownership) β) τα πλεονεκτήματα **Τοποθεσίας** (Location) γ) τα πλεονεκτήματα **Εσωτερικοποίησης** (Internalization).

Πλεονεκτήματα Ιδιοκτησίας: Κατά τον Dunning μια σημαντική αιτία των ΑΞΕ είναι οι ατελείς αγορές. Οι εταιρείες που λειτουργούν σε τέτοιου είδους αγορές αποκτούν μια σειρά από καθαρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα τα οποία παραμένουν στην αποκλειστική τους ιδιοκτησία. Ως τέτοια πλεονεκτήματα αναφέρονται ενδεικτικά: το μέγεθος και η θέση της εταιρείας στην αγορά, η διαφοροποίηση προϊόντων και αγορών, η αξιοποίηση του καταμερισμού εργασίας, οι δεξιότητες στο marketing, στο management, στην οργάνωση-διαχείριση της παραγωγής, η έμφαση στην έρευνα & ανάπτυξη, η προνομαχική πρόσβαση σε πρώτες ύλες, ενδιάμεσες εισροές, τεχνογνωσία και τεχνολογία καθώς και η δυνατότητα επίτευξης οικονομιών κλίμακας. Είναι φανερό ότι τα ανταγωνιστικά ιδιοκτησιακά πλεονεκτήματα προσδίδουν στην εταιρεία ένα σημαντικό βαθμό μονοπωλιακής ισχύος, διότι χάρη στην εκμετάλλευσή τους μπορεί να υψώσει εμπόδια εισόδου στην αγορά σε διεθνή κλίμακα και να εξουδετερώσει πιο εύκολα τον ανταγωνισμό. Από μόνα τους δεν εξηγούν όμως γιατί μια εταιρεία επιλέγει την άμεση ξένη επένδυση αντί των εξαγωγών ή άλλων αγοραίων μορφών συναλλαγών όπως το licensing ή το franchising. Για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητη η ανάλυση των 2 υπόλοιπων παραγόντων.

Πλεονεκτήματα Τοποθεσίας: Ουσιαστικά πρόκειται για τα κίνητρα που προσφέρει μια χώρα σε ξένες εταιρείες προκειμένου αυτές να εγκατασταθούν και να αναπτύξουν επιχειρηματική δραστηριότητα σε αυτήν. Ως τέτοια κίνητρα-πλεονεκτήματα της χώρας υποδοχής θεωρούνται η πολιτική σταθερότητα, το θεσμικό-νομικό πλαίσιο, το φορολογικό σύστημα, η εγχώρια προσφορά σε χαμηλές τιμές παραγωγικών συντελεστών, η ακολουθούμενη κρατική πολιτική σε θέματα ανταγωνισμού, εμπορίου και R&D, το πολιτισμικό περιβάλλον, το μειωμένο κόστος μεταφοράς και τηλεπικοινωνιών, το εργατικό κόστος, το μέγεθος και η δυναμική της αγοράς-στόχου. Όλα τα παραπάνω αποτελούν βασικό κριτήριο επιλογής της χώρας εγκατάστασης της θυγατρικής από μια πολυεθνική εταιρεία. Επίσης εξηγούν σε μεγάλο βαθμό την επιλογή της ΑΞΕ ως μέσου διεθνοποίησης μιας εταιρείας από τις εξαγωγές.

Πλεονεκτήματα Εσωτερικοποίησης: Η αποτυχία της αγοράς να οργανώσει αποτελεσματικά μια σειρά συναλλαγών ωθεί τις εταιρείες να οργανώσουν αντίστοιχες εσωτερικές αγορές μέσω της ανάπτυξης ενός οργανωτικού πλέγματος ανάμεσα στη μητρική και τις θυγατρικές προκειμένου να βελτιώσουν την επιχειρηματική οργάνωση και να επωφεληθούν από τις οικονομίες κλίμακας. Ουσιαστικά προχωρούν σε εσωτερίκευση των καθαρών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που διαθέτουν. Με τον τρόπο αυτό η πολυεθνική αποκτά καλύτερο έλεγχο όσον αφορά την προμήθεια των αναγκαίων για την παραγωγική διαδικασία εισροών (πρώτες ύλες , ενδιάμεσα αγαθά, τεχνολογία). Η πολυεθνική μετριάζει έτσι την έκθεσή της σε εξωγενείς κινδύνους και αποφεύγει την αβεβαιότητα των αγορών. Εκτός αυτού αποφεύγει το κόστος έρευνας, διαπραγμάτευσης κι εποπτείας, διεκδίκησης και κατοχύρωσης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στην περίπτωση συνεργασίας με μια τοπική επιχείρηση μέσω συμφωνιών licensing/franchising. Η ενδο-επιχειρησιακή ολοκλήρωση των αγορών προφυλάσσει τις πολυεθνικές από τη δομική αποτυχία των εξωτερικών αγορών²⁴.

Κατά τον Dunning η διεθνοποίηση μιας επιχείρησης μέσω ΑΞΕ προϋποθέτει τη συνδρομή και των 3 πλεονεκτημάτων σωρευτικά. Αρχικά πρέπει να έχει στην αποκλειστική της ιδιοκτησία μια σειρά από ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στα οποία ταυτόχρονα δεν έχουν πρόσβαση άλλες επιχειρήσεις που επιδιώκουν ή έχουν επιτύχει να εισέλθουν στην αγορά. Όπως πρωτοδιατυπώθηκε, είναι υλικές ή άυλες εισροές συμπληρωματικές της παραγωγικής διαδικασίας, έχουν το χαρακτήρα δημόσιου αγαθού και μπορούν να δημιουργήσουν μια ροή εσόδων για την επιχείρηση. Στη συνέχεια, η επιχείρηση καλείται να επιλέξει τον προσφορότερο τρόπο για να αξιοποιήσει τα συγκριτικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που κατέχει. Μπορεί να καταφύγει είτε στη σύναψη εμπορικών συμβάσεων με τρίτες επιχειρήσεις είτε να προβεί σε οργάνωση εσωτερικών αγορών. Λόγω των πλεονεκτημάτων που προσφέρει η εσωτερίκευση των συναλλαγών που είναι μεταξύ άλλων η ασφάλεια ως προς την απρόσκοπτη ροή των αναγκαίων παραγωγικών πόρων, η επιχείρηση θέλοντας να αποφύγει την αβεβαιότητα στις συναλλαγές θα επιλέξει την ενδο-επιχειρησιακή ολοκλήρωση των αγορών. Σε τρίτο και τελευταίο στάδιο λόγω των ιδιαίτερα

²⁴ ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002, σελ.78-82

ελκυστικών κινήτρων που προσφέρει η χώρα υποδοχής η πολυεθνική θα επιλέξει την ίδρυση κι εγκατάσταση εκεί θυγατρικών μονάδων από τις εξαγωγές.

Συμπερασματικά, καμία από τις 3 αυτές παραμέτρους της θεωρίας του Dunning δεν εξηγεί καθεαυτή τα κίνητρα μιας εταιρείας για να πολυεθνικοποιηθεί. Το κάθε στοιχείο είναι συμπληρωματικό του άλλου. Όλα μαζί συγκροτούν το υπόδειγμα OLI όπου και οι 3 προσδιοριστικοί παράγοντες μαζί δίνουν μια ολοκληρωμένη εικόνα ως προς τα κίνητρα για τη διεθνοποίηση των εταιρειών μέσω της ανάληψης ΑΞΕ. Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο σχεδιάστηκε έτσι ως μια προσπάθεια συγκερασμού των διαφορετικών προσεγγίσεων που έχουν αναπτυχθεί για τη στρατηγική των επιχειρήσεων και προσφέρει το κατάλληλο υπόβαθρο για τη διενέργεια εμπειρικών ερευνών σχετικών με την αγορά.

Μια άλλη σημαντική θεωρητική προσέγγιση έχει προταθεί από τον **Ronald Coase**. Η θεωρία αυτή δίνει έμφαση αποκλειστικά σε ένα από τα 3 πλεονεκτήματα του εκλεκτικού παραδείγματος του Dunning: **την εσωτερική δομή των πολυεθνικών μέσω της οργάνωσης εσωτερικών συναλλαγών**. Ο Coase που ανέπτυξε αυτή τη θεωρία κατέληξε στη διαπίστωση ότι η επιχείρηση είναι ένας θεσμός εναλλακτικός της αγοράς. Κατά τον Coase η αγορά εμπεριέχει συναλλακτικό κόστος το οποίο οφείλεται μεταξύ άλλων στην αβεβαιότητα που υπάρχει όσον αφορά τον καθορισμό των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων και του κόστους των αναγκαίων παραγωγικών εισροών. Για να αποφύγει η επιχείρηση το κόστος λειτουργίας της αγοράς αξιοποιεί την εσωτερική διοικητική δομή της για τη διαχείριση των συναλλαγών και ολοκληρώνει στο εσωτερικό της την αντίστοιχη αγορά. Υποστηρίζεται λοιπόν ότι εντός του πλέγματος που δημιουργείται ανάμεσα στη μητρική και τις θυγατρικές διαμορφώνεται μια εσωτερική αγορά εντός της οποίας διακινούνται υλικές και άυλες εισροές σε τιμές διαφορετικές από εκείνες που ισχύουν στην ελεύθερη αγορά. Μέσω αυτού του σχήματος η πολυεθνική περιορίζει αισθητά τις εξαρτήσεις της από τρίτες επιχειρήσεις, π.χ πιστωτικά ιδρύματα, προμηθευτές κ.α, και είναι σε θέση να αναπτύξει αυτόνομη δράση από τη στιγμή που κάνει δικό της κτήμα κι ελέγχει αποτελεσματικά και καθ' ολοκληρίαν την όλη παραγωγική διαδικασία. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνο παρακάμπτει πιθανές στρεβλώσεις της

διεθνούς αγοράς αλλά και διασφαλίζει την αδιάκοπη ροή των αναγκαίων για την παραγωγική διαδικασία ενδιάμεσων αγαθών²⁵.

Κατά τον Williamson, ο οποίος διερεύνησε πιο αναλυτικά το παραπάνω θεώρημα, η επιχείρηση και η τέλεια αγορά αποτελούν 2 εναλλακτικές μορφές οργάνωσης και διαχείρισης της παραγωγής. Όμως μια αγορά με τέλειες συνθήκες ανταγωνισμού προϋποθέτει έλλειψη κόστους. Το τελευταίο συνήθως απορρέει από την καιροσκοπική συμπεριφορά των συμβαλλομένων μερών καθώς κι από την αβεβαιότητα αναφορικά με τον ακριβή προσδιορισμό του αντικειμένου και των υποχρεώσεων μιας σύμβασης.

Κεντρικό επιχείρημα της θεωρίας του Coase είναι η αποτυχία της εξωτερικής αγοράς να οργανώσει αποτελεσματικά μια σειρά από συναλλαγές με αντικείμενο υλικά ή άυλα αγαθά. Κατά συνέπεια η ελεύθερη αγορά ως τρόπος οργάνωσης της παραγωγής συνεπάγεται υψηλό συναλλακτικό κόστος κι ως εκ τούτου θα πρέπει να απορριφθεί. Σε αυτό το στάδιο καθίσταται επιτακτική η ανάγκη ριζικής αναμόρφωσης των εσωτερικών δομών μιας επιχείρησης προκειμένου να αποφευχθούν οι ατέλειες των συμβατικών αγορών. Η επιχείρηση δημιουργεί μηχανισμούς ενδο-εταιρικής ολοκλήρωσης. Όταν αποφασίσει να επεκταθεί στο εξωτερικό, σε αυτή την περίπτωση επιλέγει την **πολυεθνικοποίηση**, την δημιουργία αυτοτελών παραγωγικών μονάδων σε τρίτες χώρες μέσω ΑΞΕ, με στόχο να υποκαταστήσει τις αγοραίες μορφές διεθνοποίησης. **Η θεωρία της εσωτερικοποίησης** των συναλλαγών αναδεικνύει λοιπόν την επιχείρηση υπό την ειδικότερη όψη της ως πολυεθνικής σε θεσμό εναλλακτικό της αγοράς.

Η νεοκλασική θεωρία λαμβάνει ως υπόθεση εργασίας την ύπαρξη τέλειου ανταγωνισμού. Αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει την ύπαρξη ομοιογενών προϊόντων, τέλειας πληροφόρησης, πολλών μικρών επιχειρήσεων και σταθερών οικονομιών κλίμακας. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν συντρέχει λόγος για ανάληψη ΑΞΕ. Ωστόσο η διαφορά στην απόδοση του κεφαλαίου δημιουργεί κίνητρα επέκτασης στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα καθώς η ύπαρξη του κεφαλαίου είναι περιορισμένη στις αναπτυσσόμενες χώρες, η απόδοσή του είναι σχετικά υψηλότερη σε αυτές από τις αναπτυγμένες. Γι' αυτό είναι λογική η εκροή ΑΞΕ από

²⁵ ΚΟΝΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ-ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012, σελ.694

αναπτυγμένες προς αναπτυσσόμενες χώρες. Με βάση το σκεπτικό αυτό εξηγείται η διενέργεια ΑΞΕ πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και το πρώτο διάστημα μετά από αυτόν. Η θεωρία όμως αυτή δεν αποδεικνύεται επαρκώς θεμελιωμένη. Αφενός το γεγονός ότι οι πολυεθνικές εταιρείες λειτουργούν κατά κύριο λόγο σε ολιγοπωλιακές ατελείς αγορές καθιστούν το επιχείρημα της ύπαρξης συνθηκών τέλειου κι ελεύθερου ανταγωνισμού αβάσιμο. Αφετέρου παρά την επισυμβαίνουσα απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου τα κράτη εξακολουθούν να εφαρμόζουν μέτρα εμπορικού προστατευτισμού.

Μια άλλη προσέγγιση που καταγράφεται στη βιβλιογραφία είναι η **θεωρία της βιομηχανικής οργάνωσης** που προτάθηκε από τον Knickerbocker. Η θεωρία αυτή αντιμετωπίζει την άμεση ξένη επένδυση ως ένα εργαλείο στρατηγικής των επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση των συνθηκών ανταγωνισμού. Ειδικότερα οι επιχειρήσεις τείνουν να μιμούνται τις ενέργειες των ανταγωνιστών εκείνων που έχουν ηγετική θέση στον κλάδο τους. Οι επιχειρήσεις που υιοθετούν αυτή τη στρατηγική επιδιώκουν να παρεμποδίσουν τους ανταγωνιστές τους να επωφεληθούν από την διεθνοποίηση των δραστηριοτήτων τους και κυρίως να αποκτήσουν μοναδικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα σε τομείς όπως η οργάνωση, το marketing κ.α. Επίσης στοχεύουν στην αποτροπή της κυριαρχίας των ανταγωνιστών τους στη χώρα υποδοχής.

Μια επίσης σημαντική συνεισφορά στη σχετική προβληματική είναι η **θεωρία των ατελειών της αγοράς** που αναπτύχθηκε από τον Hymer. Η θεωρία υποστηρίζει ότι οι ατέλειες των αγορών επηρεάζουν τη στρατηγική των επιχειρήσεων και ότι οι ίδιες οι επιχειρήσεις τείνουν να αποκτούν μονοπωλιακή δύναμη στην αγορά. Αυτό το επιτυγχάνουν μέσω της εκμετάλλευσης των μοναδικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που διαθέτουν. Γι' αυτό και η σχετική θεωρία κρίνει σκόπιμη την επέκταση των επιχειρήσεων αυτών στο εξωτερικό μέσω ΑΞΕ με σκοπό την εξασφάλιση νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και ενδιάμεσων εισροών.

Τέλος μια ακόμη προσέγγιση που αξίζει να μνημονευτεί είναι η **θεωρία του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των εθνών** που αναπτύχθηκε από τον Porter. Με βάση αυτήν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των επιχειρήσεων συσχετίζονται με τη χώρα προέλευσής τους. Αυτό ισχύει γιατί υποστηρίζεται ότι τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των επιχειρήσεων καθορίζονται από τους εξής παράγοντες: τους

συντελεστές παραγωγής της χώρας προέλευσης, το επίπεδο και τη δομή της εγχώριας ζήτησης, την ένταση του ανταγωνισμού και τη διαθεσιμότητα παραγωγικών εισροών. Με τη σειρά τους αυτά τα στοιχεία επηρεάζονται από την ακολουθούμενη κρατική πολιτική της χώρας προέλευσης²⁶. Η θεωρία αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αναχρονιστική διότι εστιάζει την έρευνα αποκλειστικά στη χώρα προέλευσης και δεν λαμβάνει υπόψη την αλληλεξάρτηση των επιχειρήσεων σε παγκόσμια κλίμακα ενόψει της ραγδαία εξελισσόμενης διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης.

Κλείνοντας, το εκλεκτικό υπόδειγμα του Dunning προσφέρει ένα κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο ερμηνείας της δράσης των πολυεθνικών εταιρειών. Αποτελεί μια σύνθεση από στοιχεία των άλλων θεωριών και γι' αυτό προσφέρει ένα πιο άρτιο θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση της φύσης των πολυεθνικών. Συνεπώς σε σύγκριση με τις υπόλοιπες θεωρητικές προσεγγίσεις, που όπως προαναφέρθηκε παρουσιάζουν εγγενείς αδυναμίες, το υπόδειγμα OLI κρίνεται πληρέστερο δεδομένου ότι είναι προϊόν συγκερασμού διαφορετικών απόψεων, επίκαιρο διότι η φιλοσοφία του προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της σημερινής παγκοσμιοποίησης και δεν αποτελεί μια κλειστή θεωρία. Αντίθετα είναι ένα θεωρητικό πλαίσιο ανοιχτό στην αμφισβήτηση και κυρίως στην εμπειρική έρευνα.

Κεφάλαιο 4. Πολυεθνικοποίηση και Παγκοσμιοποίηση

Η ραγδαία εξάπλωση των πολυεθνικών εταιρειών σε παγκόσμια κλίμακα είναι δίχως αμφιβολία φαινόμενο του 20^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα των δεκαετιών που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κάνοντας όμως μια αναδρομή σε βάθος αρκετών αιώνων νωρίτερα, οι ρίζες τους εντοπίζονται στις διασυνοριακές επιχειρηματικές δραστηριότητες μεγάλων τραπεζιτών του Μεσαίωνα με έδρα την αρχικά την Ιταλία οι οποίοι εν συνεχεία και μέχρι τα τέλη του 14^{ου} αιώνα διεύρυναν τη δράση τους εκτός συνόρων. Έτσι την περίοδο εκείνη λειτουργούσε μεγάλος αριθμός ιταλικών τραπεζικών εταιρειών με off-shore αρμοδιότητες αλλά και

²⁶ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ Ε., "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ", Εκδόσεις Συμεών, Αθήνα 2014, σελ.157-162

εμπορικών εταιρειών οι οποίες ίδρυσαν εμπορικούς σταθμούς σε μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις.

Μεταξύ 16^{ου} και 18^{ου} αιώνα κάνουν την εμφάνισή τους μεγάλες ευρωπαϊκές εμπορικές εταιρείες οι οποίες ανέπτυξαν εκτεταμένα εμπορικά δίκτυα στις τότε αποικίες των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ήλεγχαν ουσιαστικά το εμπόριο μεταξύ μητρόπολης κι αποικιών και προωθούσαν τους πολιτικούς και οικονομικούς στόχους των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων. Από την περιγραφή αυτή φαίνεται ότι οι εταιρείες αυτές χρησίμευαν ως εργαλεία υλοποίησης εθνικών στρατηγικών και ότι στην ουσία αποτελούσαν μέρος του ευρύτερου κρατικού μηχανισμού των αποικιοκρατικών δυνάμεων. Ωστόσο η ισχύς τους ήταν πολύ μεγάλη εκείνη την εποχή σε σύγκριση με τις σύγχρονες πολυεθνικές διότι διέθεταν στρατό, στόλο, εδαφικές εκτάσεις και ασκούσαν παράλληλα αυτόνομη εξωτερική πολιτική. Ως χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων εταιρικών μορφωμάτων αναφέρονται η Ολλανδική και η Βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών με πεδίο δράσης την Ινδία & Άπω Ανατολή, η Βασιλική Αφρικανική Εταιρεία και η Εταιρεία του Κόλπου του Hudson. Το 19^ο αιώνα κάνουν ουσιαστικά για πρώτη φορά την εμφάνισή τους οι ΑΞΕ. Βέβαια το υψηλότερο ποσοστό διασυνοριακής επιχειρηματικής δραστηριότητας καταλάμβαναν εκείνη την εποχή οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου. Επρόκειτο βασικά για κεφάλαια βρετανικής προέλευσης με προορισμό την ηπειρωτική Ευρώπη, την Βόρεια και Νότια Αμερική. Αντίθετα οι ΑΞΕ με τη σημερινή έννοια του όρου αποτελούσαν την εξαίρεση τότε.

Το χρονικό διάστημα από το 1870 μέχρι την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1914 παρατηρείται σημαντική αύξηση των ροών ΑΞΕ. Αυτή η εξέλιξη αποδίδεται αρχικά στην υιοθέτηση μέτρων εμπορικού προστατευτισμού στις αρχές του 19^{ου} αιώνα από μέρους χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης, των ΗΠΑ και άλλων βρετανικών υπερπόντιων κτήσεων δεδομένου ότι εκείνη την περίοδο προσπαθούσαν να διατηρήσουν κλειστές τις αγορές τους προκειμένου να δοθεί πίστωση χρόνου στις νηπιακές ακόμη βιομηχανίες τους για να ενισχυθούν και να προφυλαχθούν από τον ανταγωνισμό. Κατ' αποτέλεσμα πολλές επιχειρήσεις αποφάσισαν να μεταφέρουν την παραγωγή τους στις χώρες αυτές ώστε να ξεπεράσουν τους εμπορικούς φραγμούς και να διατηρήσουν τα μερίδια αγοράς τους.

Σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης η τεχνολογική πρόοδος ως συνέπεια της βιομηχανικής επανάστασης. Ειδικότερα οι τεχνικές εξελίξεις στις μεταφορές και τις επικοινωνίες διευκόλυναν τη μεταφορά προσώπων κι εμπορευμάτων μειώνοντας το κόστος κι επέτρεψαν την ταχύτερη διάδοση της πληροφορίας. Οι τεχνικές καινοτομίες στην παραγωγή με την εισαγωγή ιδίως του ηλεκτρισμού και της μηχανής εσωτερικής καύσης οδήγησαν σε θαυματική αύξηση του παραγόμενου όγκου τελικών προϊόντων αλλά κάτι τέτοιο αύξησε τις ανάγκες των επιχειρήσεων για πρώτες ύλες κι ενδιάμεσα αγαθά συμπληρωματικά της παραγωγικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου οι επιχειρήσεις όλο και πιο συχνά άρχισαν να επεκτείνονται εκτός συνόρων ιδρύοντας θυγατρικές όχι μόνο για την εξασφάλιση των ενδιάμεσων εισροών αλλά και για την ανεύρεση νέων αγορών όπου θα διαθέτουν τα τελικά προϊόντα τους²⁷.

Τα χρόνια του μεσοπολέμου παρά την χρηματιστηριακή κρίση του 1929 και την επακολουθήσασα οικονομική ύφεση το ποσοστό ΑΞΕ συνεχίζει την ανοδική του πορεία. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται κυρίως από την εφαρμογή από τα κράτη άκρα περιοριστικών εμπορικών πολιτικών με τη μορφή δασμών, τη διαμόρφωση ολιγοπωλιακών συνθηκών στην αγορά μέσω του σχηματισμού διεθνών καρτέλ και τη διενέργεια ΑΞΕ προς αναζήτηση φυσικών πόρων λόγω αύξησης της σχετικής ζήτησης. Οι ΠΕ τότε διεθνοποιούνται οργανώνοντας ΑΞΕ κάθετης μορφής προβαίνοντας όλο και συχνότερα σε συγχωνεύσεις & εξαγορές παρά στην πραγματοποίηση επενδύσεων μέσω της ίδρυσης νέων θυγατρικών ή άλλων παραγωγικών μονάδων. Το διάστημα από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι το 1960 χαρακτηρίζεται από την επικράτηση των αμερικανικών πολυεθνικών εταιρειών στο χώρο των επενδύσεων. Παρατηρείται συνεχής επέκταση του διεθνούς εμπορίου αλλά μέτρια αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων οι οποίες πραγματοποιούνται κατά κύριο λόγο στον βιομηχανικό τομέα και σε μικρότερο ποσοστό στον πρωτογενή²⁸.

Επιχειρώντας μια μεγαλύτερη γενίκευση στην παρούσα ιστορική προσέγγιση η περίοδος μέχρι το 1960 χαρακτηρίζεται ως το στάδιο **διεθνοποίησης της οικονομίας**. Πρόκειται για την **πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης**. Κινητήρια δύναμη τότε ήταν πρωταρχικά το διεθνές εμπόριο. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις και η

²⁷ ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002, σελ.22-27

²⁸ ΜΕΛΑΣ Κ.- ΠΟΛΛΑΛΗΣ Ι., "ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ.281-283

κίνηση των κεφαλαίων επιτελούσαν συμπληρωτική λειτουργία ως προς τις εξαγωγές. Η κυριαρχία του διεθνούς εμπορίου αυτή την περίοδο είναι δεδομένη. Αυτό φαίνεται από την πληθώρα σχετικών θεωριών που διατυπώθηκαν αρχίζοντας από τις απόψεις των κλασικών οικονομολόγων, Adam Smith και David Ricardo, οι οποίοι τόνιζαν ότι ουσιώδες στοιχείο της διεθνοποίησης της οικονομίας είναι η διεθνής εξειδίκευση. Υποστήριζαν ότι ο διεθνής καταμερισμός εργασίας εξηγείται από το διαφορετικό επίπεδο παραγωγικότητας μεταξύ των κρατών όπου η παραγωγικότητα γι' αυτούς συνδέεται με το κόστος ανά μονάδα παραγωγής. Στη συνέχεια αναπτύχθηκε το θεωρητικό μοντέλο H-O-S (Hechscher-Ohlin-Samuelson) που εξαρτά τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των χωρών από την διαθέσιμη προς αξιοποίηση ποσότητα συντελεστών παραγωγής που βρίσκονται εντός των συνόρων τους. Άλλο επίσης σημαντικό θεώρημα είναι το μοντέλο που ανέπτυξε ο Vernon ως προς τον κύκλο ζωής του προϊόντος, με βάση το οποίο η πολυεθνικοποίηση των επιχειρήσεων αποτελεί μέρος αυτού του κύκλου. Ωστόσο οι άμεσες ξένες επενδύσεις σε αυτό το στάδιο δεν εκτοπίζουν αλλά συμπληρώνουν το διεθνές εμπόριο το οποίο σε κάθε περίπτωση διατηρεί τον κυρίαρχο ρόλο του. Σημαντική προσθήκη στην όλη προβληματική είναι και η θεωρητική προσέγγιση του Krugman κατά τον οποίον οι αγορές χαρακτηρίζονται από ατελή ανταγωνισμό και οικονομίες κλίμακας και αποκτούν μονοπωλιακά ή ολιγοπωλιακά χαρακτηριστικά. Τέλος το πρώτο στάδιο της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης και ειδικότερα η υποπερίοδος από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τη δεκαετία του 1960 χαρακτηρίζονται από: 1) Τη συνεχή διακρατική οικονομική συνεργασία σύμφωνα με τα κριτήρια του φιλελεύθερου μοντέλου της εξειδίκευσης ώστε να μην επαναληφθεί ο εμπορικός προστατευτισμός του μεσοπολέμου. 2) Την υιοθέτηση των αρχών του Μπρέτον Γουντς περί επιστροφής στην οικονομία της αγοράς υπό το πρίσμα των προτάσεων του Keynes και την σταθερότητα των ισοτιμιών στα πλαίσια του κανόνα χρυσού-δολαρίου. 3) Τη σταδιακή απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου μέσω αρχικά της σύστασης της Γενικής Συμφωνίας Δασμών κι Εμπορίου (GATT) και των μετέπειτα γύρων εμπορικών διαπραγματεύσεων. Φιλοσοφία αυτής της προσπάθειας ήταν η σταδιακή μεν αλλά πλήρης φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου σε όλους τους κλάδους προβλέποντας κατ' εξαίρεση και με τη συνδρομή ειδικών περιστάσεων την εφαρμογή περιοριστικών μέτρων²⁹.

²⁹ ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, "ΠΡΟΣ ΕΝΑΝ ΠΟΛΥΠΟΛΙΚΟ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2009,

Η δεύτερη περίοδος της παγκοσμιοποίησης εκτείνεται μεταξύ των δεκαετιών 1960 και 1980 και είναι γνωστή στη βιβλιογραφία με τον όρο **πολυεθνικοποίηση των επιχειρήσεων**. Η αύξηση του όγκου των διεθνών συναλλαγών εξακολουθεί να βαίνει ακάθεκτη αλλά η ανάπτυξη των άμεσων ξένων επενδύσεων είναι πολύ μεγαλύτερη. Αυτό σημαίνει ότι οι ΑΞΕ αρχίζουν να υποκαθιστούν το διεθνές εμπόριο το οποίο χάνει τον κυρίαρχο χαρακτήρα του στην παγκόσμια οικονομία. Ενώ στη φάση διεθνοποίησης της οικονομίας κεντρικός άξονας της οικονομικής πολιτικής ήταν η παραγωγικότητα, στην παρούσα φάση κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει η ανταγωνιστικότητα. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων είναι δριμύτατος λόγω της προσπάθειάς τους να διατηρήσουν ή να διευρύνουν το μερίδιό τους στην παγκόσμια αγορά. Ναι μεν ο αριθμός των πολυεθνικών αυξάνεται με γεωμετρικούς ρυθμούς στην εξεταζόμενη περίοδο, αλλά την ίδια στιγμή μειώνεται ο αριθμός των εταιρειών που λειτουργούν εντός των εθνικών συνόρων. Επίσης μικρός σχετικά αριθμός πολυεθνικών επιχειρήσεων ελέγχει όλο και μεγαλύτερα ποσοστά στην παγκόσμια αγορά. Είναι φανερό ότι οι αγορές είναι ατελείς και γι' αυτό αποκτούν ολιγοπωλιακά χαρακτηριστικά. Όσο προχωρά η διαδικασία της πολυεθνικοποίησης των εταιρειών τόσο εντείνεται η ανταγωνιστικότητα. Επιπλέον πέρα από την ταχύτατη αύξηση του αριθμού των πολυεθνικών και την εξάπλωση των ΑΞΕ παρατηρείται από τη μια μείωση του αριθμού των πολυεθνικών που προέρχονται από τις ΗΠΑ κι από την άλλη αύξηση των εταιρειών από χώρες της Ευρώπης, της Ν.Α Ασίας, της Ιαπωνίας και της Λ. Αμερικής. Υπάρχει λοιπόν διαφοροποίηση των πολυεθνικών ως προς τη χώρα προέλευσης³⁰.

Μέσω των ΑΞΕ οι πολυεθνικές επιδιώκουν 4 στρατηγικές³¹:

- 1) **Στρατηγική της αγοράς:** Η στρατηγική αυτή αποτελεί την άλλη όψη μιας πολύ δημοφιλούς προσέγγισης που υιοθετούσαν ειδικά στις δεκαετίες 1960-1980 μεγάλο μέρος των χωρών του αναπτυσσόμενου Νότου για την αναπτυξιακή τους προώθηση που είναι η λεγόμενη πολιτική υποκατάστασης των εισαγωγών. Βασικό κοινό χαρακτηριστικό πολλών αναπτυσσόμενων κρατών είναι η χαμηλή συμμετοχή του βιομηχανικού τομέα στο ΑΕΠ τους σε σχέση με τον αγροτικό. Αυτό έχει ως συνέπεια την ελλιπή έως ανύπαρκτη

σελ.173-181

³⁰ Ibid, σελ.181

³¹ Ibid, σελ.182

εκβιομηχάνιση στις χώρες αυτές με αποτέλεσμα την εξάρτησή τους από τις αναπτυσσόμενες χώρες όσον αφορά τις εισαγωγές βιομηχανικών αγαθών. Την ίδια ώρα οι αναπτυσσόμενες χώρες επικεντρώνονται στις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων των οποίων οι τιμές υπόκεινται σε μεγάλες διακυμάνσεις συνηθέστατα με τάση προς τα κάτω. Αντίθετα οι τιμές των εισαγόμενων βιομηχανικών προϊόντων τείνουν να ανεβαίνουν διαρκώς. Προφανώς αυτή η κατάσταση δημιουργεί άνισους όρους εμπορίου για τις χώρες του Νότου οι οποίες για να τη διαχειρισθούν αποτελεσματικά επιδιώκουν να προωθήσουν την ταχεία εκβιομηχάνισή τους. Για το λόγο αυτό τα κράτη ακολουθώντας μια πολιτική εμπορικού προστατευτισμού εφαρμόζουν δασμολογικά και μη μέτρα (π.χ. ποσοτώσεις) προκειμένου να διαφυλάξουν τις εγχώριες βιομηχανίες τους από τον εξωτερικό ανταγωνισμό. Συγχρόνως δε τα κράτη που εφαρμόζουν αυτή τη στρατηγική ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να προσελκύσουν πολυεθνικές επιχειρήσεις προσφέροντας τα κατάλληλα κίνητρα. Σε αυτή την περίπτωση οι πολυεθνικές που δεν μπορούν να εξάγουν από τη χώρα προέλευσης λόγω των προαναφερθέντων μέτρων μετεγκαθίστανται στο εξωτερικό μέσω ΑΞΕ για να ξεπεράσουν αυτά τα εμπόδια αναπτύσσοντας επιτόπια παραγωγή. Καθοριστικό ρόλο για τη μετεγκατάσταση των επιχειρήσεων διαδραματίζουν το μέγεθος και οι προοπτικές ανάπτυξης της ξένης αγοράς. Συνήθως οι πολυεθνικές επιλέγουν ως χώρες υποδοχής εκείνες με τις μεγαλύτερες αγορές όπου ως κριτήριο λαμβάνουν υπόψη τον πληθυσμό και το κατά κεφαλήν εισόδημα³². Επίσης οι πολυεθνικές εγκαθίστανται σε χώρες όπου η εσωτερική ζήτηση παρουσιάζει προοπτικές ανάπτυξης. Από εκεί κι έπειτα σημαντικό ρόλο παίζουν επίσης το κόστος μεταφοράς αγαθών & υπηρεσιών ανάμεσα στη χώρα προέλευσης και στη χώρα υποδοχής, όπου όσο μεγαλύτερο τόσο ελκυστικότερο είναι για μια επιχείρηση να διεθνοποιηθεί, και φυσικά η στάση των χωρών υποδοχής, όπου όσο πιο ευνοϊκή απέναντι στις ξένες επενδύσεις τόσο πιθανότερη είναι η μετεγκατάσταση πολυεθνικών στην επικράτειά τους. Εν συμπεράσματι αυτή η στρατηγική αρμόζει κυρίως σε πολυεθνικές που αναζητούν αγορές με σκοπό την παραγωγή τελικών προϊόντων και την ικανοποίηση των τοπικών αναγκών, δηλαδή σε πολυεθνικές που είναι οριζόντια οργανωμένες.

³² ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΒΑΣΩ, "ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.71

- 2) **Στρατηγική ελαχιστοποίησης του κόστους:** Η στρατηγική αυτή υπογραμμίζει την μείζονα προτεραιότητα των πολυεθνικών εταιρειών που είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους στη διεθνή αγορά. Για να το επιτύχουν αυτό πρέπει να περιοριστεί το κόστος παραγωγής. Η υλοποίηση άμεσων ξένων επενδύσεων μπορεί να οδηγήσει σε μείωση του κόστους. Σε αυτή την περίπτωση πρέπει να επισημανθεί ότι η παραγωγή των πολυεθνικών είναι εξαγωγικά προσανατολισμένη. Δεν επιδιώκεται λοιπόν η εξυπηρέτηση της αγοράς της χώρας υποδοχής της οποίας γι' αυτό το λόγο δεν λαμβάνονται υπόψη ούτε το μέγεθος ούτε οι προοπτικές ανάπτυξης. Αντιθέτως η παραγωγή περιορίζεται στη συναρμολόγηση ενδιάμεσων προϊόντων που προορίζονται στη συνέχεια για εξαγωγές. Η ουσία της στρατηγικής ελαχιστοποίησης του κόστους έγκειται στην προσπάθεια της πολυεθνικής μέσω της ίδρυσης θυγατρικών σε διάφορες χώρες να επωφεληθεί από το χαμηλό μεταφορικό κόστος χάρη στην τεχνολογική πρόοδο στις συγκοινωνίες και τις τηλεπικοινωνίες καθώς και από το επίσης χαμηλό εργατικό-μισθολογικό κόστος. Όσον αφορά το τελευταίο πρέπει να τονισθεί ότι η σημασία του δεν είναι η ίδια όπως στο παρελθόν. Ως βασικός παράγων που θα ωθήσει μια επιχείρηση να πολυεθnikοποιηθεί δεν θεωρείται τόσο το κόστος όσο η παραγωγικότητα της εργασίας και η δυνατότητα των εργαζομένων να χειρίζονται τις νέες τεχνολογίες. Πολύ σημαντικό ρόλο παίζει επίσης η ομοιογενοποίηση των προϊόντων και των μεθόδων παραγωγής. Συνεπώς για μια πολυεθνική το χαμηλό κόστος εργασίας θα πρέπει οπωσδήποτε να συνδυάζεται με την ύπαρξη ενός καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού.
- 3) **Σφαιρική Στρατηγική:** Πρόκειται για συνδυασμό στοιχείων από τις 2 προηγούμενες στρατηγικές. Το μοντέλο αυτό προκρίνει αγορές μεγάλου μεγέθους και χαμηλό κόστος παραγωγής αλλά η επικράτησή του προβλέπεται να είναι μακροπρόθεσμη. Οι πολυεθνικές που εφαρμόζουν τη στρατηγική αυτή δίνουν έμφαση κυρίως στην αύξηση της κερδοφορίας τους μέσα από τη μείωση του κόστους. Για το λόγο αυτό δεν επιδιώκουν σε μεγάλο βαθμό τη διασύνδεσή τους με τις ξένες αγορές αναφορικά με την παραγωγή και το marketing διότι έτσι αυξάνεται το κόστος. Συνήθως η παραγωγή τους έχει εξαγωγικό προσανατολισμό. Χάρη στη μείωση του κόστους οι πολυεθνικές

αυτές έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίζουν τις τιμολογιακές πολιτικές προς όφελός τους³³.

- 4) **Ολιγοπωλιακή Στρατηγική:** Στην περίπτωση αυτή οι πολυεθνικές εταιρείες λειτουργούν ανάλογα με τη δράση των ανταγωνιστών τους. Βασικό στοιχείο αυτής της πολιτικής των επιχειρήσεων είναι ο μιμητισμός. Όταν στην εσωτερική αγορά λειτουργεί μια μεγάλη επιχείρηση που θεωρείται ηγέτης και αποφασίζει κάποια στιγμή να μετεγκατασταθεί σε άλλες χώρες, τότε οι ανταγωνίστριες εταιρείες λαμβάνουν την ίδια απόφαση και την ακολουθούν έτσι ώστε αφενός να διατηρήσουν τα μερίδια αγοράς τους αφετέρου να μην αποκλειστούν από τις ξένες αγορές. Η ίδια τακτική υιοθετείται στην παρεμφερή περίπτωση όπου εγχώριες επιχειρήσεις είναι αντιμέτωπες με την προσπάθεια ορισμένων ανταγωνιστών τους από το εξωτερικό να διεισδύσουν στην αγορά της χώρας προέλευσής τους. Ως αντίδραση οι πρώτες οδηγούνται στην απόφαση να αναπτύξουν κι αυτές επιχειρηματική δραστηριότητα εκτός συνόρων μέσω ΑΞΕ. Τέλος η αγορά γενικότερα λειτουργεί υπό ολιγοπωλιακές συνθήκες πράγμα που σημαίνει ότι οι τιμές καθορίζονται από έναν μικρό αριθμό εταιρειών και όχι τόσο από τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Κυρίαρχο θέση κατέχει εδώ ο καταμερισμός της εργασίας.

Είναι πασιφανές ότι βασική κινητήρια δύναμη σε αυτή τη φάση της παγκοσμιοποίησης είναι οι πολυεθνικές εταιρείες. Αυτές είναι που διαμορφώνουν πλέον το διεθνές εμπόριο μέσω της ανάπτυξης ενδο-επιχειρησιακών συναλλαγών λόγω της ανάγκης εσωτερίκευσης της οργανωτικής και παραγωγικής λειτουργίας τους ούτως ώστε να αποφύγουν την αβεβαιότητα της εξωτερικής αγοράς. Η δομή του διεθνούς εμπορίου μεταβλήθηκε ριζικά την περίοδο εκείνη λόγω της ανάδειξης των πολυεθνικών. Η πολιτική εσωτερικοποίησης των συναλλαγών που ακολούθησαν οι τελευταίες έδωσαν ώθηση στην εντυπωσιακή ανάπτυξη του ενδοεπιχειρησιακού εμπορίου. Την ίδια στιγμή η τρίτη κινητήρια δύναμη της παγκοσμιοποίησης, η χρηματική σφαίρα χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση των άμεσων ξένων επενδύσεων επιτελώντας έτσι έναν ρόλο καθαρά συμπληρωματικό³⁴.

³³ΜΕΛΑΣ Κ.- ΠΟΛΛΑΛΗΣ Ι., "ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ.300-301

³⁴ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, "ΠΡΟΣ ΕΝΑΝ ΠΟΛΥΠΟΛΙΚΟ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2009, σελ.σελ.184-185

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 κι έπειτα η ανθρωπότητα εισέρχεται στην τρίτη φάση της παγκοσμιοποίησης. Πρόκειται **για την παγκοσμιοποίηση stricto sensu** που συμπίπτει με την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού και την ανάδειξη των αγορών σε βασικούς ρυθμιστές των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Η χρηματική σφαίρα υπερισχύει σαφώς των άλλων 2 παραγόντων της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή του διεθνούς εμπορίου και των πολυεθνικών εταιρειών. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της εποχής είναι η άμεση κινητικότητα των κεφαλαίων χάρη στην εξέλιξη της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών και η επιδίωξη της χρηματικής αποδοτικότητας. Γι' αυτό και η κίνηση των κεφαλαίων καθορίζεται ουσιαστικά από τα επιτόκια και τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Το όχημα μετάβασης στη νέα αυτή πραγματικότητα είναι αναμφίβολα η διαδικασία της απορρύθμισης η οποία λαμβάνει σάρκα και οστά στην περίφημη «Συναίνεση της Ουάσινγκτον» βασικά στοιχεία της οποίας είναι : 1) Ο περιορισμός του παρεμβατικού ρόλου του κράτους στην οικονομική ζωή. 2) Ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. 3) Απελευθέρωση των συναλλαγών. Η φιλοσοφία της απορρύθμισης έγκειται κατά βάση στον επαναπροσδιορισμό με τάση απόληξης των νόμων και κανονισμών που ρυθμίζουν την αγορά ώστε η τελευταία να μεταβεί στο ιδανικό στάδιο της αυτορρύθμισης. Την περίοδο αυτή μάλιστα οι άμεσες ξένες επενδύσεις λαμβάνουν χώρα υπό τη μορφή συγχωνεύσεων & εξαγορών κυρίως. Η απορρύθμιση των κεφαλαιαγορών και η συνακόλουθη άκρατη απελευθέρωση της κίνησης των κεφαλαίων αναδεικνύουν την χρηματοπιστωτική σφαίρα σε βασικό μοχλό της παγκοσμιοποίησης. Ωστόσο η επιδίωξη μεγιστοποίησης της κερδοφορίας οδηγεί σταδιακά στην αποσύνδεση της χρηματικής σφαίρας από την πραγματική οικονομία διαμορφώνοντας ταυτόχρονα συνθήκες κερδοσκοπίας³⁵.

Όπως φαίνεται από την παραπάνω ανάλυση η παγκοσμιοποίηση δεν έχει στατικό χαρακτήρα. Αντιθέτως είναι μια διαδικασία με παγκόσμιες προεκτάσεις η οποία υπόκειται σε συνεχείς διακυμάνσεις. Η εξέλιξη αυτή φαίνεται ότι μεταβάλλει ως και την ίδια τη φύση των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε σε προηγούμενες σελίδες πολυεθνική είναι η εταιρεία που κατέχει ή ελέγχει παραγωγικές μονάδες (θυγατρικές εταιρείες) σε περισσότερες από μία χώρες. Οι τρέχουσες εξελίξεις της παγκοσμιοποίησης με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα την τεχνολογική πρόοδο και την χωρίς προηγούμενο κινητικότητα των κεφαλαίων

³⁵ Ibid, σελ.191-193

επιβάλλει επαναπροσδιορισμό της παραπάνω θεώρησης ως προς την φύση των πολυεθνικών. Γίνεται πλέον λόγος για τη λεγόμενη **Παγκόσμια Επιχείρηση**. Οι επιχειρήσεις λειτουργούν πλέον εντός μιας παγκόσμιας οικονομίας η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης των αγορών, υψηλή κινητικότητα αγαθών και κεφαλαίων κι από την περιθωριοποίηση του εθνικού κράτους³⁶.

Σε αντίθεση με την πολυεθνική, η Παγκόσμια Επιχείρηση υιοθετεί μια παγκόσμια στρατηγική όπου οι εθνικές αγορές γίνονται αντιληπτές ως αναπόσπαστο τμήμα μιας κατά πολύ ευρύτερης παγκόσμιας αγοράς. Επιπλέον η διάρθρωσή της στηρίζεται περισσότερο σε περιφερειακές διευθύνσεις ή διευθύνσεις προϊόντων ανάλογα με το αν δίνεται έμφαση στη γεωγραφική κατανομή των δραστηριοτήτων ή στην εξειδίκευση της παραγωγής της και όχι στην ύπαρξη θυγατρικών μονάδων. Τα εθνικά σύνορα χάνουν τη σημασία τους σε αυτό το διαφοροποιημένο μοντέλο οργάνωσης. Γι' αυτό τόσο οι χώρες προέλευσης όσο και οι χώρες υποδοχής υπό την οπτική των επιχειρήσεων δεν εκλαμβάνονται ως αυτοτελείς κρατικές οντότητες. Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης που χαρακτηρίζει τη σημερινή διεθνή κοινότητα λαμβάνει χώρα μια αποεθνικοποίηση των επιχειρήσεων.

Κεφάλαιο 5. Σχέσεις πολυεθνικών εταιρειών-κρατών

Η παρούσα προβληματική αφορά την μελέτη των σχέσεων των πολυεθνικών εταιρειών αφενός με τις χώρες προέλευσης αφετέρου με τις χώρες υποδοχής.

Όσον αφορά τις χώρες προέλευσης τονίζεται ότι παραδοσιακά το μεγαλύτερο μέρος των άμεσων ξένων επενδύσεων πραγματοποιείται από πολυεθνικές εταιρείες των οποίων η έδρα βρίσκεται στον αναπτυγμένο Βορρά και συγκριμένα στα κράτη που απαρτίζουν την τριάδα ΕΕ-ΗΠΑ-Ιαπωνία. Τις τελευταίες δεκαετίες βέβαια ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό άμεσων ξένων επενδύσεων προέρχεται από ταχέως εκβιομηχανιζόμενες χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου, ιδιαίτερα δε από τη Ν.Α

³⁶ ΚΟΝΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ-ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012, σελ.716

Ασία. Δίχως αμφιβολία οι πολυεθνικές εταιρείες αποτελούν ένδειξη οικονομικής και πολιτικής ισχύος για τις χώρες προέλευσης. Οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών αντιμετωπίζουν μάλιστα τις πολυεθνικές ως ένα χρήσιμο εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Προς το σκοπό εξυπηρέτησης των γεωοικονομικών τους συμφερόντων οι κυβερνήσεις των χωρών προέλευσης παρακινούν τις πολυεθνικές τους να επενδύουν σε τομείς στρατηγικής σημασίας για την οικονομία των χωρών υποδοχής με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα την υψηλή τεχνολογία, τη στρατιωτική βιομηχανία, τις υπηρεσίες κοινής ωφέλειας κ.α.

Από την άλλη υποστηρίζεται ότι η εκροή άμεσων ξένων επενδύσεων από μια χώρα συνδέεται καταρχήν με μείωση στις εξαγωγές δεδομένου ότι η μητρική εταιρεία μεταφέρει αλλού την παραγωγή της. Η κίνηση αυτή μπορεί κατ' επέκταση να πλήξει τη βιομηχανική βάση και να οδηγήσει σε αποβιομηχάνιση της χώρας προέλευσης. Λόγω της τάσης των πολυεθνικών να πραγματοποιούν επενδύσεις σε αναπτυσσόμενες χώρες με χαμηλούς μισθούς και υποβαθμισμένα εργασιακά πρότυπα υπάρχει ο κίνδυνος να γίνουν η αιτία χειροτέρευσης των εργασιακών συνθηκών στη χώρα προέλευσης. Επίσης η αποβιομηχάνιση έχει ως επακόλουθο τη μείωση της παραγωγής και της απασχόλησης και μπορεί να προκαλέσει υψηλά ποσοστά ανεργίας στη χώρα προέλευσης. Τέλος είναι γεγονός ότι η σημερινή μορφή της παγκοσμιοποίησης έχει μεταβάλει την ίδια τη φύση των πολυεθνικών. Οι πολυεθνικές υιοθετούν μια σφαιρική στρατηγική σε όλα τα επίπεδα της λειτουργίας τους κάτι που σημαίνει μεταξύ άλλων χαλάρωμα των σχέσεων με τη χώρα προέλευσης. Κατά συνέπεια μπορεί να υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ πολυεθνικής και χώρας προέλευσης³⁷.

Αναμφίβολα οι πολυεθνικές εταιρείες κατευθύνουν πολύ μεγάλο ποσοστό των επενδύσεών τους στις αναπτυσσόμενες χώρες λόγω των ελκυστικών κινήτρων που αυτές προσφέρουν για την παραγωγή και ιδίως την πρόσβαση σε πρώτες ύλες και φθηνό εργατικό δυναμικό. Η μελέτη των επιπτώσεων των πολυεθνικών στις χώρες υποδοχής βασίζεται κατά κύριο λόγο λοιπόν στη διερεύνηση των σχέσεων των εταιρειών αυτών με τις αναπτυσσόμενες χώρες στις οποίες δραστηριοποιούνται. Κι αυτό διότι στις αναπτυσσόμενες χώρες δεδομένων των ζητημάτων υπανάπτυξης που

³⁷ COHN THEODORE H., "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ", Εκδόσεις Gutenberg, 2009, σελ. 480-484

αντιμετωπίζουν είναι περισσότερο ορατός και σοβαρότερος ο αντίκτυπος σε όλα τα επίπεδα της παρουσίας των πολυεθνικών σε σχέση με τις αναπτυγμένες.

Οι επιπτώσεις της παρουσίας των πολυεθνικών εταιρειών στις αναπτυσσόμενες χώρες συναρτώνται από τη στρατηγική που υιοθετούν οι πρώτες καθώς και από το βαθμό κρατικής παρέμβασης που είναι διατεθειμένες να ασκήσουν οι δεύτερες. Πρωταρχικά θα πρέπει να τονιστεί η διάσταση των συμφερόντων μεταξύ πολυεθνικών και αναπτυσσόμενων χωρών. Στόχος των πολυεθνικών είναι η μεγιστοποίηση των κερδών και η διατήρηση της παγκόσμιας εταιρικής τους ανταγωνιστικότητας. Οι αναπτυσσόμενες χώρες επιζητούν μεταξύ άλλων βελτίωση του εισοδήματος, αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης, διόρθωση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και μεγέθυνση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ). Οι χώρες όμως αυτές δεν διαθέτουν τα μέσα για να υλοποιήσουν την αναπτυξιακή τους πολιτική. Γι' αυτό και παρέχουν ευνοϊκά κίνητρα στις πολυεθνικές γιατί αυτές διαθέτουν τους αναγκαίους για την ανάπτυξη πόρους. Αρκετά συχνά όμως δεν σημειώνεται σύγκλιση των στόχων που επιδιώκουν τα 2 μέρη και παρατηρούνται μεταξύ τους εντάσεις³⁸.

Ένα από τα καίρια αναπτυξιακά ζητήματα των χωρών του Νότου είναι η τεχνολογική υστέρηση. Λόγω έλλειψης των αναγκαίων υποδομών για Έρευνα & Ανάπτυξη, καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού και της απαραίτητης τεχνογνωσίας οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν μπορούν να παράγουν τεχνολογία κι επομένως η μόνη λύση είναι η εισαγωγή της από το εξωτερικό. Ταυτόχρονα η ανάπτυξη κι εφαρμογή νέων τεχνολογιών είναι απαραίτητη για τον εκσυγχρονισμό και κατ' επέκταση την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Οι πολυεθνικές εταιρείες είναι φορείς καινοτομίας και νέων τεχνολογιών δεδομένου ότι πραγματοποιούν μεγάλες επενδύσεις σε E&A. Μπορούν λοιπόν μέσω των ΑΞΕ να χρησιμεύσουν ως όχημα μεταφοράς ξένης τεχνολογίας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Μεταφορά τεχνολογίας σε μια χώρα σημαίνει απορρόφηση και προσαρμογή της τεχνολογίας στις εγχώριες συνθήκες όπως και δημιουργία πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων. Η μεταφορά τεχνολογίας γίνεται είτε μέσω ΑΞΕ είτε μέσω συμφωνιών εκχώρησης δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας. Συνήθως οι πολυεθνικές επιλέγουν την πρώτη οδό διότι έτσι διασφαλίζουν ότι η εισαγόμενη τεχνολογία παραμένει στην ιδιοκτησία της μητρικής. Σε κάθε περίπτωση

³⁸ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΒΑΣΩ, "ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ. 55-57

η εισαγόμενη τεχνολογία παρέχει τη δυνατότητα για ανάπτυξη νέων τεχνικών παραγωγής πράγμα που οδηγεί σε βελτίωση της παραγωγικότητας κι ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της χώρας υποδοχής³⁹.

Εντούτοις σημαντικά ζητήματα προκύπτουν όσον αφορά την κοστολόγηση και χρήση της εισαγόμενης τεχνολογίας από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Στα πλαίσια του πολυεθνικού ομίλου κρατούσα είναι η πρακτική σύμφωνα με την οποία οι δραστηριότητες R&D γίνονται στις εργαστηριακές εγκαταστάσεις της μητρικής εταιρείας στη χώρα προέλευσης. Οι σχετικές δαπάνες επιμερίζονται στις θυγατρικές της πολυεθνικής σε τρίτα κράτη. Οι τελευταίες όμως καταβάλουν δυσανάλογα μεγάλα ποσά για τη χρηματοδότηση της R&D και τη μεταφορά της νέας τεχνολογίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εκροή μεγαλύτερης ποσότητας κεφαλαίου για την πληρωμή ξένης τεχνολογίας από αυτό που εισάγεται ως επένδυση. Μακροοικονομικά κάτι τέτοιο δημιουργεί σημαντικά ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών της χώρας υποδοχής. Πέρα από την τιμολόγηση προβληματικές για τις αναπτυσσόμενες χώρες είναι οι συμβάσεις μεταφοράς τεχνολογίας διότι περιέχουν μια σειρά από περιοριστικούς όρους και ρήτρες όσον αφορά για παράδειγμα τη δυνατότητα χρήσης της εισαγόμενης τεχνολογίας από τις τοπικές επιχειρήσεις. Αυτό οφείλεται ιδιαίτερα στο γεγονός ότι η αγορά της υψηλής τεχνολογίας είναι ολιγοπωλιακά διαρθρωμένη και οι αναπτυσσόμενες χώρες βρίσκονται διαπραγματευτικά σε μειονεκτική θέση απέναντι στις πολυεθνικές αφού έχουν ελλιπή έως ανύπαρκτη πληροφόρηση σχετικά με το είδος, την τιμή της εισαγόμενης τεχνολογίας και τις εναλλακτικές δυνατότητες.

Δυσκολίες παρουσιάζονται επίσης όσον αφορά στην προσαρμογή της τεχνολογίας στις ιδιαιτερότητες της χώρας υποδοχής. Οι ξένες εταιρείες εισάγουν εξελιγμένες τεχνικές μεθόδους για την παραγωγή προϊόντων πολυτελείας που απευθύνονται στις τοπικές ελίτ, γενικότερα στις εισοδηματικά ανώτερες τάξεις και όχι στις ανάγκες της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτών. Η ικανοποίηση βασικών αναγκών δεν θεωρείται επικερδής επιχειρηματική κίνηση για μια πολυεθνική. Προβλήματα ανακύπτουν ακόμη ως προς τη διάχυση της εισαγόμενης τεχνολογίας στη χώρα υποδοχής. Αυτό ισχύει στην περίπτωση έλλειψης μορφωμένου ανθρώπινου δυναμικού που να χειρίζεται τις νέες τεχνολογίες και αναγκαίων υποδομών. Πολλές φορές οι περιορισμοί χρήσης των νέων τεχνολογιών που περιέχονται στα σχετικά

³⁹ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ Ε., "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ", Εκδόσεις Συμεών, Αθήνα 2014, σελ.163-164

συμβόλαια καθιστούν δύσκολο για μια χώρα να τις αξιοποιήσει για να αναπτύξει δική της εγχώρια τεχνολογία⁴⁰.

Εν συμπεράσματι η μεταφορά τεχνολογίας ναί μεν μπορεί να δημιουργήσει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στη χώρα υποδοχής αλλά μπορεί και να επιτείνει την ήδη υπάρχουσα τεχνολογική εξάρτηση μεγάλου μέρους των χωρών του Νότου.

Η εγκατάσταση των πολυεθνικών εταιρειών στις αναπτυσσόμενες χώρες σίγουρα δημιουργεί απασχόληση. Σύμφωνα όμως με τις σχετικές έρευνες αρμόδιων φορέων δεν αποδεικνύεται ότι οι πολυεθνικές εταιρείες βοηθούν ουσιαστικά στην καταπολέμηση της ανεργίας που μαστίζει τις χώρες του Νότου. Σε αυτό συνηγορεί το είδος των επενδύσεων που πραγματοποιούν οι πρώτες. Όταν οι πολυεθνικές μεταφέρουν στις αναπτυσσόμενες χώρες παραγωγή έντασης κεφαλαίου, κάτι που ισχύει στις επενδύσεις για εκμετάλλευση πρώτων υλών, οι νέες τεχνολογίες απαιτούν συνήθως μορφωμένους και καταρτισμένους εργαζομένους για να τις χρησιμοποιήσουν κατάλληλα στην παραγωγική διαδικασία. Με τον τρόπο αυτό όμως πριμοδοτείται η ειδικευμένη εργασία εις βάρος της ανειδίκευτης. Στις αναπτυσσόμενες χώρες τα ποσοστά αναλφαβητισμού είναι πολύ υψηλά για πάμπολλες αιτίες ξεκινώντας από την ανυπαρξία εκπαιδευτικών υποδομών μέχρι τη φτώχεια, τον υποσιτισμό και τις κάθε είδους εχθροπραξίες. Στις χώρες αυτές υπάρχει ένα τεράστιο ανειδίκευτο ανθρώπινο δυναμικό που δεν μπορεί να απορροφηθεί εργασιακά. Άρα οι ΑΞΕ εντάσεως κεφαλαίου έχουν ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση των ανειδίκευτων εργαζομένων και την όξυνση σχετικών ανισοτήτων. Γενικά όταν μια πολυεθνική δεν ενσωματώνεται πραγματικά στη χώρα υποδοχής και δεν δημιουργεί διασυνδέσεις με την εγχώρια οικονομία, με το να προσλαμβάνει για παράδειγμα ντόπιους εργαζόμενους, τότε η παρουσία της και μόνο μπορεί να προκαλέσει σοβαρές κοινωνικές εντάσεις. Από την άλλη πλευρά βέβαια πρέπει να επισημανθεί ότι οι επενδύσεις που έχουν εξαγωγικό προσανατολισμό είναι έντασης εργασίας, δεν απαιτούν ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και γι' αυτό η απασχόληση που δημιουργούν είναι σημαντική. Όμως οι επενδύσεις αυτές κατευθύνονται σε λίγες και συγκεκριμένες χώρες όπου επικρατούν χαμηλές αμοιβές και υποβαθμισμένες εργασιακές συνθήκες.

⁴⁰ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΒΑΣΩ, "ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.126-130, 134

Η παρουσία των πολυεθνικών εταιρειών συνδέεται με την αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητας των αναπτυσσόμενων χωρών. Οι πολυεθνικές μεταφέρουν μια σειρά από αξίες του δυτικού τρόπου ζωής όπως είναι η ατομική ιδιοκτησία, η μη επέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή και η αρχή της αποδοτικότητας που είναι ασύμβατες με τα τοπικά ήθη κι έθιμα των χωρών υποδοχής. Σοβαρότερο από όλα είναι το ζήτημα των καταναλωτικών προτύπων. Οι πολυεθνικές εταιρείες κατευθύνουν τη ζήτηση των χωρών υποδοχής προς ξένα προϊόντα και υπηρεσίες μέσω συγκεκριμένων τεχνικών marketing. Διαμορφώνουν λοιπόν τη νοοτροπία των πολιτών μεταφέροντας καταναλωτικές συνήθειες από το εξωτερικό ώστε η χώρα υποδοχής να μετατραπεί σε μια νέα αγορά για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους. Έτσι απειλείται η πολιτισμική ομοιογένεια της χώρας υποδοχής και περιθωριοποιούνται παραδοσιακές αξίες⁴¹. Η κατάσταση αυτή εμμέσως έχει και οικονομικές επιπτώσεις. Η δημιουργία εκτεταμένης ζήτησης για αγαθά που δεν παράγονται τοπικά μπορεί να οδηγήσει σε δραματική αύξηση των εισαγωγών με σοβαρές συνέπειες ως προς την κατάσταση του ισοζυγίου πληρωμών.

⁴¹ Ibid, σελ. 152-155

ΜΕΡΟΣ Β΄:
ΒΙΩΣΙΜΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ-
ΕΝΝΟΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΜΕΣΑ
ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Κεφάλαιο 6: Ορισμός και παράμετροι της Βιώσιμης Ανάπτυξης

Η τελική διαμόρφωση του όρου «ανάπτυξη» και ο προσδιορισμός των παραμέτρων της ακολούθησαν μια εξελικτική διαδικασία. Στα χρόνια που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η ανάπτυξη ταυτιζόταν αποκλειστικά με την οικονομική συνιστώσα. Αυτό φαινόταν ξεκάθαρα από την στάση των ισχυρών δυτικών κρατών απέναντι στο φαινόμενο της υπανάπτυξης των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Η υπανάπτυξη θεωρούνταν ως μορφή καθυστέρησης στην οικονομική μόνο ανάπτυξη ενός κράτους. Με βάση την τότε κρατούσα άποψη για την καταπολέμηση της υπανάπτυξης του αναπτυσσόμενου Νότου αρκούσε η οικονομική στήριξη από τα αναπτυγμένα κράτη στα πλαίσια ενός προγράμματος παροχής χρηματικών πόρων προς τις αναπτυσσόμενες χώρες πανομοιότυπου ως προς τη φιλοσοφία και τη δομή του με το περίφημο Σχέδιο Marshall που ήταν προορισμένο για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης από τον πόλεμο. Η ανάπτυξη ήταν λοιπόν συνυφασμένη με την οικονομική μεγέθυνση διότι η αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προβλημάτων έπρεπε να βασίζεται στην αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης. Άρα όλες οι προσπάθειες θα έπρεπε να επικεντρωθούν στην αύξηση του ΑΕΠ.

Ωστόσο η όποια αναπτυξιακή βοήθεια χορηγήθηκε δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα για τις χώρες του Νότου. Τόσο οι οικονομικοί δείκτες όσο και οι όροι διαβίωσης του πληθυσμού στις χώρες αυτές επιδεινώθηκαν. Η υπανάπτυξη όχι μόνο εξακολούθησε αλλά χειροτέρευε συνεχώς. Η μονόπλευρη οικονομική θεώρηση του αναπτυξιακού φαινομένου αποδεικνύεται αναποτελεσματική. Για το λόγο αυτό από τη δεκαετία του 1980 συνειδητοποιείται η ανάγκη σύζευξης της οικονομικής αύξησης και με άλλες παραμέτρους. Έτσι η προσοχή στρέφεται αρχικά στην κοινωνική συνιστώσα μέσα από την αναγνώριση της υπέρτατης αξίας της ανθρώπινης ύπαρξης και την επιδίωξη κοινωνικής προόδου και ευημερίας. Η Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992 για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη εντάσσει επισήμως στην όλη προβληματική και την περιβαλλοντική παράμετρο συμπληρώνοντας το βασικό τρίπτυχο της ανάπτυξης: οικονομία-κοινωνία-περιβάλλον.

Καθίσταται σαφής η σφαιρικότητα του αναπτυξιακού φαινομένου. Η ανάπτυξη πλέον δεν προσεγγίζεται μονολιθικά μέσω της οικονομικής μόνο παραμέτρου. Είναι ένα ολοκληρωμένο σύνολο όπου ο κάθε συντελεστής έχει τη δική του αυτοτελή αξία αλλά η αποτελεσματική προώθηση του αναπτυξιακού φαινομένου προϋποθέτει την ταυτόχρονη συλλειτουργία όλων των συνιστωσών. Αντιθέτως η εστίαση αποκλειστικά σε έναν συντελεστή καθιστά την όποια προσπάθεια αντιμετώπισης της υπανάπτυξης ανεπιτυχή. Με την ενσωμάτωση και της περιβαλλοντικής παραμέτρου στον απόηχο της Συνδιάσκεψης του Ρίο η ανάπτυξη γίνεται αντιληπτή υπό την αειφορική της διάσταση⁴². Έκτοτε τόσο στη διεθνή επιστημονική κοινότητα όσο και στη βιβλιογραφία επικρατεί ο όρος **βιώσιμη ανάπτυξη** (sustainable development).

Στη βιβλιογραφία έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί για την έννοια αυτή. Ο περισσότερο αποδεκτός είναι αυτός που εμπεριέχεται στην Έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον» της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη ή αλλιώς της Επιτροπής Brundtland που ονομάστηκε έτσι προς τιμήν της προέδρου της Gro Harlem Brundtland. Σύμφωνα με την Έκθεση της Επιτροπής ως βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται «η ανάπτυξη που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παρόντος χωρίς να περιορίζει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Από τον ορισμό αυτόν συνάγεται ότι ουσιώδη συστατικά της έννοιας αυτής αποτελούν:

- Η διασφάλιση της συνέχειας των βιολογικών λειτουργιών αναπαραγωγής κι ανανέωσης του γήινου οικοσυστήματος. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ομαλή αναπαραγωγή κι εξέλιξη του ανθρώπινου είδους.
- Η εξασφάλιση των αναγκαίων φυσικών πόρων με σκοπό την διατήρηση ή ακόμα και μεγέθυνση της παραγωγής & κατανάλωσης χωρίς όμως να επηρεάζεται δυσμενώς η ικανότητα αυτό-ανανέωσης κι αυτό-εξέλιξης του φυσικού περιβάλλοντος.

Η βιώσιμη ανάπτυξη στηρίζεται σε 3 πυλώνες: οικονομικό, περιβαλλοντικό, κοινωνικό. Οι πυλώνες αυτοί είναι στενά συνδεδεμένοι κι έντονα αλληλεξαρτώμενοι.

⁴² ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ & ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.243-249

Για την κατανόηση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης απαιτείται συνδυαστική προσέγγιση και των 3 αυτών παραμέτρων και όχι μονόπλευρη ενασχόληση με την κάθε μία ξεχωριστά.

Οικονομική παράμετρος: Είναι σαφής σε αυτό το σημείο η ισχυρή παρουσία της νεοκλασικής προσέγγισης σύμφωνα με την οποία κύριος στόχος είναι η οικονομική μεγέθυνση και η μεγιστοποίηση της ευημερίας του ατόμου. Αυτό πραγματοποιείται μέσω της επίτευξης ποσοτικών στόχων και ιδιαίτερα της αύξησης του ΑΕΠ κάθε χώρας. Προκρίνεται η αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης με γνώμονα αποκλειστικά την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και δεν λαμβάνεται υπόψη η επίπτωση της αύξησης της οικονομικής δραστηριότητας στο φυσικό περιβάλλον. Ο άνθρωπος δε λογίζεται ως αναπόσπαστο στοιχείο του οικοσυστήματος. Επιζητείται η εξασφάλιση σταθερής ροής της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών και η αποφυγή τομεακών ανισορροπιών με δυσμενείς επιπτώσεις στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή.

Περιβαλλοντική παράμετρος: Περίοπτη θέση κατέχει εδώ η λεγόμενη οικολογική προσέγγιση. Οι έννοιες άτομο, αγορά και οικοσύστημα πλαισιώνονται υπό άλλη οπτική γωνία. Σε αντίθεση με την νεοκλασική η οικολογική προσέγγιση δέχεται ότι ο άνθρωπος αποτελεί αναπόσπαστο και ισότιμο μέλος του γήινου οικοσυστήματος. Η διατήρηση της ισορροπίας του φυσικού περιβάλλοντος είναι πρωταρχικής σημασίας. Εξίσου σημαντική είναι η έννοια του φυσικού κεφαλαίου. Εδώ πρόκειται αρχικά για την ικανότητα του περιβάλλοντος να υποστηρίζει την επιβίωση του ανθρώπου και να ενισχύει την ευημερία του μέσα από την παροχή φυσικών αγαθών και υπηρεσιών. Τονίζεται ακόμη η ικανότητα αυτό-ανανέωσης και αποκατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος ύστερα από ανισορροπίες που προκλήθηκαν σε αυτό λόγω φυσικών καταστροφών ή συνηθέστερα της ανθρώπινης παρέμβασης. Έτσι διασφαλίζεται η ικανοποίηση των αναγκών τόσο των σύγχρονων όσο και των μελλοντικών γενεών. Η οικολογική προσέγγιση υπογραμμίζει επίσης τη σημασία της επιλογής στην κατανάλωση αγαθών και στη χρήση της τεχνολογίας. Έτσι προάγεται ο σεβασμός του οικοσυστήματος ως συνόλου και των επιμέρους στοιχείων που το αποτελούν. Ένα βιώσιμο αναπτυξιακό μοντέλο από την περιβαλλοντική του σκοπιά προτείνει μέτρα διασφάλισης των φυσικών πόρων από την υπερεκμετάλλευση, προωθεί την ευρύτερη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και υποστηρίζει δράσεις για την προστασία της βιοποικιλότητας.

Κοινωνική παράμετρος: Η σύζευξη της οικονομικής και της περιβαλλοντικής παραμέτρου δεν επαρκεί για την ερμηνεία και κατανόηση των αναπτυξιακών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν διάφορες περιφέρειες του πλανήτη. Σε αυτό το σημείο έρχεται να προστεθεί ο τρίτος πυλώνας του αναπτυξιακού φαινομένου που είναι η κοινωνική πρόοδος. Η κοινωνική παράμετρος μπορεί να βοηθήσει ουσιαστικά στην προσέγγιση κι επίλυση ζητημάτων υπανάπτυξης σε περιοχές με παρόμοια οικονομικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά αλλά με διαφορετικά κοινωνικά συστήματα (π.χ ήθη κι έθιμα, ισότητα των φύλων, οικογενειακές αξίες κ.α). Όπως καταδείχθηκε ανωτέρω η οικονομική παράμετρος δίνει έμφαση στην αύξηση ποσοτικών δεικτών όπως είναι το ΑΕΠ και το κατά κεφαλήν εισόδημα. Η κοινωνική παράμετρος εν αντιθέσει εστιάζει στην προαγωγή ποιοτικών δεικτών όπως είναι η μείωση της θνησιμότητας, της ανεργίας, του αναλφαβητισμού, της φτώχειας, η βελτίωση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, της ισότητας των φύλων και η διασφάλιση συνθηκών δημοκρατικής και συμμετοχικής διακυβέρνησης, ισονομίας κι ελευθερίας έκφρασης. Μέσα από την ανάλυση της κοινωνικής διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης αναδεικνύεται η σημασία του **κοινωνικού κεφαλαίου**. Το κοινωνικό κεφάλαιο αφορά ουσιαστικά στην κοινωνική διάρθρωση και συνοχή, δηλαδή στο κτίσιμο σχέσεων συνεργασίας κι εμπιστοσύνης τόσο μεταξύ των κοινωνικών ομάδων όσο και μεταξύ των μελών της κάθε ομάδας⁴³.

Αν και η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης συγκροτείται από τους 3 αυτούς πυλώνες, στη βιβλιογραφία υποστηρίζεται η άποψη ότι στη σχετική προβληματική θα μπορούσε να ενταχθεί και ένας τέταρτος πυλώνας που είναι **η πολιτική παράμετρος**. Αυτή αναφέρεται στους πολιτειακούς θεσμούς διακυβέρνησης μιας χώρας. Μέσω της πολιτικής παραμέτρου διαδηλώνεται η ανάγκη ύπαρξης ισχυρού συνταγματικού κράτους το οποίο θα διέπεται από την αρχή της νομιμότητας και της διάκρισης των εξουσιών και η εξουσία θα πηγάζει από τη λαϊκή κυριαρχία. Σε ένα συνταγματικό κράτος δικαίου διασφαλίζονται οι πολιτικές ελευθερίες και η διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών ενώ ταυτόχρονα κατοχυρώνεται η ασφάλεια των πολιτών και η δημόσια τάξη. Παρόλο που ως προς ορισμένες εκφάνσεις ενδέχεται να επικαλύπτεται από την κοινωνική, η πολιτική παράμετρος μπορεί να εκληφθεί ως ένας αυτοτελής τέταρτος

⁴³ ΔΗΜΑΔΑΜΑ ΖΕΦΗ, "ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008, σελ.168-180

πυλώνας του οικοδομήματος της βιώσιμης ανάπτυξης. Κι αυτό διότι δίχως αμφιβολία η ύπαρξη ανοιχτών πολιτικών θεσμών σε μια χώρα είναι η βάση για την όποια προσπάθεια αναπτυξιακής ολοκλήρωσης.

Ανάλογα με το ποια από τις παραμέτρους υπερτονίζεται έχουν αναπτυχθεί 4 θεωρητικές προσεγγίσεις για τον προσδιορισμό της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης.

1. Πολύ ήπια βιώσιμη ανάπτυξη: Υποστηρίζεται από τους νεοκλασικούς οικονομολόγους κατά τους οποίους ύψιστη προτεραιότητα αποτελεί η οικονομική μεγέθυνση και κυρίως η αδιάκοπη αύξηση του ΑΕΠ. Σημασία αποδίδεται επίσης στην εξασφάλιση της ελεύθερης λειτουργίας της αγοράς και στην τεχνολογική πρόοδο ούτως ώστε να αποτραπεί η εξάντληση των φυσικών πόρων. Η θεωρία αυτή υιοθετεί μια καθαρά ανθρωποκεντρική προσέγγιση, αφού προκρίνεται από τη μια η ανάγκη λειτουργίας της αγοράς προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης του ανθρώπου και από την άλλη η ανάγκη διατήρησης κι αυτό-αποκατάστασης της ισορροπίας του φυσικού περιβάλλοντος ώστε αυτό να ανταποκρίνεται διαρκώς στην εξυπηρέτηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.
2. Ήπια βιώσιμη ανάπτυξη: Η προσέγγιση αυτή είναι σίγουρα μετριοπαθέστερη από την προηγούμενη διότι αφενός μεν τονίζει την ανάγκη της οικονομικής μεγέθυνσης αφετέρου δε επισημαίνει την ανάγκη για υιοθέτηση καταναλωτικών προτύπων περισσότερο συμβατών με την προστασία του περιβάλλοντος. Επιπροσθέτως η θεωρία αυτή υποστηρίζει το πεπερασμένο των φυσικών πόρων και ότι η αξιοποίησή τους δεν θα πρέπει να υπερβεί συγκεκριμένα όρια. Τέλος κρίσιμες παράμετροι για αυτή τη θεωρία είναι η υποκατάσταση και η γνώση. Υπογραμμίζεται έτσι το επιτακτικό της ανάγκης για υποκατάσταση εκείνων των φυσικών πόρων που βρίσκονται στα πρόθυρα της εξάντλησης και των οποίων η εκμετάλλευση κρίνεται βλαπτική για το περιβάλλον. Επίσης η παράμετρος της γνώσης είναι εξίσου σημαντική γιατί συμβάλλει όχι μόνο στην τεχνολογική πρόοδο αλλά και στην εξεύρεση καινοτόμων λύσεων για την αντιμετώπιση κρίσιμων περιβαλλοντικών και άλλων γενικότερων αναπτυξιακών προβλημάτων.

3. Ισχυρή βιώσιμη ανάπτυξη: Η θεωρία αυτή αποδίδει ξεκάθαρα προτεραιότητα στην περιβαλλοντική παράμετρο σε βάρος της οικονομικής. Πάνω από όλα προέχει η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος ανεξαρτήτως του οικονομικού κόστους και γενικότερα θα πρέπει να τεθούν αυστηρά όρια στους ρυθμούς της οικονομικής αύξησης. Έτσι απορρίπτεται η κρατούσα ανθρωποκεντρική προσέγγιση και υιοθετείται η λεγόμενη οικοκεντρική όπου αναβαθμίζεται ο ρόλος του φυσικού κεφαλαίου.
4. Πολύ ισχυρή βιώσιμη ανάπτυξη: Πρόκειται για την πλέον ριζοσπαστική προσέγγιση καθώς προσδίδει εγγενή αξία στο φυσικό περιβάλλον πέρα από τη χρησιμότητά του για την διατήρηση της ανθρώπινης ζωής. Το περιβάλλον λογίζεται ως ένα ολοκληρωμένο αυτοτελές σύστημα με δικούς του ιδιαίτερους μηχανισμούς και κανόνες. Ο άνθρωπος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του περιβάλλοντος και οφείλει να μάθει να συνυπάρχει αρμονικά με αυτό. Είναι ορθότερο μάλιστα να λεχθεί ότι η προσέγγιση αυτή καθιστά το φυσικό περιβάλλον υποκείμενο δικαίου⁴⁴.

Είναι δεδομένο ότι το «φορντικό» μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, δηλαδή μαζική παραγωγή και κατανάλωση, που επικράτησε στα χρόνια που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δεν μπορεί να συνεχισθεί εις το διηνεκές χωρίς όρια. Ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες φάνηκε ότι αυτός ο φρενήρης ρυθμός υπερπαραγωγής και υπερκατανάλωσης είναι η κεντρική αιτία για σοβαρότατες περιβαλλοντικές κρίσεις που έχουν προσλάβει παγκόσμιο χαρακτήρα όπως είναι η υπερθέρμανση του πλανήτη, η συνεπακόλουθη κλιματική αλλαγή, η αραίωση της στοιβάδας του όζοντος, η ερημοποίηση, η διάβρωση του εδάφους, η μόλυνση των υδάτων κ.α. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται επιδείνωση σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων όπως οι ανισότητες, η ανεργία, η φτώχεια κ.α. Η οικονομική ανάπτυξη από μόνη της δεν είναι επαρκής για αποτελεσματική αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων. Χρειάζεται μια σύνθεση από ποιοτικές μεταβλητές που αφορούν αφενός στην περιβαλλοντική προστασία αφετέρου στην κοινωνική ευημερία. Έτσι γίνεται η μετάβαση από την μονολιθική οικονομική θεώρηση της ανάπτυξης σε ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό πρότυπο, τη βιώσιμη ανάπτυξη. Είναι εκείνη η στρατηγική που διαπερνά όλες τις

⁴⁴Ibid, σελ.182-185

πολιτικές με οριζόντιο τρόπο λόγω της ανάγκης διαχείρισης σύγχρονων αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών ζητημάτων. Η υλοποίηση αυτής της στρατηγικής προϋποθέτει σοβαρό σχεδιασμό δράσεων και πολιτικών σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Απαιτείται μια top-down προσέγγιση, δηλαδή η κεντρική εξουσία θα πρέπει να πιέζει κι αν χρειαστεί να επιβάλλει την υιοθέτηση πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης στους πολίτες. Συγχρόνως δε χρειάζεται και μια bottom-up προσέγγιση, δηλαδή ενημέρωση, εκπαίδευση και κινητοποίηση των ίδιων των πολιτών για θέματα βιώσιμης ανάπτυξης.

Κεφάλαιο 7. Η πορεία προς την κατοχύρωση και οικουμενοποίηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης

Από τη δεκαετία του 1970 αρχίζει να μπαίνει στην ατζέντα δράσης των μελών της διεθνούς κοινότητας (κρατών και διεθνών/περιφερειακών οργανισμών) η πολιτική προστασίας του περιβάλλοντος. Η τεχνολογική πρόοδος ιδιαίτερα στον τομέα των φυσικών επιστημών έφερε στο προσκήνιο ποικίλες εκφάνσεις (π.χ ατμοσφαιρική ρύπανση) της περιβαλλοντικής κρίσης εξαιτίας της άλογης ανθρώπινης δραστηριότητας. Η προτεραιότητα της οικονομικής μεγέθυνσης καθιστούσε τα περιβαλλοντικά θέματα ανάξια προσοχής. Γι' αυτό και την περίοδο αυτή η ανάπτυξη υπό την οικονομική της πάντα προσέγγιση και η περιβαλλοντική προστασία ήταν έννοιες αντιμαχόμενες. Αντίθετα με την αναγνώριση της σφαιρικότητας του αναπτυξιακού φαινομένου με τη μορφή της βιώσιμης πλέον ανάπτυξης οι έννοιες αυτές παύουν να είναι αντίπαλες και επιτελούν συμπληρωματική λειτουργία.

Πρωταγωνιστικό ρόλο στη θεσμοθέτηση και περαιτέρω εξειδίκευση της βιώσιμης ανάπτυξης έπαιξε αναμφίβολα ο ΟΗΕ με τη διοργάνωση 4 Συνδιασκέψεων-σταθμών για την προστασία του περιβάλλοντος: Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον 1972, Συνδιάσκεψη του Ρίο Ντε Τζανέιρο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη 1992, Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη 2002, Συνδιάσκεψη του Ρίο 2012.

Η πρώτη προσπάθεια ενασχόλησης της διεθνούς κοινότητας με την περιβαλλοντική προστασία και διαχείριση διενεργείται στη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον το 1972. Δεδομένου ότι μέχρι εκείνη την περίοδο η παραγωγή νομοθετικών κειμένων με επίκεντρο την προστασία του περιβάλλοντος σε διεθνές επίπεδο δεν ήταν αρκετή για να ανταποκριθεί στις περιβαλλοντικές προκλήσεις που είχαν διαφανεί, βασικός στόχος της Συνδιάσκεψης ήταν να αποτελέσει την αφετηρία για κάλυψη αυτού του νομοθετικού κενού μέσω της ανάδειξης αρχικά και κατόπιν περαιτέρω ανάπτυξης του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Στη Συνδιάσκεψη αυτή υιοθετήθηκαν 2 σημαντικά διεθνή κείμενα: **η Διακήρυξη των ΗΕ για το Ανθρώπινο Περιβάλλον και το Πρόγραμμα Δράσης της Στοκχόλμης.**

Όσον αφορά τη Διακήρυξη το πρώτο που πρέπει να λεχθεί είναι ότι επιχειρείται μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση της κατάστασης του περιβάλλοντος. Φιλοσοφία της είναι η προστασία και διατήρηση του γήινου περιβάλλοντος προς όφελος τόσο των τωρινών όσο και των επόμενων γενεών. Η διαρκής ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών είναι το σημείο αναφοράς του διεθνούς αυτού κειμένου χωρίς να αποδίδεται κάποια εγγενή αξία στο περιβάλλον. Εντός του κειμένου της Διακήρυξης γίνεται αναφορά στην ανάγκη κατοχύρωσης του δικαιώματος σε ένα υγιές κι αρμονικό περιβάλλον που είναι ένα από τα δικαιώματα της λεγόμενης τρίτης συλλογικής γενιάς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων αλληλεγγύης. Έμφαση δίνεται επίσης στη μάχη κατά της ρύπανσης, στην προστασία των θαλάσσιων οικοσυστημάτων και στην ανάγκη για ταυτόχρονη επιδίωξη οικονομικής, κοινωνικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής προστασίας. Επιστάται επίσης προσοχή στην ορθολογική αξιοποίηση των φυσικών πόρων για να αποτραπεί τυχόν εξάντλησή τους στο μέλλον και αναγνωρίζεται ρητά η θετική σχέση μεταξύ της προόδου στην επιστήμη & τεχνολογία και της περιβαλλοντικής προστασίας. Πρόκειται για ένα νομικό κείμενο μείζονος σημασίας για την εποχή του όσον αφορά την περιβαλλοντική προστασία παρά τον μη δεσμευτικό του χαρακτήρα.

Το Πρόγραμμα Δράσης αποτελεί ένα κείμενο με 109 συστάσεις που ουσιαστικά περιέχει τις κατευθυντήριες οδηγίες για την αποτελεσματική εφαρμογή των διατάξεων της Διακήρυξης της Στοκχόλμης. Χωρίζεται σε 3 μέρη: Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει ρυθμίσεις για τη συλλογή δεδομένων κι ανταλλαγή πληροφοριών όσον αφορά τις τρέχουσες περιβαλλοντικές συνθήκες. Στόχος είναι η ευρύτερη

δυνατή διάχυση της επιστημονικής γνώσης σε όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς. Το δεύτερο μέρος εστιάζει σε θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης και κυρίως στην ανάγκη να λαμβάνεται υπόψη ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος της ανθρώπινης δραστηριότητας. Το τρίτο μέρος αναφέρεται στα μέτρα υλοποίησης των παραπάνω προβλέψεων. Τα μέτρα αυτά αφορούν κυρίως το σχεδιασμό και την παροχή περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στο ευρύτερο κοινό⁴⁵.

Όπως πρωτοειπώθηκε τα 2 αυτά κείμενα είναι προγραμματικής και προδικαιϊκής φύσεως και δεν έχουν δεσμευτική ισχύ. Αποτελούν ωστόσο γνήσια έκφραση της πολιτικής βούλησης της διακρατικά οργανωμένης διεθνούς κοινότητας να κινητοποιηθεί πιο δυναμικά προς την κατεύθυνση της περιβαλλοντικής προστασίας. Η όλη αξία της Συνδιάσκεψης της Στοκχόλμης έγκειται στην επίσημη πλέον έναρξη του διεθνούς διαλόγου επί του συνόλου των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Τέλος θετικά αξιολογείται ότι την επαύριον της Συνδιάσκεψης και μέσα στο ίδιο έτος δρομολογήθηκαν οι διαδικασίες για την ίδρυση του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP).

Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο το 1992 είναι το πλέον κομβικό σημείο στην πορεία διαμόρφωσης του τελικού υποδείγματος της βιώσιμης ανάπτυξης. Στη συνάντηση αυτή για πρώτη φορά οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να διαβουλευθούν και να σχεδιάσουν στρατηγικές σφαιρικού χαρακτήρα για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Στη Συνδιάσκεψη υιοθετήθηκαν συνολικά πέντε κείμενα εκ των οποίων τα 3 ανήκουν στην κατηγορία soft law αφού περιλαμβάνουν μη υποχρεωτικούς κανόνες: **η Διακήρυξη των ΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, το Πρόγραμμα Δράσης για τον 21^ο αιώνα ή αλλιώς η Agenda 21 και η Δήλωση/Διακήρυξη Αρχών για την Προστασία και Ανάπτυξη των Δασών.**

Η Διακήρυξη του Ρίο αποτελεί ένα πολιτικό κείμενο εμβληματικού χαρακτήρα. Καταρχήν είναι το πρώτο διεθνές νομικό κείμενο τιθέμενο σε ισχύ στο σώμα του οποίου ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη διατυπώνεται ρητά κι επαναλαμβάνεται συνεχώς. Επίσημα λοιπόν επιτυγχάνεται η διεθνής αναγνώριση κι έννομη

⁴⁵ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟ ΘΕΣΜΟΙ", Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα 2017, σελ.69-72

κατοχύρωση της βιώσιμης ανάπτυξης ως μιας νέας παγκόσμιας στρατηγικής. Αποτελείται από 27 αρχές στο πλαίσιο των οποίων διατυπώνεται ο επαναπροσδιορισμός του αναπτυξιακού φαινομένου και αναγνωρίζεται η ευθύνη της διεθνούς κοινότητας για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων.

Ειδικότερα οι αρχές της Διακήρυξης αναφέρονται στο δικαίωμα σε ένα υγιές κι αρμονικό περιβάλλον, στο δικαίωμα διαρκούς κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων και στο δικαίωμα στην ανάπτυξη. Το πιο καινοτόμο σημείο είναι δίχως αμφιβολία η αναγνώριση της σφαιρικότητας του αναπτυξιακού φαινομένου διότι πλέον εντάσσεται σε αυτό και σε ισότιμη θέση με τους άλλους 2 πυλώνες η περιβαλλοντική παράμετρος. Στη συνέχεια υπογραμμίζεται η αδήριτη ανάγκη για καταπολέμηση της φτώχειας και ο κεντρικός ρόλος του ατόμου στην διεθνή προσπάθεια προστασίας του περιβάλλοντος. Αποτυπώνονται επίσης οι βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος: αρχή της ευθύνης και της αποζημίωσης, αρχή της ενημέρωσης και της πληροφόρησης. Σημαντικότερη όλων όμως είναι δίχως αμφιβολία η αρχή της πρόληψης η οποία επιβάλλει την λήψη δαπανηρών μέτρων για την προληπτική αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης παρά την ύπαρξη τυχόν επιστημονικών αβεβαιοτήτων.

Η Διακήρυξη αποδίδει ακόμη έμφαση στην κοινωνική παράμετρο του αναπτυξιακού φαινομένου μέσα από τον τονισμό του ρόλου των γυναικών, των νέων αλλά και των αυτοχθόνων πληθυσμών και κοινοτήτων στην περιβαλλοντική διαχείριση. Διαδηλώνεται επίσης το αλληλένδετο των εννοιών ειρήνη, ανάπτυξη και περιβαλλοντική προστασία. Εξαιρετικής σημασίας είναι το γεγονός ότι μέσα στη Διακήρυξη αναγνωρίζεται η κοινή αλλά διαφοροποιημένη ευθύνη των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών όσον αφορά την περιβαλλοντική υποβάθμιση και κατ' επέκταση την καθυστέρηση προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να γίνει αποδεκτή η κοινή υποχρέωση των χωρών αυτών για αποκατάσταση των ανισορροπιών του περιβάλλοντος η οποία βέβαια είναι διαβαθμισμένη ανάλογα με τις δυνατότητές τους⁴⁶.

Εν συμπεράσματι, πρέπει να επισημανθεί ότι το πλέον κομβικό σημείο της Διακήρυξης είναι ολοκλήρωση του αναπτυξιακού φαινομένου. Η μονόπλευρη

⁴⁶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι., ΣΑΜΙΩΤΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ Δ., ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "Η ΣΥΝΔΙΑΚΕΨΗ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ (RIO DE JANEIRO) ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1993, σελ. 84-96

οικονομική του θεώρηση που ίσχυε τις προηγούμενες δεκαετίες εγκαταλείπεται προς όφελος της ισότιμης σύμπλευσής τόσο με την κοινωνική όσο και κυρίως με την περιβαλλοντική του διάσταση. Η συγκρουσιακή σχέση των εννοιών της οικονομικής αύξησης και της περιβαλλοντικής προστασίας ανήκει με βάση τις διατάξεις της Διακήρυξης εις το παρελθόν. Αντιθέτως αναγνωρίζεται ρητά η απόλυτη αλληλεξάρτηση, κυρίως η ανάγκη για ισόρροπη εξέλιξη και των 3 πυλώνων του αναπτυξιακού φαινομένου. Λόγω ακριβώς της πολυπλοκότητας του φαινομένου της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα στη Διακήρυξη διαδηλώνεται η ανάγκη ανάπτυξης διεθνών συνεργασιών σε όλους τους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας.

Το αμέσως επόμενο κείμενο που υιοθετήθηκε στη Συνδιάσκεψη του Ρίο είναι η Agenda 21. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα δράσης το οποίο περιέχει μια σειρά από πολιτικές προτάσεις που προσανατολίζονται στην άμεση και πλήρη εφαρμογή των αρχών της Διακήρυξης. Χωρίζεται δε σε 4 βασικές ενότητες. Στην πρώτη ενότητα γίνεται μια στενότερη προσέγγιση της οικονομικής και κοινωνικής διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης. Έτσι έμφαση αποδίδεται αρχικά στην πλήρη απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και στην αναπτυξιακή προώθηση ιδιαίτερα των αναπτυσσόμενων χωρών. Τελικός σκοπός παραμένει βέβαια η χωρίς διακρίσεις αναπτυξιακή πρόοδος τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσόμενων χωρών. Από εκεί και πέρα όσον αφορά την κοινωνική παράμετρο τονίζεται ιδιαίτερα το πρόβλημα της δημογραφικής έξαρσης ιδίως στον αναπτυσσόμενο Νότο ως ενός από τους σημαντικότερους ανασταλτικούς παράγοντες ολοκλήρωσης του αναπτυξιακού φαινομένου. Γι' αυτό θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα σε κατάλληλες δημογραφικές πολιτικές καθώς και στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στα αστικά κέντρα αλλά και στην ύπαιθρο.

Στη δεύτερη ενότητα εξαιρείται η σημασία του περιβάλλοντος ως βασικού σημείου αναφοράς για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Στόχος λοιπόν θα πρέπει να είναι η αποτελεσματική περιβαλλοντική προστασία μέσα κυρίως από τη λήψη προληπτικών μέτρων κατά της ρύπανσης. Προς το σκοπό αυτό κρίνεται ως αναγκαία η πραγματοποίηση επιστημονικών μελετών για τον προσδιορισμό και κατηγοριοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων καθώς και η προβολή πολιτικών για την προστασία από επικίνδυνες ουσίες, τοξικά απόβλητα και αστικά λύματα.

Η τρίτη ενότητα εστιάζει στην μελέτη της κοινωνικής παραμέτρου του αναπτυξιακού φαινομένου. Ειδικότερα αναδεικνύεται ο ρόλος σημαντικών κοινωνικών ομάδων στην προσπάθεια περιβαλλοντικής προστασίας και προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι ομάδες αυτές είναι οι γυναίκες, τα παιδιά, οι νέοι και οι αυτόχθονες πληθυσμοί. Στο όλο εγχείρημα πολύτιμη είναι επίσης η συνεισφορά συγκεκριμένων κοινωνικών φορέων και οργανώσεων. Πρόκειται εδώ για ΜΚΟ, ΟΤΑ, ομάδες εργαζομένων, επιστημονικές κοινότητες και άλλες επαγγελματικές ενώσεις. Βασικός στόχος είναι αφενός η ενημέρωση και πληροφόρηση αφετέρου η συμμετοχή όλων αυτών των ομάδων στη διαδικασία λήψης των σχετικών αποφάσεων.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα περιλαμβάνει ρυθμίσεις για την υλοποίηση των στόχων του προγράμματος. Έμφαση δίνεται κυρίως στην ανάγκη χρηματοδότησης των αναπτυσσόμενων χωρών ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του προγράμματος. Ως πηγές χρηματοδότησης αναφέρονται οι εξής: αναπτυξιακές τράπεζες και ταμεία, ειδικευμένοι οργανισμοί του συστήματος του ΟΗΕ, διμερή προγράμματα βοήθειας και ιδιωτικές επενδύσεις. Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής υπογραμμίζεται η ανάγκη ανάπτυξης συνεργασίας ανάμεσα στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες ιδίως στον τομέα μεταφοράς περιβαλλοντικά υγιούς τεχνολογίας από τις πρώτες στις δεύτερες. Εξαιρετικής σημασίας στο στάδιο της εφαρμογής κρίνεται επίσης ο ρόλος της παιδείας και της δημόσιας ενημέρωσης με σκοπό την καταπολέμηση του αναλφαριθμισμού. Ιδιαίτερα δε υποστηρίζεται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της παιδείας προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης έτσι ώστε να συμπεριληφθεί στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό και το σκέλος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Καθοριστικής σημασίας όμως στην προσπάθεια υλοποίησης της στρατηγικής της βιώσιμης ανάπτυξης είναι αναμφίβολα η συμβολή του ΟΗΕ. Η ιδιάζουσα θεσμική δομή του, η ύπαρξη σημαντικών οργάνων στο εσωτερικό του, όπως η Γενική Συνέλευση και το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, αλλά και ειδικευμένων οργανισμών του συστήματός του, όπως το UNEP, καθιστούν τον ΟΗΕ κομβικό παίχτη για τον συντονισμό και την επιτυχία μιας διεθνούς πολιτικής προσανατολισμένης προς τη βιώσιμη ανάπτυξη⁴⁷.

⁴⁷ Ibid, σελ.99-121

Η Δήλωση Αρχών για την Προστασία και Ανάπτυξη όλων των τύπων των Δασών είναι ένα επίσης soft law κείμενο η υιοθέτηση του οποίου οφείλεται στην αδυναμία των αναπτυγμένων και αναπτυσσομένων χωρών να καταλήξουν στη συνομολόγηση μιας σχετικής σύμβασης για τα δάση. Η φιλοσοφία του κειμένου αυτού έγκειται ουσιαστικά στην αναγνώριση της σχέσης αλληλεξάρτησης της δασικής διαχείρισης και προστασίας με την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Τέλος τα δυο υποχρεωτικού χαρακτήρα κείμενα που υιοθετήθηκαν στη Συνδιάσκεψη του Ρίο είναι η **Σύμβαση για τη βιολογική ποικιλομορφία** και η **Σύμβαση-Πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή**. Και τα 2 κείμενα προβλέπουν δεσμευτικές ρυθμίσεις για τη διαχείριση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών ζητημάτων.

Αναμφισβήτητα από τη σκοπιά κατοχύρωσης και διεθνοποίησης του φαινομένου της βιώσιμης ανάπτυξης η Διακήρυξη του Ρίο και η Agenda 21 είναι τα πιο κομβικής σημασίας κείμενα. Χάρη σε αυτά η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εισέρχεται με επίσημο τρόπο στη διεθνή έννομη τάξη κι αποκτά το κύρος που της αρμόζει. Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας δεν αναιρεί την αξία των 2 κειμένων. Οι διατάξεις της Διακήρυξης μέσω των προγραμματικών προβλέψεων της Agenda 21 δεν εκλαμβάνονται ως απλό ευχολόγιο όπως οι διακηρύξεις του παρελθόντος. Αντιθέτως αποκτούν προγραμματικό χαρακτήρα. Κατά συνέπεια τόσο η Διακήρυξη όσο και η Agenda 21 δημιουργούν την αναγκαία πολιτική πλατφόρμα ώστε οι ρυθμίσεις τους να ενσωματωθούν στο μέλλον σε συμβατικά κείμενα νομικώς δεσμευτικά (hard law).

Επόμενος σταθμός 10 χρόνια μετά είναι η Συνδιάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νοτίου Αφρικής το 2002 γνωστή και ως Ρίο+10. Όπως προκύπτει κι από τον τίτλο αντικείμενο της Συνδιάσκεψης ήταν η βιώσιμη ανάπτυξη στο σύνολό της και όχι μόνο η περιβαλλοντική παράμετρος. Ωστόσο οι υψηλές προσδοκίες για την περαιτέρω ενδυνάμωση πολιτικών για τη βιώσιμη ανάπτυξη που καλλιεργήθηκαν στον απόηχο της Συνδιάσκεψης του Ρίο δεν επαληθεύτηκαν. Η έκβαση της Συνδιάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ ως προς την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης χαρακτηρίζεται από στασιμότητα διότι τα συμμετέχοντα μέρη ουσιαστικά επαναβεβαίωσαν τη θέλησή τους να τηρήσουν τις υποχρεώσεις που ανέλαβαν στο Ρίο. Πλην της ΕΕ δεν φάνηκε από τους υπόλοιπους

συμμετέχοντες η διάθεση για υιοθέτηση πιο «επιθετικών» πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος κι ενίσχυσης του βιώσιμου αναπτυξιακού φαινομένου⁴⁸. Η στάση αυτή των κρατών εξηγείται αρκετά από τη χρονική συγκυρία. Ένα χρόνο περίπου μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις ΗΠΑ το 2001 προτεραιότητα αποτελούσε τότε η καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας ενώ η περιβαλλοντική προστασία δεν κρινόταν τόσο επείγουσα και γι' αυτό θεωρούνταν low politics.

Στη Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ υιοθετήθηκαν 2 κείμενα μη υποχρεωτικού χαρακτήρα: **Η Πολιτική Διακήρυξη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη** και **το Σχέδιο Εφαρμογής**. Χαρακτηριστικό αυτής της Διακήρυξης είναι η καθαρά πολιτική της διάσταση γεγονός που δεν προσδίδει στο κείμενό της έναν προγραμματικό χαρακτήρα όπως στη Διακήρυξη του Ρίο. Η όλη ουσία της Διακήρυξης συνοψίζεται στην δήλωση ανανέωσης των ηθικών δεσμεύσεων της διεθνούς κοινότητας όσον αφορά την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας. Το Σχέδιο Εφαρμογής από την πλευρά του θεωρείται η συνέχεια της Agenda 21. Λόγω όμως της νομικής χαλαρότητας των διατάξεων της Διακήρυξης το Σχέδιο Εφαρμογής στερείται τον αναγκαίο προγραμματικό του χαρακτήρα κι έτσι είναι αδύνατη η όποια προγραμματική προσέγγιση των επιταγών της Agenda 21. Όπως η Πολιτική Διακήρυξη έτσι και το Σχέδιο Εφαρμογής αναλώνεται στην επαναδιαδήλωση των προθέσεων της διεθνούς κοινότητας για τήρηση των επιταγών της Agenda 21⁴⁹.

Καθίσταται σαφές ότι τα αποτελέσματα της Συνδιάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ ήταν πενιχρά. Η διεθνής κοινότητα όχι μόνο δεν αξιοποίησε το δημιουργικό momentum που προέκυψε στο Ρίο αλλά φαίνεται ότι αναδιπλώθηκε έτι περισσότερο με το να υιοθετεί κείμενα υπό μορφή απλών συστάσεων ή ευχολογίων και χωρίς κάποια προγραμματική δέσμευση.

Το 2012 έλαβε χώρα πάλι στο Ρίο της Βραζιλίας η Συνδιάσκεψη των ΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη ή αλλιώς Ρίο+20. Στόχος ήταν η λήψη δραστικών μέτρων υποχρεωτικού χαρακτήρα για την ανακοπή της περαιτέρω υποβάθμισης του

⁴⁸LA VINA ANTONIO G. M., HOFF GRETCHEN, DEROSE ANNE MARIE, "THE SUCCESSES AND FAILURES OF JOHANNESBURG: A STORY OF MANY SUMMITS A REPORT ON THE WORLD SUMMIT ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT FOR DONORS AND CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS", World Resources Institute, September 23 2002, σελ. 2-5, διαθέσιμο στο http://pdf.wri.org/wssd_joburg_english.pdf

⁴⁹ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟ ΘΕΣΜΟΙ", Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα 2017, σελ.96-100

περιβάλλοντος και τη βελτίωση της προστασίας του και η προώθηση βιώσιμων αναπτυξιακών πολιτικών που θα θεράπευαν τις στρεβλώσεις της παγκοσμιοποίησης σε ό,τι αφορά ειδικότερα την ισόρροπη ανάπτυξη Βορρά-Νότου.

Εντούτοις όπως στο Γιοχάνεσμπουργκ 10 χρόνια νωρίτερα έτσι κι εδώ οι όποιες προσδοκίες για λήψη γενναίων αποφάσεων για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης η κατάσταση της οποίας χαρακτηρίζεται από πολλούς ως μη αναστρέψιμη διαψεύστηκαν για άλλη μια φορά παταγωδώς. Τελικώς το μόνο που υιοθετήθηκε στη συνάντηση αυτή είναι το **Καταληκτικό Κείμενο** με τίτλο «Το Μέλλον που Θέλουμε». Πρόκειται πάλι για ένα μη δεσμευτικό κείμενο που περιλαμβάνει απλώς θεωρητικές διακηρυκτικού χαρακτήρα διαπιστώσεις και μια σειρά από προτάσεις προγραμματικής μορφής για τη λήψη μελλοντικών μέτρων.

Θα πρέπει παρόλα αυτά να επισημανθεί ότι το πιο καινοτόμο σημείο του κειμένου αυτού είναι ότι για πρώτη φορά με συντεταγμένο τρόπο γίνεται ρητή αναφορά στην **πράσινη οικονομία** η οποία μπορεί να συμβάλει καταλυτικά στην αντιμετώπιση της φτώχειας, την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας⁵⁰. Γι αυτό και οι πολιτικές πράσινης οικονομίας θα πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του σχεδιασμού των εθνικών κυβερνήσεων αλλά και του ιδιωτικού τομέα, ιδίως δε των επιχειρήσεων και των βιομηχανιών⁵¹.

Σε κάθε περίπτωση το κείμενο αυτό δεν προσφέρει πρακτικές λύσεις στις σημερινές περιβαλλοντικές προκλήσεις και δεν ανταποκρίνεται στις ανησυχίες της ανθρωπότητας για το μέλλον του Πλανήτη το οποίο υπονομεύεται σοβαρά λόγω της ραγδαία κλιμακούμενης περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Εντός του κειμένου δεν διατυπώνονται ούτε συγκεκριμένοι στόχοι ούτε συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα. Αυτή η έκβαση καταδεικνύει το δίχως άλλο την οπισθοδρόμηση της διεθνούς κοινότητας και το δισταγμό της να αναπτύξει μια πιο ενεργητική περιβαλλοντική πολιτική μέσα από την επεξεργασία και προβολή ενός βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου.

⁵⁰ LEGGETT JANE A., CARTER NICOLE T., "RIO+20: THE UNITED NATIONS CONFERENCE ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT JUNE 2012", Congressional Research Service, June 18, 2012, σελ.5, διαθέσιμο στο <https://fas.org/sgp/crs/row/R42573.pdf>

⁵¹ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟ ΘΕΣΜΟΙ", Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα 2017, σελ.100-102

Από την όλη ανάλυση είναι πασιφανές ότι σημαντικότερος σταθμός στην πορεία κατοχύρωσης και οικουμενοποίησης της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η Συνδιάσκεψη του Ρίο 1992. Αυτό οφείλεται σε 2 βασικούς λόγους:

1. Τα κείμενα που υιοθετήθηκαν δεν αποτελούνται από απλές συστάσεις αλλά περιλαμβάνουν προγραμματικές προτάσεις οι οποίες μπορούν στο άμεσο μέλλον να μετουσιωθούν σε υποχρεωτικού χαρακτήρα ρυθμίσεις για την διαχείριση των περιβαλλοντικών ζητημάτων.
2. Στη συνδιάσκεψη αυτή έγινε αμετάκλητα αποδεκτό το τρισδιάστατο του αναπτυξιακού φαινομένου όπου και οι 3 παράμετροι συνυπάρχουν κι εξελίσσονται ισότιμα.

Κεφάλαιο 8. Προς μια «Στοχευμένη» Βιώσιμη Ανάπτυξη

Η κατοχύρωση και οικουμενοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα από τις 4 αυτές Συνδιασκέψεις ως μιας νέας στρατηγικής προσέγγισης που θα πρέπει να διατρέχει το σχεδιασμό όλων των πολιτικών σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο είναι ιδιάζουσας σημασίας για την αντιμετώπιση των σημερινών περιβαλλοντικών κρίσεων σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη ενίσχυση της οικονομικής αύξησης και της κοινωνικής προόδου.

Πέρα όμως από την καθιέρωσή της ως μιας αφηρημένης έννοιας είναι αναγκαία η μετάβαση στο στάδιο της υλοποίησής της σε όλα τα επίπεδα. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της νομοθετικής εξειδίκευσης της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης σε επιμέρους στόχους. Την πρωτοβουλία σε αυτό το εγχείρημα έλαβε αρχικά η διεθνής κοινότητα υπό την εξής διαδικασία:

Το 1995 έλαβε χώρα στην Κοπεγχάγη της Δανίας υπό την αιγίδα των Η.Ε η Παγκόσμια Διάσκεψη για την Κοινωνική Ανάπτυξη. Με το πέρας αυτής στην αναφορά που συντάχθηκε μεταξύ άλλων τονίζεται η ανάγκη για την υιοθέτηση διεθνών αναπτυξιακών στόχων που θα επικεντρώνονται στην ικανοποίηση βασικών αναγκών, στην εξάλειψη της φτώχειας, στην προώθηση της πλήρους απασχόλησης, της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Προς το σκοπό αυτό το 1996 ο ΟΟΣΑ μέσω μιας επιτροπής του κατήρτισε υπό μορφή σχεδίου μια λίστα στόχων που ανταποκρίνονταν στις δεσμεύσεις που αναλήφθηκαν στην Κοπεγχάγη ένα χρόνο νωρίτερα. Το 2000 ο ΟΟΣΑ, τα ΗΕ, το ΔΝΤ και η ΠΤ από κοινού κατέληξαν στην τελική διαμόρφωση 7 αναπτυξιακών στόχων έχοντας ως σημείο αναφοράς το σχέδιο κειμένου του ΟΟΣΑ. Την ίδια χρονιά διοργανώθηκε από τον ΟΗΕ η Διάσκεψη της Χιλιετίας η οποία κατέληξε στην υιοθέτηση της περίφημης **Διακήρυξης της Χιλιετίας**. Πρόκειται για ένα κείμενο μη δεσμευτικού χαρακτήρα που ασχολείται όχι μόνο με την οικονομική ανάπτυξη αλλά και με άλλα σοβαρά θέματα που αφορούν την πορεία των διεθνών σχέσεων τον 21^ο αιώνα. Στο κεφάλαιο 3 της Διακήρυξης που είναι αφιερωμένο στην ανάπτυξη και την εξάλειψη της φτώχειας διατυπώνονται με σαφήνεια 8 γενικοί αναπτυξιακοί στόχοι που με τη σειρά τους εξειδικεύονται σε 18 επιμέρους στόχους. Οι 8 αυτοί στόχοι είναι γνωστοί ως **Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας (MDGs)**, η εκπλήρωσή τους προβλέπεται να έχει ολοκληρωθεί μέχρι το 2015 λαμβάνοντας το 1990 ως έτος αναφοράς για την αξιολόγηση της προόδου και η απαρίθμησή τους ακολουθεί ως εξής:



Στόχος 1: Να τερματιστεί η ακραία φτώχεια και η πείνα



Στόχος 2: Να επιτευχθεί καθολική πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση



Στόχος 3: Να προωθηθεί η ισότητα των δύο φύλων και η ενδυνάμωση των γυναικών



Στόχος 4: Να μειωθεί η παιδική θνησιμότητα



Στόχος 5: Να βελτιωθεί η μητρική υγεία



Στόχος 6: Να καταπολεμηθεί το HIV/AIDS, η ελονοσία και άλλες ασθένειες



Στόχος 7: Να εξασφαλιστεί η περιβαλλοντική βιωσιμότητα



Στόχος 8: Να αναπτυχθεί η παγκόσμια συνεργασία για την ανάπτυξη

Παρά τις προσπάθειες η επίτευξη των παραπάνω στόχων δεν ήταν ολοκληρωτική. Δίχως αμφιβολία σημειώθηκε θεαματική πρόοδος σε πολλούς τομείς αλλά σημαντικές προκλήσεις εξακολουθούν ακόμα να υφίστανται. Πολύ ικανοποιητική κρίθηκε καταρχήν η έστω μερική επίτευξη του Στόχου 1. Είναι γεγονός ότι 5 χρόνια πριν τη λήξη της προθεσμίας που έθεσε η Διακήρυξη της Χιλιετίας η ακραία φτώχεια, το ποσοστό δηλαδή ατόμων που επιζούν με λιγότερο από 1,25 δολάρια την ημέρα, μειώθηκε στο μισό και μέχρι το 2015 υπήρξε περαιτέρω μείωση. Συγκεκριμένα μεταξύ 1990 και 2015 1 δις άνθρωποι κατάφεραν να ξεφύγουν από την μέγγενη της ακραίας φτώχειας. Επιπλέον στο ίδιο διάστημα, μεταξύ 1990 και 2015, σημαντική πρόοδος σημειώθηκε στην προσπάθεια τερματισμού της πείνας παρά τις προκλήσεις που προέρχονταν από την ρευστότητα των τιμών των τροφίμων και της ενέργειας. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι υπήρξε απόλυτη επιτυχία στην επίτευξη του Στόχου 1 αφού με βάση τις εκτιμήσεις για το έτος 2015 825 εκατομμύρια άνθρωποι εξακολουθούν να ζουν υπό συνθήκες ακραίας φτώχειας και 800 εκατομμύρια υποφέρουν από την πείνα⁵². Χρειάζεται ακόμη πολλά να γίνουν για την ολοκληρωτική εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και της πείνας.

Ιδιαίχουσα πρόοδος σημειώθηκε στην προσπάθεια επίτευξης καθολικής πρόσβασης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Στόχος 2). Ενδεικτικά το ποσοστό παιδιών που εγγράφηκαν σε σχολικά προγράμματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στις αναπτυσσόμενες χώρες ανήλθε το 2015 σε 91% από 83% το 2000 και κατά το ίδιο ακριβώς ποσοστό από το 1990 μέχρι το 2015 ενισχύθηκε σε παγκόσμια κλίμακα το μορφωτικό επίπεδο των νέων ηλικίας μεταξύ 15 και 24 ετών. Επίσης από το 2000 ο αριθμός των παιδιών που βρίσκονταν εκτός πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης περιορίστηκε σχεδόν κατά το ήμισυ. Παρόλα αυτά στοχευμένες παρεμβάσεις κρίνονται αναγκαίες για την αντιμετώπιση των αναγκών συγκεκριμένων ομάδων παιδιών (π.χ παιδιά με ειδικές ανάγκες, παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες ή νομαδικές κοινότητες, παιδιά που έχουν καταφύγει στην εργασία προς βιοπορισμού των οικογενειών τους)⁵³.

Όσον αφορά το Στόχο 3 (ισότητα των 2 φύλων κι ενδυνάμωση των γυναικών) η μεγαλύτερη πρόοδος έχει σημειωθεί στον τομέα της εκπαίδευσης και

⁵² UNITED NATIONS, "THE MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS REPORT 2015", σελ. 14-23, διαθέσιμο στο [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%2015\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%2015).pdf)

⁵³ Ibid, σελ. 24 & 27

ιδίως της πρωτοβάθμιας. Τα 2/3 των αναπτυσσόμενων χωρών έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν συνθήκες ισότητας αναφορικά με τη μεταχείριση των 2 φύλων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Σε σχέση με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε ορισμένες περιφέρειες του αναπτυσσόμενου Νότου τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια εξακολουθούν να υπόκεινται σε διαφορετική μεταχείριση ενώ οι μεγαλύτερες ανισότητες υφίστανται ακόμη στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Απογοητευτική κρίνεται η πρόοδος στην αγορά εργασίας. Σε σχέση με τους άνδρες οι γυναίκες όχι μόνο έχουν λιγότερες πιθανότητες να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό αλλά και όταν το επιτύχουν υφίστανται μεροληπτική μισθολογική μεταχείριση αφού σε παγκόσμιο επίπεδο πληρώνονται κατά 24% λιγότερο από τους άνδρες. Στον τομέα της πολιτικής εκπροσώπησης έχει ενισχυθεί ο ρόλος των γυναικών αλλά η πλήρης ισότητα παραμένει ακόμη μακρινός στόχος. Κατά συνέπεια η ολοκλήρωση του Στόχου 3 απαιτεί πολλά ακόμη βήματα προόδου και κυρίως βελτιωτικές ρυθμίσεις για την περαιτέρω ενίσχυση της ισότητας των 2 φύλων στην αγορά εργασίας και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Σε σχέση με το Στόχο 4 αναμφισβήτητη επιτυχία είναι το γεγονός της μείωσης πάνω από το ήμισυ του ποσοστού της θνησιμότητας παιδιών κάτω των 5 ετών μεταξύ 1990 και 2015, ενώ συγχρόνως ο ρυθμός μείωσης της παιδικής θνησιμότητας κάτω των 5 από το 1990 έχει υπερτριπλασιαστεί. Σε αυτό το αποτέλεσμα καταλυτικό ρόλο έπαιξε ο εκτεταμένος εμβολιασμός κατά της ιλαράς που απέτρεψε περίπου 15,6 εκατομμύρια θανάτους μεταξύ 2000 και 2013. Καθίσταται σαφές ότι ο Στόχος 4 θεωρείται από τους πιο επιτυχημένους. Βέβαια η ζωή πολλών παιδιών εξακολουθεί να βρίσκεται σε κίνδυνο από ασθένειες της ηλικίας που είναι όμως αντιμετωπίσιμες με την κατάλληλη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Ως εκ τούτου η διαφύλαξη της υγείας των παιδιών θα πρέπει να παραμείνει στο επίκεντρο της ατζέντας για την μετά το 2015 περίοδο⁵⁴.

Για το Στόχο 5 (βελτίωση της μητρικής υγείας) το σημαντικότερο στοιχείο προόδου είναι ότι από το 1990 μέχρι το 2013 το ποσοστό της μητρικής θνησιμότητας έχει μειωθεί κοντά στο ήμισυ (45%). Από κει κι έπειτα πρέπει να επισημανθεί ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες μόνο το ήμισυ του πληθυσμού των εγκύων λαμβάνουν την απαιτούμενη ιατρική φροντίδα πριν τον τοκετό και ότι στις

⁵⁴ Ibid, σελ.32

αγροτικές περιοχές το ποσοστό των γεννήσεων που υποβοηθούνται από ειδικευμένο υγειονομικό προσωπικό είναι σημαντικά χαμηλότερο από εκείνο στα αστικά κέντρα. Τέλος οι ανάγκες για χρήση αντισυλληπτικών σε ορισμένες αναπτυσσόμενες περιοχές παραμένουν ακόμη υψηλές. Συνεπώς η βελτίωση της μητρικής υγείας παραμένει στόχος ανεκπλήρωτος από αρκετές όψεις και γι' αυτό θα αποτελεί επίσης μέρος της επόμενης αναπτυξιακής ατζέντας⁵⁵.

Η πορεία προς την υλοποίηση του Στόχου 6 (καταπολέμηση του HIV, της ελονοσίας κι άλλων ασθενειών) αξιολογείται ως αρκετά ελπιδοφόρα: μεταξύ 2000 και 2013 σε παγκόσμια κλίμακα οι μολύνσεις από HIV μειώθηκαν περίπου 40%, μέχρι τον Ιούνιο του 2014 13,6 εκατομμύρια οροθετικοί ήταν σε θέση να λαμβάνουν αντιρετροϊκή θεραπεία, χάρη στις κατάλληλες παρεμβάσεις σε ό,τι αφορά τη διάγνωση και τη θεραπεία μεταξύ 2000 και 2015 τα περιστατικά ελονοσίας υπολογίζεται ότι έχουν μειωθεί κατά 37% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό θνησιμότητας μειώθηκε κατά 58%. Ανάλογες επιτυχίες καταγράφηκαν και στον τομέα καταπολέμησης της φυματίωσης όπου το ποσοστό θνησιμότητας μεταξύ 1990 και 2013 έπεσε κατά 45%. Σε κάθε περίπτωση ενόψει και της λήξης της προθεσμίας υλοποίησης των Στόχων της Χιλιετίας το 2015, πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες για διεύρυνση της πρόσβασης σε παροχές υγείας, για βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών, της έρευνας και της πρόληψης.

Σε σχέση με τη διασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας που είναι ο 7^{ος} κατά σειρά στόχος τα αποτελέσματα κρίνονται αμφίσημα. Ω θετική εξέλιξη θεωρείται αρχικά η κατάργηση σχεδόν της χρήσης ουσιών που είναι υπεύθυνες για την αραίωση της στιβάδας του όζοντος. Κατ' αποτέλεσμα μέχρι τα μέσα του 21^{ου} αιώνα προβλέπεται να ανακάμψει και να κλείσει οριστικά η τρύπα του όζοντος. Συνεχίζοντας, είναι γεγονός ότι το 2015 το 91% του παγκόσμιου πληθυσμού είχε πρόσβαση σε καθαρές πηγές πόσιμου νερού ενώ μεταξύ 1990 και 2015 2,1 δισεκατομμύρια άνθρωποι απέκτησαν πρόσβαση σε περισσότερο βελτιωμένες εγκαταστάσεις υγιεινής. Στο ίδιο μήκος κύματος είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό ότι έχει βελτιωθεί από άποψη υγειονομική και συνθηκών στέγασης η ζωή πολλών ανθρώπων που ζουν σε παραγκουπόλεις στα αστικά κέντρα αναπτυσσόμενων περιοχών, παράλληλα δε το ποσοστό τους παρουσιάζει μειωτικές τάσεις αν και είναι ακόμα

⁵⁵ Ibid, σελ. 39-43

υψηλό. Παρά τα θετικά αυτά στοιχεία οι περιβαλλοντικές προκλήσεις όχι μόνο παραμένουν αλλά μπορούν να καταστούν ακόμη σοβαρότερες ίσως και μη αναστρέψιμες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από το 1990 οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα έχουν αυξηθεί πάνω από 50% γεγονός που καθιστά το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής οξύτερο και τις συνέπειές τους επιβλαβέστερες για το περιβάλλον και την ανθρώπινη επιβίωση. Η αποψίλωση των δασών αν κι έχει επιβραδυνθεί απειλεί πολλά είδη της χλωρίδας & πανίδας και φυσικά τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων. Η υπερεκμετάλλευση θαλασσίων πόρων αυξάνεται διαρκώς θέτοντας μεγάλη απειλή για την επιβίωση των υδάτινων οικοσυστημάτων. Η έλλειψη νερού αυτή τη στιγμή επηρεάζει δυσμενώς την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη πάνω από το 40% του παγκόσμιου πληθυσμού και προβλέπεται να αυξηθεί στο μέλλον. Είναι φανερό λοιπόν ότι απαιτείται ακόμη πολλή δουλειά και μακροχρόνιος σχεδιασμός για την επίτευξη του στόχου της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Η δρομολόγηση της διαδικασίας υλοποίησης του στόχου αυτού είναι ιδιάζουσας σημασίας και θα πρέπει να αποτελεί βασικό πυλώνα της νέας αναπτυξιακής ατζέντας για μετά το 2015 διότι είναι προαπαιτούμενο για την επίτευξη διαρκούς κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και τερματισμού της φτώχειας⁵⁶.

Τέλος σε σχέση με το Στόχο 8 (προώθηση παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη) θετικά αξιολογείται η σημαντική αύξηση στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα της επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας προς τις Ελάχιστες Αναπτυγμένες Χώρες αλλά και η προνομιακή μεταχείριση των εξαγωγών τους προς τις αναπτυγμένες χώρες. Επιπλέον είναι σημαντικό ότι το ίδιο χρονικό διάστημα μειώθηκε αισθητά το εξωτερικό χρέος των αναπτυσσόμενων χωρών. Αξιοσημείωτη πρόοδος σημειώθηκε επίσης στον τομέα των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών (ICTs) λόγω της ραγδαίας επέκτασης παγκοσμίως του διαδικτύου και του σήματος κινητής τηλεφωνίας αν και οι ευκαιρίες πρόσβασης στις νέες τεχνολογίες για τις χώρες του Νότου και δη για τις EAX είναι σαφώς πιο περιορισμένες σε σχέση με τις αναπτυγμένες⁵⁷.

Επιχειρώντας μια συνολική αποτίμηση πρέπει να τονισθεί ότι οι MDGs είχαν αρκετά θετικά χαρακτηριστικά. Πρώτα απ' όλα ήταν λίγοι στον αριθμό γεγονός που δείχνει την πρόθεση της διεθνούς κοινότητας να εστιάσει σε συγκεκριμένα

⁵⁶ Ibid, σελ.52-61

⁵⁷ Ibid, σελ.62-67

ζητήματα που θεωρούνται ύψιστης προτεραιότητας. Κατά δεύτερον οι στόχοι αυτοί περιείχαν ποσοτικούς δείκτες κάτι που διευκόλυε σημαντικά την αξιολόγηση των κρατών ως προς το βαθμό εφαρμογής τους. Κατά τρίτον η υλοποίηση των στόχων είχε προσδιοριστεί εντός συγκεκριμένων χρονικών περιθωρίων γεγονός που εμπόδισε τη δημιουργία αναβλητικών τάσεων και ολιγωρίας από τα κράτη. Τέταρτον υπήρχε ένα ισχυρό θεσμικό σύστημα απαρτιζόμενο από τα ΗΕ και διάφορους άλλους διεθνείς οργανισμούς που ασχολούνται με θέματα διεθνούς ανάπτυξης το οποίο συνέδραμε ουσιαστικά στην προώθηση των στόχων. Πάνω απ' όλα όμως ως αιχμή του δόρατος της επιτυχίας των MDGs θεωρείται η διαμόρφωση ενός συμπαγούς και δίχως προηγούμενο διεθνούς κινήματος κατά της ακραίας φτώχειας η οποία μειώθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο πάνω από 50%.

Εντούτοις, υπάρχουν σημαντικές αδυναμίες των MDGs που πρέπει να αναφερθούν. Αρχικά οι MDGs μπορεί να υιοθετήθηκαν στη Διάσκεψη της Χιλιετίας από το πλήρες όργανο των ΗΕ, τη ΓΣ, με τη συμμετοχή κρατών, ΜΚΟ, της επιχειρηματικής κοινότητας, κοινωνικών κινήματων κ.α αλλά διαμορφώθηκαν αρχικά από τον ΟΟΣΑ που όπως προαναφέρθηκε λίγα χρόνια νωρίτερα μέσα από ένα σχέδιο κειμένου είχε προτείνει μια σειρά από στόχους για την προώθηση της ανάπτυξης παγκοσμίως. Επομένως οι Στόχοι της Χιλιετίας όπως προέκυψαν με την τελική τους μορφή περιείχαν αυτούσια σχεδόν τις σχετικές προτάσεις του ΟΟΣΑ. Αυτό όμως δείχνει ότι οι στόχοι αυτοί δεν αποτέλεσαν προϊόν κοινής επεξεργασίας και συναπόφασης του συνόλου των κρατών μελών της διεθνούς κοινότητας. Αντιθέτως φαίνεται ότι αντιπροσωπεύουν κατά κύριο λόγο τα συμφέροντα των οικονομικά ισχυρών κρατών και ότι η επικύρωσή τους από τη ΓΣ είχε απλώς τυπικό χαρακτήρα⁵⁸.

Επιπροσθέτως η προσέγγιση ως προς την ανάπτυξη που απέρρευε από τη διατύπωση των MDGs θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ελλιπής διότι δίνεται έμφαση αποκλειστικά στην υποστήριξη των φτωχότερων κρατών. Κάτι τέτοιο οδηγεί στην περιθωριοποίηση της ανάπτυξης και την ταυτίζει ουσιαστικά με τα προβλήματα του Τρίτου Κόσμου⁵⁹. Η ανάπτυξη όμως υπό την βιώσιμη πλέον θεώρησή της είναι ένα φαινόμενο σφαιρικό κι επομένως αφορά όλες τις χώρες ανεξάρτητα από την οικονομική ισχύ τους. Για το λόγο αυτό θα έπρεπε να ακολουθηθεί μια ολιστική προσέγγιση στην τελική διατύπωση των Στόχων της Χιλιετίας⁶⁰.

⁵⁸ HONNIBALL ARRON, SPIJKERS OTTO, "MDGS AND SDGS LESSONS LEARNT FROM GLOBAL PUBLIC PARTICIPATION IN THE DRAFTING OF THE UN DEVELOPMENT GOALS", published in: VEREINTE NATIONEN – German Review on the United Nations, Vol. 62, No. 6, 2014, σελ. 2-6, διαθέσιμο στο https://dgvn.de/fileadmin/publications/PDFs/Zeitschrift_VN/VN_2014/Heft_6_2014/Spijkers_Honniball_VN_6-14_eng_FINAL2.pdf

⁵⁹ STUBBS BRITANNY, "MDGS AND SDGS LESSONS LEARNED AND MOVING FORWARD", σελ.5-6, διαθέσιμο στο <http://jpinyu.com/wp-content/uploads/2017/05/MDGs-and-SDGs.pdf>

⁶⁰ SACHS JEFFREY D, "FROM MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", Earth Institute Columbia University, New York USA, Vol 379 June 9, 2012, σελ. 1-6, διαθέσιμο στο http://www.grips.ac.jp/forum/IzumiOhno/lectures/2015_Lecture_texts/S16_From-MDGs-to-SDGs-Lancet-June-2012.pdf

Κλείνοντας, ένας ακόμη λόγος για τη μη επιτυχή υλοποίηση των MDGs μέχρι το 2015 έγκειται στο ότι πολλά κράτη δεν καταπιάστηκαν με το σύνολο των στόχων αλλά έδωσαν προτεραιότητα μόνο σε κάποιους από αυτούς. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι MDGs προορίζονταν για να εφαρμοσθούν μόνο στις χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου οι οποίες βέβαια δεν είχαν λόγο κατά το στάδιο του σχεδιασμού τους από τα αναπτυγμένα κράτη του ΟΟΣΑ.

Το χρονοδιάγραμμα εφαρμογής των Στόχων της Χιλιετίας έληγε το 2015. Έπρεπε λοιπόν σε προγενέστερο χρόνο να τεθεί επί τάπητος και να οριστικοποιηθεί ένα νέο σχέδιο ανάπτυξης που θα αφορά την μετά το 2015 εποχή. Το σχέδιο αυτό θα κινούνταν στον δρόμο που χαράχθηκε το 2000 με την υιοθέτηση της Διακήρυξης της Χιλιετίας και θα αποτελούσε μια προοδευτική ανανέωση κι επέκταση των MDGs.

Οι απαρχές αυτής της προσπάθειας εντοπίζονται στη Συνδιάσκεψη του Ρίο το 2012. Εκεί μεταξύ άλλων δόθηκε εντολή για τη σύσταση του Open Working Group on Sustainable Development Goals. Επρόκειτο για μια ανοιχτή ομάδα εργασίας διακυβερνητικού χαρακτήρα η οποία ξεκίνησε τις εργασίες της το Μάρτιο του 2013 και συνεδρίαζε ανά μήνα μέχρι τον Ιούνιο του 2014. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους δημοσίευσε ένα κείμενο ως αποτέλεσμα των εργασιών της με τίτλο: “Open Working Group Proposal for the Sustainable Development Goals”. Το κείμενο αυτό περιείχε μια σειρά από στόχους που θα διαδέχονταν τους MDGs και αποτελούσε ουσιαστικά πρόταση προς υιοθέτησή τους από τον ΟΗΕ. Στη συνέχεια το Σεπτέμβριο του 2015 τα κράτη μέλη του ΟΗΕ στη διάρκεια της 70^{ης} Συνόδου της ΓΣ συγκάλεσαν μια ειδική σύνοδο κορυφής με αντικείμενο την υιοθέτηση της νέας αναπτυξιακής ατζέντας. Η σύνοδος κορυφής κατέληξε στην υιοθέτηση μιας διακήρυξης με τίτλο: “Transforming Our World-The 2030 Agenda for Sustainable Development”⁶¹. Πρόκειται για ένα κείμενο που δεν παράγει μεν νομική δέσμευση αλλά εκφράζει την πολιτική βούληση της διακρατικά οργανωμένης διεθνούς κοινότητας να διαχειρισθεί συλλογικά με πιο δυναμικό τρόπο τις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές & περιβαλλοντικές προκλήσεις και να ακολουθήσει με πιο αποφασιστικά βήματα την πορεία προς μια βιώσιμη ανάπτυξη. Το κείμενο αυτό γνωστό πλέον με την ονομασία **Agenda 2030** περιλαμβάνει 17 γενικούς στόχους οι οποίοι υποδιαιρούνται σε 169

⁶¹STUBBS BRITANNY, “MDGS AND SDGS LESSONS LEARNED AND MOVING FORWARD”, σελ.7, διαθέσιμο στο <http://jpinyu.com/wp-content/uploads/2017/05/MDGs-and-SDGs.pdf>

επιμέρους στόχους και δείκτες. Ονομάζονται επισήμως **Στόχοι για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (SDGs)** και παρατίθενται ως εξής:

- **Στόχος 1: Μηδενική Φτώχεια** - Δίνουμε τέλος σε όλες τις μορφές της φτώχειας, παντού
- **Στόχος 2: Μηδενική Πείνα** - Δίνουμε τέλος στην πείνα, πετυχαίνουμε την επισιτιστική ασφάλεια, βελτιώνουμε τη διατροφή και τη βιώσιμη γεωργία
- **Στόχος 3: Καλή Υγεία και Ευημερία** - Διασφαλίζουμε μία ζωή με υγεία και προάγουμε την ευημερία για όλους, σε όλες τις ηλικίες
- **Στόχος 4: Ποιοτική Εκπαίδευση** - Διασφαλίζουμε την ελεύθερη, ισότιμη και ποιοτική εκπαίδευση προάγοντας τις ευκαιρίες για δια βίου μάθηση
- **Στόχος 5: Ισότητα των Φύλων** - Επιτυγχάνουμε την ισότητα των φύλων και την χειραφέτηση όλων των γυναικών και των κοριτσιών
- **Στόχος 6: Καθαρό Νερό και Αποχέτευση** - Διασφαλίζουμε τη διαθεσιμότητα και τη βιώσιμη διαχείριση του νερού και των εγκαταστάσεων υγιεινής για όλους
- **Στόχος 7: Φτηνή και Καθαρή Ενέργεια** - Διασφαλίζουμε την πρόσβαση σε οικονομική, αξιόπιστη, βιώσιμη και σύγχρονη ενέργεια για όλους
- **Στόχος 8: Αξιοπρεπής Εργασία και Οικονομική Ανάπτυξη** - Προάγουμε τη διαρκή, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομική ανάπτυξη και την πλήρη και παραγωγική απασχόληση και αξιοπρεπή εργασία για όλους
- **Στόχος 9: Βιομηχανία, Καινοτομία και Υποδομές** - Οικοδομούμε ανθεκτικές υποδομές, προάγουμε την ανοιχτή και βιώσιμη βιομηχανοποίηση και ενθαρρύνουμε την καινοτομία
- **Στόχος 10: Λιγότερες Ανισότητες** - Μειώνουμε την ανισότητα εντός και μεταξύ των χωρών
- **Στόχος 11: Βιώσιμες Πόλεις και Κοινότητες** - Δημιουργούμε ασφαλείς, προσαρμοστικές βιώσιμες πόλεις και ανθρώπινους οικισμούς, χωρίς αποκλεισμούς

- **Στόχος 12: Υπεύθυνη Κατανάλωση και Παραγωγή** - Διασφαλίζουμε τη βιώσιμη κατανάλωση και μεθόδους παραγωγής
- **Στόχος 13: Δράση για το Κλίμα** - Αναλαμβάνουμε άμεση δράση για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και των συνεπειών της
- **Στόχος 14: Ζωή στο Νερό** - Προστατεύουμε και χρησιμοποιούμε με βιώσιμο τρόπο τους ωκεανούς, τις θάλασσες και τους θαλάσσιους πόρους για βιώσιμη ανάπτυξη
- **Στόχος 15: Ζωή στη Στεριά** - Προωθούμε τη βιώσιμη χρήση των χερσαίων οικοσυστημάτων και δασών, καταπολεμούμε την ερημοποίηση, αναστρέφουμε την υποβάθμιση του εδάφους και της βιοποικιλότητας
- **Στόχος 16: Ειρήνη, Δικαιοσύνη και Ισχυροί Θεσμοί** - Προάγουμε τις ειρηνικές και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίες, παρέχουμε πρόσβαση στη δικαιοσύνη για όλους και οικοδομούμε αποτελεσματικούς θεσμούς σε όλα τα επίπεδα
- **Στόχος 17: Συνεργασία για τους Στόχους** - Ενισχύουμε τα μέσα εφαρμογής και ανανεώνουμε την Παγκόσμια Συνεργασία για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη



Οι SDGs οικοδομήθηκαν πάνω στις βάσεις που τέθηκαν πριν από 15 χρόνια με την υιοθέτηση των Στόχων της Χιλιετίας. Δεν σχεδιάστηκαν απλά για να διαδεχθούν τους MDGs μέσω μιας νέας αναπτυξιακής ατζέντας για την επόμενη 15ετία⁶². Μέσα από την υιοθέτηση των Στόχων για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη που περιέχονται στην Agenda 2030 η διεθνής κοινότητα καταρχήν εκφράζει την απарέγκλιτη προσήλωσή της στη στρατηγική της βιώσιμης ανάπτυξης ως κοινού παρονομαστή για όλες τις πολιτικές και τις δράσεις της. Ταυτόχρονα αναθεωρεί τους MDGs, αναβαθμίζει το περιεχόμενο και τη φιλοσοφία τους, διορθώνει τις τυχόν αδυναμίες και αποτυχίες των στόχων αυτών που επισημάνθηκαν σε προηγούμενες σελίδες και τέλος διευρύνει το πεδίο εφαρμογής και τα εργαλεία πραγμάτωσής τους.

Οι SDGs διαθέτουν μια σειρά από προτερήματα που ενισχύουν τις πιθανότητες επιτυχίας. Πρωταρχικά ενώ οι MDGs επικεντρώνονταν βασικά στην αναπτυξιακή προώθηση των αναπτυσσόμενων κρατών μόνο, οι SDGs προβάλλουν ένα παγκόσμιο αναπτυξιακό σχέδιο που θα αφορά όλα τα κράτη της διεθνούς κοινότητας ανεξαιρέτως. Με τον τρόπο αυτό οι SDGs ουσιαστικά προωθούν την υπέρβαση από τον παραδοσιακό διαχωρισμό ανάμεσα σε αναπτυγμένα και αναπτυσσόμενα κράτη για τον οποίο μάλιστα έχει ασκηθεί σοβαρή κριτική σε βάρος των Στόχων της Χιλιετίας. Προβλέπουν δε τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες ίδιες προδιαγραφές και ποσοτικούς δείκτες όσον αφορά την πρόοδο εφαρμογής τους.

Σε αντίθεση με τους MDGs που επιβλήθηκαν ουσιαστικά από ένα group των ισχυρών οικονομικά χωρών (ΟΟΣΑ) χωρίς τη συμμετοχή του αναπτυσσόμενου Νότου, οι SDGs προέκυψαν μέσα από μια συμμετοχική και με δημοκρατικούς όρους διαδικασία λήψεως αποφάσεων. Συγκεκριμένα διαμορφώθηκαν από μια ομάδα εργασίας των ΗΕ, το Open Working Group on Sustainable Development Goals, στην οποία συμμετείχαν αντιπρόσωποι από 70 κράτη οι οποίοι από κοινού επεξεργάστηκαν την νέα αναπτυξιακή ατζέντα για την περίοδο 2015-2030. Εκεί τα αναπτυσσόμενα κράτη είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διαπραγμάτευση κατά τρόπο ισότιμο με τους αναπτυγμένους και να προβάλλουν τις ιδιαίτερες ανάγκες αλλά και τους

⁶² YIU SANER LICHIA, SANER RAYMOND, "SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS: AN ANALYSIS OF THE SHAPING AND NEGOTIATION PROCESS", Asia Pacific Journal of Public Administration, 2014, σελ. 104-105, διαθέσιμο στο http://www.csend.org/images/articles/files/20140522_Post_MDG_Negotiation_APJPA_362_June_2_014.pdf

προβληματισμούς τους για το αναπτυξιακό τους μέλλον. Επίσης είναι πολύ σημαντικό ότι σε αυτή τη διαπραγματευτική διαδικασία δόθηκε η δυνατότητα συμμετοχής στις τοπικές αρχές καθώς και σε σημαντικούς δρώντες (stakeholders) από την κοινωνία των πολιτών και τον ευρύτερο ιδιωτικό τομέα. Κατ' αποτέλεσμα οι SDGs κτίστηκαν πάνω σε ένα πλουραλιστικό υπόβαθρο γεγονός που καταδεικνύει τη μεγαλύτερη σε σχέση με τους MDGs αντιπροσωπευτικότητά τους. Αντανακλούν τα συμφέροντα όχι μόνο των αναπτυγμένων αλλά και των αναπτυσσόμενων κρατών, της κοινωνίας των πολιτών και της επιχειρηματικής κοινότητας⁶³.

Οι SDGs είναι περισσότερο περιεκτικοί από την άποψη ότι προωθούν τόσο την οικονομική όσο και την κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο. Συγχρόνως αναδεικνύουν την αξία του περιβάλλοντος, προβλέπουν ρητά την ισότιμη σύμπλευσή του με την οικονομική μεγέθυνση και κοινωνική πρόοδο ολοκληρώνοντας έτσι το αναπτυξιακό φαινόμενο υπό την βιώσιμη θεώρησή του. Ιδιάζουσας σημασίας είναι επίσης το γεγονός ότι σε αντίθεση με τους MDGs που έθεταν προτεραιότητα στη μείωση της φτώχειας, οι SDGs έχουν μια πιο διευρυμένη σκοπιά και εστιάζουν στην αντιμετώπιση μιας μεγαλύτερης σειράς ζητημάτων χωρίς καμία ιεράρχηση μεταξύ τους. Εν ολίγοις μέσω της υιοθέτησης των SDGs η διεθνής κοινότητα ακολουθεί μια πιο ολιστική προσέγγιση όσον αφορά τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Παρά τα θετικά αυτά στοιχεία υπάρχουν μια σειρά από προκλήσεις στην υλοποίηση της Agenda 2030. Ένα πρώτο σημαντικό ζήτημα έχει να κάνει με τον μεγάλο αριθμό και την αρκετά μακροσκελή έκταση των στόχων. Αυτό ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα το ανέφικτο της υλοποίησής τους. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ορισμένες περιφέρειες του αναπτυσσόμενου Νότου, όπως η Υποσαχάρια Αφρική και η Ωκεανία, δυσκολεύτηκαν πάρα πολύ και σε πολλά σημεία απέτυχαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των 8 Στόχων της Χιλιετίας με τους επιμέρους 18 στόχους, καθίσταται σαφές ότι ενόψει της εφαρμογής των 17 SDGs μαζί με τους 169

⁶³ WOODBRIDGE MICHAEL, "FROM MDGS TO SDGS: WHAT ARE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS?", ICLEI-Local Governments for Sustainability, November 2015, σελ.2, διαθέσιμο στο www.iclei.org/briefingsheets

υπό-στόχους αυτή τη φορά οι δυσκολίες για αυτές τις περιοχές θα είναι έτι σοβαρότερες και ίσως ανυπέρβλητες⁶⁴.

Ένα δεύτερο σημαντικό θέμα έχει να κάνει με το ενδεχόμενο τα κράτη να εστιάσουν το ενδιαφέρον τους όχι στο σύνολο των SDGs αλλά μεμονωμένα σε κάποιους συγκεκριμένους που τυχάνει να συμπίπτουν με τα εθνικά αναπτυξιακά τους σχέδια. Κάτι τέτοιο θα πρέπει να αποφευχθεί διότι οι SDGs βρίσκονται σε μια σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ τους όπου η επίτευξη του ενός εξαρτάται από την επιτυχή εφαρμογή του άλλου. Σε διαφορετική περίπτωση η Agenda 2030 θα οδηγηθεί σε πλήρη αποτυχία.

Ένα τρίτο ζήτημα συνδέεται με τη διαδικασία συλλογής δεδομένων και παρακολούθησης της πορείας εφαρμογής των στόχων. Στην περίπτωση των MDGs είναι αλήθεια ότι πολλές χώρες δεν είχαν τα αναγκαία μέσα και τις υποδομές για να συγκεντρώνουν και να επεξεργάζονται δεδομένα με αποτέλεσμα την αδυναμία αξιολόγησής τους. Η δρομολόγηση των SDGs αναμένεται να αντιμετωπίσει τις ίδιες ακριβώς δυσκολίες. Για το λόγο αυτό κρίνεται επιτακτική η ανάγκη βελτίωσης των συστημάτων παρακολούθησης της υλοποίησης των στόχων σε επίπεδο κυβέρνησης, περιφερειών, δήμων και κοινοτήτων.

Σοβαρότερο απ' όλα όσα αναφέρθηκαν μέχρι στιγμής θα πρέπει να θεωρηθεί το θέμα της χρηματοδότησης. Το ποσό που απαιτείται για την υλοποίηση της Agenda 2030 υπολογίζεται γύρω στα 17 τρισεκατομμύρια δολάρια. Διχογνωμία υπάρχει ανάμεσα σε Βορρά και Νότο για τον τρόπο χρηματοδότησης. Από τη μια οι αναπτυγμένες χώρες υποστηρίζουν ότι κάθε κράτος θα πρέπει να είναι υπεύθυνο για την αυτοχρηματοδότησή του και να κινητοποιεί εγχώριους χρηματικούς πόρους, από την άλλη οι αναπτυσσόμενες κάνουν έκκληση προς τις πρώτες για χρηματοδοτική στήριξη. Μια ισορροπημένη λύση για το ζήτημα της χρηματοδότησης θα μπορούσε να είναι η παράλληλη αξιοποίηση ιδιωτικών επενδύσεων, ξένης αναπτυξιακής βοήθειας κι εγχώριων αποταμιευτικών πόρων⁶⁵.

⁶⁴ STUBBS BRITANNY, "MDGS AND SDGS LESSONS LEARNED AND MOVING FORWARD", σελ.8, διαθέσιμο στο <http://jpinyu.com/wp-content/uploads/2017/05/MDGs-and-SDGs.pdf>

⁶⁵ WOODBRIDGE MICHAEL, "FROM MDGS TO SDGS: WHAT ARE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS?", ICLEI-Local Governments for Sustainability, November 2015, σελ. 3-4, διαθέσιμο στο www.iclei.org/briefingsheets

Ένα τελευταίο ζήτημα σχετίζεται με το βαθμό νομικής δεσμευτικότητας. Τόσο οι MDGs όσο και οι SDGs περιέχονται σε διακηρύξεις. Οι διακηρύξεις είναι κείμενα soft law και ως τέτοια δεν παράγουν δεσμευτική νομικά ενέργεια. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί την αξία τους ως κείμενα προγραμματικού χαρακτήρα διότι εκφράζουν την πολιτική βούληση των κρατών να συνεργασθούν από κοινού προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση ή και να δεσμευθούν μελλοντικά ως προς τη σύσταση σχέσεων διεθνούς κοινού συμφέροντος μέσω της σύναψης διεθνών συνθηκών. Για ένα όμως τόσο σοβαρό ζήτημα όπως είναι η καθολική εμπέδωση κι εφαρμογή της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας και σε όλους τους τομείς δραστηριότητας τη στιγμή μάλιστα που η περιβαλλοντική υποβάθμιση έχει λάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις, είναι φανερό ότι soft law κείμενα σε αυτή την περίπτωση δεν επαρκούν. Χρειάζεται δηλαδή μια πιο «επιθετική» από νομοθετική άποψη κινητοποίηση της διεθνούς κοινότητας προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σε μια υποθετική περίπτωση τα κράτη μέλη του ΟΗΕ με τη συμμετοχή και άλλων διεθνών διακυβερνητικών οργανισμών θα έπρεπε να καταλήξουν στη σύναψη μιας διεθνούς συνθήκης-πλαισίου για τη βιώσιμη ανάπτυξη στο σώμα της οποίας θα ενσωματώνονταν αυτούσιοι οι SDGs και θα διατυπώνονταν οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές. Τη συνθήκη-πλαίσιο θα συμπλήρωναν ειδικά δεσμευτικού χαρακτήρα εκτελεστικά πρωτόκολλα που θα περιέχουν λεπτομερείς διατάξεις ως προς την εφαρμογή του κάθε στόχου ξεχωριστά.. Το δε UNEP θα μπορούσε να λειτουργήσει ως θεματοφύλακας μιας τέτοιας συνθήκης-πλαισίου και να δημιουργήσει ένα δίκτυο συνεργασίας με τον ΠΟΕ, το ΔΝΤ, την ΠΤ, περιφερειακούς οικονομικούς οργανισμούς, διεθνείς και περιφερειακές αναπτυξιακές τράπεζες. Έτσι σε περίπτωση που όποιο συμβαλλόμενο κράτος δεν τηρεί τις δεσμεύσεις του, οι θεσμοί αυτοί σε συνεργασία θα του επιβάλλουν αυστηρές εμπορικές και οικονομικές κυρώσεις ώστε στο τέλος να εξαναγκάσουν το κράτος-παραβάτη σε συμμόρφωση. Με τον τρόπο αυτό η βιώσιμη ανάπτυξη θα αποκτούσε το κύρος που της αναλογεί και θα παρήγαγε αναγκαστική ισχύ σε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη υπό όλες τις διαστάσεις της και τα μέσα εφαρμογής.

Κεφάλαιο 9. Η ευρωπαϊκή πλαισίωση της βιώσιμης ανάπτυξης

Έχοντας αποκτήσει μια σαφή εικόνα για την θεσμική κινητοποίηση της διεθνούς κοινότητας υπό την μορφή του ΟΗΕ προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης μέσω της υιοθέτησης των MDGs αρχικά και των SDGs στη συνέχεια, είναι σκόπιμο να παρουσιασθεί στο κεφάλαιο αυτό η ευρωπαϊκή προσέγγιση.

Βασικό εργαλείο της ενωσιακής περιβαλλοντικής πολιτικής είναι η κατάρτιση Προγραμμάτων Δράσης από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Τα Προγράμματα Δράσης είναι κείμενα-πλαίσια προγραμματικού χαρακτήρα που προσδιορίζουν τις κατευθυντήριες γραμμές με βάση τις οποίες η ΕΕ επεξεργάζεται πολιτικές και παράγει δίκαιο στο πεδίο της περιβαλλοντικής προστασίας. Από νομική άποψη τα Προγράμματα Δράσης δεν περιέχουν δεσμευτικούς κανόνες δικαίου. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι περιθωριοποιείται η αξία τους. Το αντίθετο: δεσμεύουν τόσο την Κοινότητα όσο και τα κράτη-μέλη ως προς τις βασικές επιλογές πολιτικής, ενώ ταυτόχρονα παρέχουν ένα γενικό πλαίσιο δράσεων που πρέπει να αναληφθούν για την υλοποίηση των επιδιωκόμενων πολιτικών και των επιμέρους στόχων. Μέχρι στιγμής έχουν παραχθεί συνολικά 7 Προγράμματα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον. Από αυτά θα εξετασθούν το 5^ο, 6^ο και 7^ο όχι μόνο επειδή είναι πιο επίκαιρα, αλλά κι επειδή προσεγγίζουν με πιο συγκροτημένο τρόπο και μεγαλύτερη αποφασιστικότητα τα φλέγοντα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Ξεκινώντας από το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης που αφορά την περίοδο 1993-2002, είναι το πρώτο νομικό κείμενο μέσω του οποίου η Κοινότητα υιοθετεί τη βιώσιμη ανάπτυξη ως βασικό πυλώνα της περιβαλλοντικής της πολιτικής. Ο τίτλος του Προγράμματος: «Προς μια βιώσιμη ανάπτυξη» είναι ενδεικτικός της νέας κοινοτικής θεώρησης ως προς το αναπτυξιακό φαινόμενο. Επίσης το γεγονός της θέσπισης του Προγράμματος ένα χρόνο μετά την περίφημη Συνδιάσκεψη του Ρίο αλλά και της υιοθέτησης αυτούσιου του ορισμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη που εμπεριέχεται στην έκθεση Brundtland δείχνει ξεκάθαρα την πρόθεση της Ένωσης να

συμπράξει με τη διεθνή κοινότητα στην προσπάθεια επίσπευσης της εφαρμογής της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα πολιτικής⁶⁶.

Το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης είναι κομβικής σημασίας για την περιβαλλοντική ενωσιακή πολιτική διότι, αναγορεύοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη σε κυρίαρχο στόχο, επιτυγχάνει τη σύζευξη της περιβαλλοντικής προστασίας με την οικονομική αύξηση κάτι εξαιρετικά πρωτοποριακό για την εποχή εκείνη δεδομένου ότι οι 2 αυτές έννοιες ήταν αντιμαχόμενες. Κατά το Πρόγραμμα η βιώσιμη ανάπτυξη εξασφαλίζει τη διατήρηση της συνολικής ποιότητας της ζωής, τη διαρκή αξιοποίηση των φυσικών πόρων και αποτρέπει την πρόκληση μόνιμων περιβαλλοντικών ζημιών⁶⁷. Προβλέπει δε τη δρομολόγηση των αναγκαίων μέτρων και διαδικασιών για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης. Προς το σκοπό αυτό διακηρύσσει την ανάγκη ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής προστασίας στο σχεδιασμό και την εφαρμογή όλων των κλαδικών ενωσιακών πολιτικών, κινητοποίησης τόσο των δημοσίων αρχών όσο και της ιδιωτικής σφαίρας για την επιτυχή εφαρμογή των στόχων και διεύρυνσης του φάσματος των μέσων για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών ζητημάτων ιδιαίτερης σημασίας για την Κοινότητα όπως είναι για παράδειγμα η κλιματική αλλαγή, η ρύπανση του αέρα και των υδάτων, η παραγωγή αποβλήτων, η εξάντληση των φυσικών πόρων κ.α. Το Πρόγραμμα προκρίνει την ανάγκη κοινοτικής παρέμβασης σε 5 κλαδικούς τομείς: βιομηχανία, ενέργεια, μεταφορές, γεωργία, τουρισμός, στους οποίους ο ρόλος της Ένωσης είναι μείζονος σημασίας για την αντιμετώπιση κρίσιμων περιβαλλοντικών προκλήσεων.

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα Προγράμματα Δράσης που περιείχαν αποκλειστικά κανονιστικές ρυθμίσεις, το 5^ο Πρόγραμμα περιέχει ένα ευρύ φάσμα μέσων για την εξυπηρέτηση των στόχων του τα οποία παρατίθενται ως ακολούθως⁶⁸:

1. **Νομοθετικά μέτρα:** Σκοπός τους είναι η οριοθέτηση στοιχειωδών επιπέδων προστασίας του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας

⁶⁶ HULL ROBERT, DONKERS ROBERT, "PROGRESS TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION", AREA STUDIES - EUROPE (Regional Sustainable Development Review), Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS), σελ. 3-4, διαθέσιμο στο <http://www.eolss.net/sample-chapters/c16/E1-53-55.pdf>

⁶⁷ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., ΠΛΑΤΙΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, "ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ", Εκδόσεις Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα 2010, σελ.54

⁶⁸ Ibid, σελ.104-110

ιδιαίτερα σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές όπως και η επίσπευση της εφαρμογής συναφών διεθνών συμβάσεων.

2. **Οικονομικά εργαλεία:** Πρόκειται για μέσα που βασίζονται στους μηχανισμούς της αγοράς και η λειτουργία τους έγκειται στην ενσωμάτωση του εξωτερικού περιβαλλοντικού κόστους στις τιμές προϊόντων και υπηρεσιών που έχουν αρνητικό αντίκτυπο στο περιβάλλον. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα περιβαλλοντικά τέλη, οι περιβαλλοντικοί φόροι, οι εμπορεύσιμες άδειες εκπομπής ρύπων και οι επιδοτήσεις. Σκοπός των μέσων αυτών είναι η άσκηση πίεσης προς τη μεριά των παραγωγών και καταναλωτών για αποφυγή επιζήμιων προς το περιβάλλον πρακτικών.
3. **Υποστηρικτικά μέτρα οριζόντιου χαρακτήρα:** Στην κατηγορία αυτή ενδεικτικά περιλαμβάνονται η επιστημονική έρευνα, η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και τεχνικών επίλυσης συγκεκριμένων περιβαλλοντικών προβλημάτων, η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση.
4. **Μέτρα χρηματοδοτικής στήριξης:** Στο σημείο αυτό επισημαίνεται κυρίως η ανάγκη να επικεντρωθούν οι χρηματοδοτικές δραστηριότητες της Ένωσης στην περιβαλλοντική προστασία. Ως σημαντικοί μηχανισμοί για το σκοπό αυτό αναφέρονται τα Διαρθρωτικά Ταμεία και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

Το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον ήταν αναμφίβολα ένα προγραμματικό κείμενο εξαιρετικά καινοτόμο για την εποχή του από πολλές πλευρές: φιλοσοφία, στόχους, μέσα υλοποίησης. Δεν εστιάζει απλά στην βελτίωση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών δεικτών αλλά προωθεί μια συνολικά ολοκληρωμένη θεώρηση του βιώσιμου αναπτυξιακού φαινομένου στο πλαίσιο του οποίου υπερτονίζεται ιδιαίτερα η περιβαλλοντική συνιστώσα. Σηματοδότησε μια νέα εποχή για την ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος προβάλλοντας νέα πρότυπα και συμπεριφορές μέσω της ανάδειξης της συμμετοχικής δράσης και της περιβαλλοντικής συνείδησης. Διακρίνεται επίσης για το μεγάλο εύρος των δράσεων που συμπεριέλαβε, για την ποικιλία των μέσων που μετέρχεται για την υλοποίηση των στόχων του αλλά και για την ανάδειξη νέων εργαλείων διακυβέρνησης. Φαίνεται λοιπόν ότι το 5^ο ΠΔΠ εμπεριέχει μια σφαιρική, δυναμική κι ευέλικτη προσέγγιση διότι θέτει ξεκάθαρα σε συνεργατική σχέση το περιβάλλον με την οικονομία. Στα αρνητικά τώρα του

Προγράμματος, αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι κυρίως το γεγονός ότι δεν συμπεριλήφθησαν ποσοτικοποιημένοι στόχοι, δείκτες και μηχανισμοί παρακολούθησης με αποτέλεσμα σημαντικές δυσκολίες ως προς την αξιολόγηση της προόδου των κρατών-μελών⁶⁹.

Το 6^ο Πρόγραμμα Δράσης με τίτλο «Περιβάλλον 2010: Το μέλλον μας, η επιλογή μας» αφορά τη δεκαετία 2002-2012 και αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου σε σχέση με τη φιλοσοφία, τη γενικότερη προσέγγιση, τους στόχους και τα μέσα εφαρμογής. Η στοχοθεσία του Προγράμματος έγκειται στην επίδιωξη επίτευξης υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας, ορθολογικής διαχείρισης των φυσικών πόρων και αποσύνδεσης των περιβαλλοντικών πιέσεων από την οικονομική μεγέθυνση. Στο πλαίσιο αυτό το Πρόγραμμα υπογραμμίζει την ανάγκη ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών πτυχών σε όλες τις πολιτικές και δραστηριότητες της Ένωσης ώστε να μειωθούν δραστικά οι πιέσεις στο περιβάλλον. Επιπλέον προωθεί την ανάπτυξη νέων τύπων συνεργασίας με την αγορά όπου θα εμπλέκονται όλοι οι ενδιαφερόμενοι πολίτες και οι επιχειρήσεις ώστε να μεταβληθούν προς το καλύτερο τα επιζήμια για το περιβάλλον παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα⁷⁰.

Το 6^ο ΠΔΠ παρουσιάζει συγκεκριμένα πεδία δράσης στα οποία η Ένωση οφείλει να αναλάβει πρωτοβουλίες: κλιματική αλλαγή, φύση και βιοποικιλότητα, περιβάλλον, υγεία και ποιότητα ζωής, ορθολογική χρήση και διαχείριση φυσικών πόρων και αποβλήτων. Για καθένα από αυτά τα πεδία προσδιορίζει στόχους και συγκεκριμένες δράσεις για την επίτευξή τους. Στην ίδια κατεύθυνση το Πρόγραμμα χαράζει συγκεκριμένες θεματικές στρατηγικές που αφορούν στην ατμοσφαιρική ρύπανση, το θαλάσσιο περιβάλλον, την βιώσιμη χρήση των πόρων, την πρόληψη και ανακύκλωση των αποβλήτων, το αστικό περιβάλλον, την προστασία του εδάφους και την αειφορική διαχείριση των φυτοφαρμάκων⁷¹. Οι θεματικές στρατηγικές εστιάζουν σε τομείς υψηλού ενδιαφέροντος για την Κοινότητα και δίνουν τη δυνατότητα για ανάπτυξη πιο στοχευμένων και αποτελεσματικών δράσεων απέναντι στα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα που αναφύονται.

⁶⁹Ibid, σελ. 112-155

⁷⁰ Ibid, σελ.124

⁷¹ Ibid, σελ.132-133

Επιπρόσθετα το 6^ο Πρόγραμμα αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στην τήρηση και βελτίωση της υφιστάμενης ενωσιακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Προς το σκοπό αυτό επιστρατεύει την ενεργοποίηση μηχανισμών της αγοράς διευρύνοντας ακόμη περισσότερο το φάσμα των διαθέσιμων μέσων για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή κι επιβολή της κοινοτικής νομοθεσίας. Πρόκειται λοιπόν για ένα εξίσου με το προηγούμενο επιτυχές προγραμματικό κείμενο που συνδυάζει επιτυχώς κανονιστικές ρυθμίσεις, στρατηγικές και καινοτόμα εργαλεία με γνώμονα την περιβαλλοντική προστασία και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Εντούτοις η πραγματική εφαρμογή των προβλέψεων του Προγράμματος ήταν περιορισμένη. Σε μεγάλο βαθμό αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν σημειώθηκε αξιόλογη πρόοδος όσον αφορά την μεταβολή οικονομικών και κοινωνικών τάσεων, κυρίως δε των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης που επιδρούν αρνητικά στο περιβάλλον. Αυτό δείχνει σημαντική απόκλιση ανάμεσα στις μεγαλεπήβολες εξαγγελίες για τη βιώσιμη ανάπτυξη και στην υλοποίησή τους σε πρακτικό επίπεδο. Βέβαια η διαπίστωση αυτή δεν αναιρεί την πρόοδο που συντελέστηκε αναφορικά με την βαθύτερη κατανόηση των κρίσιμων περιβαλλοντικών προβλημάτων που απειλούν την Κοινότητα και την σφυρηλάτηση μιας συμπαγούς συναίνεσης όλων των δρώντων (κράτη, κοινότητες, πολίτες, επιχειρηματικός κόσμος) για την ανάληψη ενεργού δράσης προς την αντιμετώπισή τους⁷².

Το 7^ο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον με τίτλο «Εντός των ορίων του Πλανήτη μας» αφορά την περίοδο 2013-2020. Επιδιώκει να διορθώσει τις ελλείψεις του προηγούμενου Προγράμματος ενώ φαίνεται ότι υιοθετεί μια πιο μακροπρόθεσμη προσέγγιση η οποία φαίνεται από την παρακάτω εισαγωγική τοποθέτηση:

«Το 2050, ζούμε καλά, εντός των οικολογικών ορίων του πλανήτη μας. Η ευμάρεια που απολαμβάνουμε και το υγιεινό περιβάλλον στο οποίο ζούμε οφείλονται σε μια καινοτόμο και κυκλική οικονομία, όπου δεν γίνονται σπατάλες και όπου διασφαλίζεται η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων, και η βιοποικιλότητα προστατεύεται, αποτιμάται και αποκαθίσταται με τρόπους που ενισχύουν την ανθεκτικότητα της κοινωνίας μας. Η οικονομική μας μεγέθυνση με χαμηλά επίπεδα ανθρακούχων εκπομπών έχει προ πολλού αποσυνδεθεί από τη χρήση των πόρων και έχει γίνει η κινητήρια δύναμη στην πορεία προς μια ασφαλή και αειφόρο παγκόσμια κοινωνία.»

⁷² Ibid, σελ. 125-126

Το Πρόγραμμα ορίζει συνολικά 9 στόχους προτεραιότητας για την ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος:

1. Προστασία, διατήρηση και ενίσχυση του φυσικού κεφαλαίου της Ένωσης.
2. Μετατροπή της Ένωσης σε μια πράσινη και ανταγωνιστική οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα και αποδοτικής χρήσης των πόρων.
3. Προστασία των πολιτών της Ένωσης από περιβαλλοντικές πιέσεις και κινδύνους για την υγεία και την ευημερία.
4. Μεγιστοποίηση των οφελών της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της Ένωσης μέσω βελτίωσης της εφαρμογής της.
5. Βελτίωση της βάσης γνώσεων και αποδεικτικών στοιχείων για την περιβαλλοντική πολιτική της Ένωσης.
6. Διασφάλιση των επενδύσεων στην περιβαλλοντική και την κλιματική πολιτική και αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού εξωτερικού κόστους.
7. Βελτίωση της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης και της συνοχής των πολιτικών.
8. Ενίσχυση της αειφορίας των πόλεων της Ένωσης.
9. Αύξηση της αποτελεσματικότητας της Ένωσης όσον αφορά την αντιμετώπιση διεθνών περιβαλλοντικών και κλιματικών προκλήσεων.

Για την επίτευξη των στόχων αυτών το Πρόγραμμα υπογραμμίζει την ανάγκη λήψης μέτρων πρωταρχικά σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Σε ειδικές περιπτώσεις ενδέχεται να απαιτηθεί η λήψη μέτρων σε ενωσιακό ή διεθνές επίπεδο (αρχή της επικουρικότητας). Τονίζεται επίσης η ανάγκη να ενημερώνονται και να συμμετέχουν ενεργά οι πολίτες σε θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής. Ιδιαίχουσας σημασίας θεωρείται ακόμη η σύμπραξη δημοσίων αρχών και επιχειρήσεων για την επιτυχέστερη εφαρμογή των στόχων.

Η φιλοσοφία του Προγράμματος έγκειται στη δέσμευση της Κοινότητας να μετατραπεί σε μια πράσινη οικονομία χωρίς αποκλεισμούς όπου τα περιβαλλοντικά ζητήματα θα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των υπολοίπων κλαδικών πολιτικών της, να διασφαλίσει την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη, να διαφυλάξει την ανθρώπινη υγεία και υγεία, να προσφέρει αξιοπρεπή απασχόληση, να μειώσει τις ανισότητες και να εντείνει τις προσπάθειες για ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας με γνώμονα την προστασία και βελτίωση του φυσικού κεφαλαίου. Όπως στα 2 προηγούμενα ΠΔΠ έτσι και σε αυτό η Ένωση ενσωματώνει στην έννομη

τάξη της τη στρατηγική της βιώσιμης ανάπτυξης υπό όλες τις παραμέτρους (οικονομία, κοινωνία ,περιβάλλον) και κατά ισότιμο τρόπο⁷³.

Επιχειρώντας μια συνολική αποτίμηση αναδεικνύεται η τολμηρότητα αλλά και η επιδεξιότητα που διακρίνει την ευρωπαϊκή πρωτοβουλία στο δρόμο για την κατοχύρωση της βιώσιμης ανάπτυξης. Τα 3 τελευταία ΠΔΠ όχι μόνο αφομοιώνουν τη βιώσιμη ανάπτυξη υπό τις 3 διαστάσεις της αλλά η όλη φιλοσοφία τους έχει χτιστεί με την αρχή αυτή ως σημείο αναφοράς. Επιπλέον είναι αξιοσημείωτο ότι εξειδικεύουν την εφαρμογή της βιώσιμης ανάπτυξης κατά τρόπο εξαντλητικό σε όλες τις κλαδικές ενωσιακές πολιτικές θέτοντας γενικούς κι επιμέρους στόχους σε κάθε τομέα. Τα προγραμματικά αυτά κείμενα, αν και μη δεσμευτικού χαρακτήρα, καταδεικνύουν την σαφή ανωτερότητα της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σε σχέση τη διεθνή σε ό ,τι αφορά την οικουμενοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Και αυτό διότι η εφαρμογή της σε κοινοτικό επίπεδο έχει προγραμματιστεί με τον πλέον λεπτομερή τρόπο διαπερνώντας όλες τις επιμέρους πολιτικές και αποτελεί υπόδειγμα νομοπαραγωγής για όλους τους διεθνείς και περιφερειακούς διακυβερνητικούς οργανισμούς που σχετίζονται με θέματα περιβάλλοντος και ανάπτυξης.

⁷³ ΑΠΟΦΑΣΗ αριθ. 1386/2013/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 20ής Νοεμβρίου 2013 σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EL>

Μέρος Γ΄:

Πολυεθνικές Εταιρείες
και Βιώσιμη Ανάπτυξη
στην Αφρική-Μια σχέση
συμβιωτική ή
συγκρουσιακή;

Κεφάλαιο 10: Γεωγραφική προσέγγιση και αποτύπωση της κατάστασης υπανάπτυξης της Υποσαχάριας Αφρικής

Η Αφρική είναι η δεύτερη σε έκταση ήπειρος του Πλανήτη. Μαζί με τη νησιωτική της περιοχή καταλαμβάνει μια συνολική έκταση 30.302.000 τ.χλμ, το 6% της συνολικής επιφάνειας της Γης. Βρέχεται από 2 ωκεανούς, τον Ατλαντικό από τη δυτική πλευρά και τον Ινδικό και την Ερυθρά Θάλασσα από την ανατολική. Οι βόρειες ακτές της βρέχονται από τη Μεσόγειο Θάλασσα. Στο κεντρικό κι ανατολικό τμήμα εντοπίζονται τα μεγαλύτερα αποθέματα γλυκού νερού στην Αφρική με την κυρίαρχη παρουσία της Λίμνης Βικτόριας, τρίτης σε έκταση παγκοσμίως, αλλά και άλλων 2 σημαντικών λιμνών: της Τανγκανίκα και της Νυάσσα. Στο βορειοανατολικό άκρο της ηπείρου εντοπίζεται επίσης ο μεγαλύτερος σε μήκος ποταμός του Πλανήτη ο Νείλος (6.6695χλμ.). Η Αφρική χαρακτηρίζεται επίσης για την ήπια ανάπτυξη ακτογραμμής και δεν παρουσιάζει έντονες γεωμορφολογικές αποκλίσεις. Στα βόρεια της ηπείρου αναπτύσσεται η μεγαλύτερη έρημος του Πλανήτη, η Σαχάρα. Η Σαχάρα έχει έκταση 9.400.000 τ.χλμ. κι εκτείνεται από την Ερυθρά Θάλασσα μέχρι τον Ατλαντικό Ωκεανό. Πρόκειται για μια περιοχή με έντονη ξηρασία και λειψυδρία λόγω των εξαιρετικά σπάνιων βροχοπτώσεων με αποτέλεσμα να τίθενται σοβαρά θέματα επισιτιστικής ασφάλειας κι εν τέλει επιβίωσης των ντόπιων πληθυσμών δεδομένου ότι τα περιθώρια γεωργικής παραγωγής είναι πενιχρά⁷⁴. Η Σαχάρα χωρίζει την Αφρική σε 2 σημαντικές περιφέρειες: 1) Την **Βόρειο Αφρική** ή αλλιώς την περιοχή του Μαγκρέμπ που απαρτίζεται από τα αραβικά κράτη της Αιγύπτου, της Τυνησίας, της Λιβύης, του Μαρόκου, της Αλγερίας και του Σουδάν. 2) Την **Υποσαχάρια Αφρική** που αποτελείται συνολικά από 49 κράτη.

Η Υποσαχάρια Αφρική υποδιαιρείται με τη σειρά της σε 4 μεγάλες περιφέρειες: Ανατολική, Κεντρική, Δυτική και Νότια Αφρική.

Ξεκινώντας από τη **Δυτική Αφρική** αποτελείται από 16 ανεξάρτητα κράτη: Ακτή Ελεφαντοστού, Γκάμπια, Γκάνα, Γουινέα, Γουινέα Μπισσάου, Λιβερία, Μαλί, Μαυριτανία, Μπενίν, Μπουργκίνα Φάσο, Νίγηρας, Νιγηρία, Πράσινο Ακρωτήρι, Σενεγάλη, Σιέρρα Λεόνε και Τόγκο. Η Αγία Ελένη είναι υπερπόντια κτήση του

⁷⁴ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΜΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2011, σελ.115

Ηνωμένου Βασιλείου ενώ η Δυτική Σαχάρα δεν είναι αναγνωρισμένο ανεξάρτητο κράτος γιατί το εδαφικό καθεστώς της δεν έχει οριστικοποιηθεί. Στην Δυτική Αφρική αναπτύσσεται και η **περιοχή Σάχελ** νοτιώς της Σαχάρα. Στην περιοχή αυτή ανήκουν γεωπολιτικά τα κράτη Σενεγάλη, Γκάμπια, Μαυριτανία, Μαλί, Μπουρκίνα Φάσο, Νίγηρας και Τσαντ. Η περιοχή Σάχελ αποτελεί το φυσικό σύνορο μεταξύ της Ερήμου Σαχάρα και της εύκρατης Υποσαχάριας περιοχής ξεκινώντας από τις ακτές του Ατλαντικού Ωκεανού μέχρι την κεντρική Αφρική. Από κλιματολογικής απόψεως το Σάχελ χαρακτηρίζεται από έντονη ξηρασία στο βόρειο μέρος λόγω της επίδρασης της Σαχάρα και από έντονες βροχοπτώσεις νοτιότερα στην τροπική ζώνη. Ο συνδυασμός αυτός των καιρικών συνθηκών δημιουργεί σοβαρά εμπόδια στην όποια προσπάθεια εκμετάλλευσης φυσικών πόρων αλλά και συνθήκες ερημοποίησης του εδάφους. Μεγαλύτερα σε έκταση κράτη της Δυτικής Αφρικής είναι ο Νίγηρας, το Μαλί και η Μαυριτανία ενώ πληθυσμιακά ξεχωρίζει η Νιγηρία.

Η **Ανατολική Αφρική** αποτελείται από 20 κράτη: Αιθιοπία, Ερυθραία, Ζάμπια, Ζιμπάμπουε, Κένυα, Κομόρες, Μαγιότ, Μαδαγασκάρη, Μαλάουι, Μαυρίκιος, Μοζαμβίκη, Μπουρούντι, Ουγκάντα, Ρεϋνιόν, Σεϋχέλλες, Σομαλία, Τανζανία, Τζιμπουτί, Νότιο Σουδάν. Το Μαγιότ δεν είναι ακριβώς κράτος αλλά νησιωτικό έδαφος που αποσχίστηκε από τα Νησιά Κομόρες με δημοψήφισμα και τελεί πλέον υπό γαλλική διοίκηση⁷⁵. Σε παρόμοιο καθεστώς γαλλικής κηδεμονίας υπάγεται και η Ρεϋνιόν. Στην Ανατολική Αφρική εντοπίζεται η μεγαλύτερη οροσειρά της αφρικανικής ηπείρου, το όρος Κιλιμάντζαρο με ύψος 5.895 μέτρα. Το **Κέρας της Αφρικής** είναι μια υπό-περιφέρεια που περιλαμβάνει τα κράτη Σομαλία, Αιθιοπία, Ερυθραία, Τζιμπουτί. Το Κέρας είναι μια περιοχή μεγάλης γεωπολιτικής βαρύτητας της Ανατολικής Αφρικής λόγω της δυνατότητας ελέγχου του μεγάλου θαλάσσιου περάσματος από τη Μεσόγειο μέσω της Ερυθράς Θάλασσας και του Κόλπου του Άντεν στον Ινδικό Ωκεανό. Γι' αυτό και πλησίον των ακτών της Σομαλίας παρατηρείται έντονη πειρατική δραστηριότητα. Το Κέρας της Αφρικής χαρακτηρίζεται από έντονη ξηρασία γεγονός που επιτείνει έντονα τα φαινόμενα της πείνας στην όλη περιοχή.

Η **Κεντρική Αφρική** αποτελείται από 9 κράτη: Αγκόλα, Γκαμπόν, Ισημερινή Γουινέα, Καμερούν, Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, Δημοκρατία του

⁷⁵ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ ΑΣΤΕΡΗΣ, ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, "Η ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα 2016, σελ.187-188

Κονγκό, Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, Σάο Τομέ & Πρίνσιπε και Τσαντ. Μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό κράτος της περιοχής είναι η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, γύρω από τον Ισημερινό, η περιοχή χαρακτηρίζεται από έντονο τροπικό κλίμα και τα εδάφη της είναι ιδιαίτερα πλούσια σε φυσικούς πόρους.

Τέλος η **Νότιος Αφρική** βρίσκεται νοτιώς του Τροπικού του Αιγόκερω και αποτελείται από 5 κράτη: Νότια Αφρική, Λεσόθο, Μποτσουάνα, Ναμίμπια και Σουαζιλάνδη. Στην περιφέρεια αυτή ξεχωρίζει το ομώνυμο κράτος όπου άνθισε το ρατσιστικό καθεστώς του απαρτχάιντ στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και που τώρα διακρίνεται για τις υψηλές οικονομικές επιδόσεις της σε σχέση με άλλα κράτη της Υποσαχάριας Αφρικής όντας και μέλος της ομάδας των αναδυόμενων οικονομιών BRICS. Η Νότιος Αφρική βρίσκεται στο σημείο όπου ενώνονται ο Ατλαντικός με τον Ινδικό Ωκεανό και είναι το πλησιέστερο σημείο της αφρικανικής ηπείρου προς την Ανταρκτική. Στη Νότιο Αφρική απαντώνται μάλιστα και οι περισσότεροι φορείς του AIDS παγκοσμίως⁷⁶.

Η Υποσαχάρια Αφρική με έκταση 24,5 εκατομμύρια τ.χλμ και πληθυσμό 1.033 δισεκατομμύριο κατοίκους⁷⁷ είναι αναμφίβολα η πιο πλούσια περιοχή του Πλανήτη σε φυσικούς πόρους αφού διαθέτει μεγάλα αποθέματα πετρελαίου, φυσικού αερίου και άνθρακα. Στα εδάφη της εντοπίζονται ακόμη διάφορα μεταλλεύματα όπως χαλκός, μόλυβδος, βωξίτης, ψευδάργυρος, κασσίτερος αλλά και μεγάλα αποθέματα σε ταντάλιο, κοβάλτιο, πλατίνα, χρώμιο και γερμάνιο, φωσφορικά άλατα και σημαντικά κοιτάσματα τιτανίου ειδικά στην περιοχή της Σιέρρα Λεόνε. Τέλος στην περιοχή αυτή υπάρχει το μεγαλύτερο μέρος αποθεμάτων διαμαντιών στον Πλανήτη με την Μποτσουάνα να αποτελεί την σημαντικότερη χώρα παραγωγής διαμαντιών λόγω των πλουσιότατων αδαμαντωρυχείων της.

Παρόλο τον φυσικό της πλούτο η Υποσαχάρια Αφρική κατά οξύμωρο τρόπο είναι η περιοχή εκείνη του Πλανήτη με τα σημαντικότερα αναπτυξιακά προβλήματα. Υστερεί σε όλους τους επίσημους αναπτυξιακούς δείκτες με αποτέλεσμα να βρίσκεται εγκλωβισμένη σε έναν φαύλο κύκλο υπανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα. Η υπανάπτυξη της Υποσαχάριας Αφρικής είναι μια κατάσταση ιδιαζόντως πολύπλοκη

⁷⁶ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΜΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2011, σελ.118-123

⁷⁷ <https://data.worldbank.org/region/sub-saharan-africa>

αφού στοιχειοθετείται από ποικίλους παράγοντες άμεσα αλληλεξαρτώμενους. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της κατάστασης υπανάπτυξης της Υποσαχάριας Αφρικής που χρήζουν ιδιαίτερης μνείας είναι τα κάτωθι:

Το βεβαρημένο ιστορικό παρελθόν της ηπείρου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αναπτυξιακή της πορεία. Από το 15^ο μέχρι τον 20^ο αιώνα η Υποσαχάρια Αφρική βίωσε την ευρωπαϊκή ηγεμονία υπό τη μορφή του **δουλεμπορίου** αρχικά, 15^ο -19^ο , και της **αποικιοκρατίας** μετέπειτα, 19^ο -20^ο. Οι συνέπειες του δουλεμπορίου ήταν τραγικές για τον αφρικανικό πληθυσμό διότι τα λεγόμενα τριγωνικά ταξίδια (Ευρώπη→Αφρική→Αμερική/Ν.Κόσμος) ή αλλιώς το Ατλαντικό δουλεμπόριο είχαν ως αποτέλεσμα πάνω από 100 εκατομμύρια Αφρικανοί να πωληθούν ως δούλοι⁷⁸. Από αυτούς πάνω από 11 εκατομμύρια μεταφέρθηκαν με πλοία υπό απάνθρωπες συνθήκες στον Νέο Κόσμο για να εργασθούν στις φυτείες ζαχαροκάλαμου, καπνού και βαμβακιού, ενώ πολλοί από αυτούς πέθαναν από μεταδοτικές ασθένειες στη διάρκεια της διέλευσης του Ατλαντικού. Το δουλεμπόριο ήταν ένα σοβαρό δημογραφικό πλήγμα για την ήπειρο⁷⁹. Η αποικιοκρατία που συνίστατο ουσιαστικά στο διαμελισμό της ηπείρου σε ζώνες επιρροής μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής μεταξύ άλλων δημιούργησε μια σειρά από εξαρτησιακές δομές στην οικονομία των αφρικανικών κρατών η οποία όφειλε να λειτουργεί προς όφελος αποκλειστικά των μητροπολιτικών δυνάμεων. Κατ' αποτέλεσμα καθ' όλη τη διάρκεια της αποικιοκρατικής περιόδου σημειωνόταν μια αδιάκοπη ροή φυσικών πόρων από τις αφρικανικές χώρες προς την Ευρώπη. Τα πλούσια αποθέματα φυσικών πόρων της Υποσαχάριας Αφρικής δεν χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξη των χωρών που την απαρτίζουν αλλά για την αναπτυξιακή εξέλιξη κι εκβιομηχάνιση των αποικιοκρατικών δυνάμεων. Εν ολίγοις «οι αποικίες δημιουργήθηκαν από τη μητρόπολη για την μητρόπολη και μόνον»⁸⁰.

Η διαδικασία αποτίναξης του αποικιοκρατικού ζυγού που ξεκίνησε κι ολοκληρώθηκε στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα δεν έδωσε τέλος στην υπανάπτυξη των αφρικανικών κρατών. Η αλόγιστη εκμετάλλευση του αφρικανικού πλούτου

⁷⁸ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΚΛΗΣΗ-ΕΥΚΑΙΡΙΑ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009, σελ.217

⁷⁹ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ ΑΣΤΕΡΗΣ, ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, "Η ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα 2016, σελ.38

⁸⁰ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ & ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.59-61

συνεχίζεται μέσω του **νέο-αποικιοκρατικού συστήματος** που προωθούν τα κράτη του αναπτυσσόμενου Βορρά και ιδίως οι πολυεθνικές εταιρείες. Συγκεκριμένα, μεγάλες εκτάσεις γης εξαγοράζονται σε εξουτελιστικές τιμές από πολυεθνικές δυτικών συμφερόντων για την παραγωγή προϊόντων που καταναλώνονται στο Βορρά. Αντιθέτως η αγροτική παραγωγή στις αφρικανικές χώρες δεν είναι προγραμματισμένη για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών των πληθυσμών τους. Κατά συνέπεια, τα κράτη αυτά εξαναγκάζονται να παράγουν ό, τι δεν χρειάζονται και να εισάγουν ό, τι καταναλώνουν. Η αύξηση των εισαγωγών επιβαρύνει το ισοζύγιο πληρωμών των αφρικανικών κρατών τα οποία αναγκάζονται να δανειστούν για να καλύψουν το έλλειμμα του ισοζυγίου με αποτέλεσμα τη διόγκωση του εξωτερικού χρέους. Επίσης οι οικονομίες πολλών από τα αφρικανικά κράτη εξαρτώνται από τις εξαγωγές ενός ή και περισσότερων φυσικών πόρων λόγω της μονοδιάστατης οικονομικής πολιτικής που ακολουθούν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την έκθεσή τους στις αυξομειώσεις των διεθνών τιμών των πρώτων υλών και καθιστά τις οικονομίες τους περισσότερο εύθραυστες. Εν συμπεράσματι, αν και η πλουσιότερη σε φυσικούς πόρους ήπειρος στον κόσμο, η Υποσαχάρια Αφρική είναι συγχρόνως η πιο φτωχή σε ό, τι αφορά τους δείκτες οικονομικής μεγέθυνσης⁸¹. Άλλωστε η αξιοποίηση του τεράστιου ορυκτού πλούτου της Υποσαχάριας Αφρικής είναι ακόμη δυσκολότερα εφικτή καθώς προϋποθέτει εξοπλισμό και τεχνολογικές καινοτομίες που όμως είναι διαθέσιμα στον αναπτυσσόμενο Βορρά και η πρόσβασή τους από τις αφρικανικές χώρες κρίνεται έτι δυσκολότερη.

Ιδιαίτερα ανησυχητική κρίνεται επίσης η κατάσταση πολιτικής υπανάπτυξης της Υποσαχάριας Αφρικής. Στη Συνδιάσκεψη του Βερολίνου το 1884 όπου έλαβε χώρα το μοίρασμα των αφρικανικών εδαφών ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις χωρίς να ληφθεί διόλου υπόψη η εθνοτική και πολιτισμική ταυτότητα των αυτόχθονων πληθυσμών, η Υποσαχάρια Αφρική υπέστη έναν οριζόντιο πολιτικό διαμελισμό με τον σχηματισμό κρατικών μορφωμάτων που περιείχαν ετερόκλιτους πληθυσμούς. Μετά την αποαποικιοποίηση τα τεχνητά αυτά σύνορα διατηρήθηκαν με σχετική απόφαση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας για λόγους σκοπιμότητας και συγκεκριμένα για να μην δημιουργηθεί χαοτική κατάσταση στην περιοχή. Η ύπαρξη ετερόκλιτων από πολλές απόψεις πληθυσμών στο εσωτερικό των

⁸¹ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΚΛΗΣΗ-ΕΥΚΑΙΡΙΑ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009, σελ.34

αφρικανικών κρατών τείνει να διαβρώνει την συνοχή και να δημιουργεί εγχώριες συγκρούσεις. Αναμενόμενη εξέλιξη αυτής της κατάστασης ήταν στα χρόνια που ακολούθησαν την ανεξαρτητοποίηση των αφρικανικών κρατών να πυροδοτηθούν μια σειρά από εμφύλιες συρράξεις κι εχθροπραξίες που προσέλαβαν ακόμη και περιφερειακό χαρακτήρα σε κάποιες περιπτώσεις με ανυπολόγιστα θύματα. Σοβαρή συνέπεια των εμφυλίων πολέμων ήταν η άνθιση του παράνομου εμπορίου όπλων στην Υποσαχάρια Αφρική οδηγώντας έτσι στην πολιτική διαφθορά των κυβερνήσεων και στην ένταση της πολιτικής υπανάπτυξης της περιοχής. Σε αυτή την έκβαση σημαίνουντα ρόλο έπαιξε και η σχετικά αδύναμη διακυβέρνηση. Πολλά κράτη της περιοχής ήταν στην πραγματικότητα οιονεί κράτη αφού δεν μπορούσαν να ασκήσουν αποτελεσματική κυριαρχία στην επικράτειά τους. Για παράδειγμα δεν ήσαν σε θέση να συλλέγουν φόρους ή να παρέχουν ασφάλεια στους υπηκόους τους. Επιπροσθέτως, μετά την αποαποικιοποίηση στα αφρικανικά κράτη επιβλήθηκαν αυταρχικά καθεστώτα υπό τη μορφή κυρίως στρατιωτικών δικτατοριών και πολιτικών ελίτ που διατηρούσαν προνομιακές σχέσεις με τις πρώην μητροπόλεις⁸². Καθίσταται σαφές ότι ο φυσικός πλούτος της αφρικανικής ηπείρου δεν την βοήθησε στην αναπτυξιακή της προώθηση. Αντιθέτως, ο συνδυασμός πλούσιων αποθεμάτων φυσικών πόρων με τις εύθραυστες κυβερνήσεις οδήγησε σε εκτεταμένη διαφθορά, ένοπλες συγκρούσεις και γενικότερη αποσταθεροποίηση της περιοχής. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «**κατάρα των πόρων**»⁸³.

Η δημογραφική έξαρση της Υποσαχάριας Αφρικής μετά την αποαποικιοποίηση αποτελεί μια εξίσου σοβαρή πτυχή της υπανάπτυξης που μαστιάζει την ήπειρο. Το 2015 ο πληθυσμός της έφτασε τα 1.166.000.000 κατοίκους⁸⁴. Η ξέφρενη αυτή πληθυσμιακή μεγέθυνση των αφρικανικών χώρων σε συνδυασμό με την υστέρησή τους στους δείκτες οικονομικής αύξησης έχει ως επακόλουθο πολύ μικρό κατά κεφαλήν ΑΕΠ και την εμφάνιση του φαινομένου της απόλυτης φτώχειας και της πείνας σε πολλές περιοχές. Επιπλέον, η υπερσυγκέντρωση πληθυσμού δημιουργεί ισχυρές πιέσεις στους φυσικούς πόρους που υπάρχουν (π.χ καλλιεργήσιμες εκτάσεις και υδάτινους πόρους).

⁸² Ibid, σελ. 39, 245

⁸³ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ ΑΣΤΕΡΗΣ, ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, "Η ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα 2016, σελ.255

⁸⁴ Ibid, σελ.52

Οι μεταδοτικές ασθένειες επίσης επιτείνουν την κατάσταση υπανάπτυξης της αφρικανικής ηπείρου. Η έλλειψη στοιχειώδους ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σε πολλές χώρες σε συνδυασμό με τις σχεδόν ανύπαρκτες συνθήκες υγιεινής έχουν ως αποτέλεσμα την ταχεία εξάπλωση θανατηφόρων ασθενειών όπως το AIDS, η ελονοσία, η φυματίωση, ο αιμορραγικός πυρετός Ebola και η πολιομυελίτιδα. Οι ασθένειες αυτές θερίζουν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού κι αποτελούν σοβαρή τροχοπέδη στην κοινωνική πρόοδο της ηπείρου⁸⁵. Ο υποβαθμισμένος ρόλος των γυναικών αποτελεί ένα ακόμη δείγμα της κοινωνικής υπανάπτυξης της Υποσαχάριας Αφρικής. Η περιθωριοποίησή τους στην οικογενειακή σφαίρα, οι ανισότητες που υφίστανται στο χώρο εργασίας, η αδυναμία συμμετοχής τους στο οικονομικό γίνεσθαι και γενικότερα στην δημόσια ζωή έχουν ως συνέπεια την υστέρηση πολλών αφρικανικών χωρών στους δείκτες κοινωνικής ανάπτυξης.

Η περιβαλλοντική υποβάθμιση αποτελεί επίσης κρίσιμο παράγοντα υπανάπτυξης της Υποσαχάριας Αφρικής. Η κλιματική αλλαγή συνοδευόμενη με αισθητή άνοδο της θερμοκρασίας, η ερημοποίηση, η διάβρωση του εδάφους, η αποψίλωση των δασών, η απώλεια βιοποικιλότητας και η μόλυνση των υδάτων αποτελούν χαρακτηριστικά συμπτώματα της οικολογικής ανισοροπίας που είναι εν εξελίξει αυτή τη στιγμή στην Υποσαχάρια Αφρική και αποδεικνύουν το εύθραυστο των οικοσυστημάτων της υπονομεύοντας με αυτό τον τρόπο την αξιοπρεπή διαβίωση των ντόπιων πληθυσμών.

Κεφάλαιο 11: Βιώσιμη ανάπτυξη στην Αφρική: η πορεία επίτευξης των Στόχων, οι προκλήσεις και η συμβολή των Πολυεθνικών Εταιρειών

Η υιοθέτηση και υλοποίηση της Agenda 2030 με τους 17 SDGs είναι πιο επιτακτική από ποτέ για την περιοχή της Υποσαχάριας Αφρικής, δεδομένου ότι είναι αντιμέτωπη με σοβαρότατες προκλήσεις που αφορούν μεταξύ άλλων τη διαρκώς επιδεινούμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση λόγω της επισυμβαίνουσας

⁸⁵ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ & ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.227

ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και την ανεξέλεγκτη δημογραφική έξαρση του πληθυσμού της.

Ξεκινώντας, όσον αφορά την επίτευξη του Στόχου 1 για τον τερματισμό της φτώχειας η Υποσαχάρια Αφρική έχει σημειώσει εν μέρει κάποια πρόοδο: οι υψηλές οικονομικές επιδόσεις σε συνδυασμό με την αύξηση της επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας έχουν δώσει τη δυνατότητα στα κράτη της περιοχής για μεγαλύτερες δαπάνες σε τομείς άκρως σημαντικούς για την καταπολέμηση της φτώχειας, εκπαίδευση, υγεία και γεωργία. Σε σχέση με το 1990 τα ποσοστά φτώχειας στην περιοχή έχουν μειωθεί κατά 15%. Ωστόσο η Υποσαχάρια Αφρική εξακολουθεί να είναι η περιοχή με τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας στον κόσμο με πάνω από 40% του πληθυσμού να ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Ο ρυθμός δε μείωσης της φτώχειας είναι κατά πολύ χαμηλότερος από τις προβλέψεις λόγω της έκθεσης της οικονομίας της περιοχής σε σημαντικά σοκ όπως είναι η έξαρση επιδημιών, οι φυσικές καταστροφές και η διακύμανση των τιμών των εμπορευμάτων. Η εξάλειψη της φτώχειας στην Υποσαχάρια Αφρική απαιτεί το σχεδιασμό και την υλοποίηση στρατηγικών που αφορούν όλες τις επιμέρους διαστάσεις της. Χρειάζονται στοχευμένες παρεμβάσεις μεταξύ άλλων στην αγορά εργασίας, την υγεία, την παιδεία ώστε να δημιουργηθούν κοινωνικά δίκτυα ασφαλείας και να επιτευχθεί καλύτερη πρόσβαση σε υπηρεσίες που προάγουν την ανθρώπινη ανάπτυξη⁸⁶.

Αναφορικά με το Στόχο 2 για τον τερματισμό της πείνας η Υποσαχάρια Αφρική έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο σε ό, τι αφορά τον περιορισμό της πείνας και την βελτίωση της ασφάλειας τροφίμων. Ενδεικτικά το ποσοστό υποσιτισμού στην περιοχή από 30% το 2000 έπεσε στο 22,9% το 2016⁸⁷. Παρόλα αυτά η πείνα, η έλλειψη ασφάλειας τροφίμων και ο υποσιτισμός εξακολουθούν να αποτελούν εμπόδια στην αναπτυξιακή προώθηση της περιοχής αυτής. Για να καλύψει τις διατροφικές ανάγκες και να τερματίσει την πείνα που μαστίζει τον διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό της, η Υποσαχάρια Αφρική έχει να αντιμετωπίσει 2 σημαντικότερες προκλήσεις: Πρώτον, σε ένα πολύ μεγάλο τμήμα της συνολικής

⁸⁶ AFRICAN UNION, ECONOMIC COMMISSION FOR AFRICA; AFRICAN DEVELOPMENT BANK AND UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, " 2017 AFRICA SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORT: TRACKING PROGRESS ON AGENDA 2063 AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", σελ.16-17,26, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/320911549_Africa_Sustainable_Development_Report_Tracking_Progress_on_Agenda_2063_and_the_Sustainable_Development_Goals

⁸⁷ Ibid, σελ.43

καλλιεργήσιμης γης το έδαφος αντιμετωπίζει προβλήματα γονιμότητας λόγω έλλειψης θρεπτικών συστατικών και παραμένει σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητο. Παράλληλα στις εκτάσεις γης που καλλιεργούνται γίνεται χρήση παρωχημένων τεχνολογικών με αποτέλεσμα την χαμηλή παραγωγικότητα. Επιπλέον το 80% της γεωργικής παραγωγής στην Υποσαχάρια Αφρική βασίζεται στις βροχοπτώσεις και όχι σε συστήματα άρδευσης με συνέπεια σε περιοχές με μεγάλη ξηρασία να εντοπίζονται σοβαρά προβλήματα. Δεύτερον, η αγροτική παραγωγή και τα συστήματα εφοδιασμού τροφίμων επηρεάζονται αρνητικά από δυσχερείς κλιματικές συνθήκες όπως οι πλημμύρες, η ζέστη και η ερημοποίηση. Οι ανεπαρκείς υποδομές και τα χαμηλά επίπεδα τεχνολογικής προόδου επιτείνουν το πρόβλημα. Για το λόγο αυτό είναι αναγκαίες παρεμβάσεις που θα αφορούν μεταξύ άλλων: βελτιωμένες και καινοτόμες γεωργικές πρακτικές, βιώσιμα συστήματα άρδευσης, βιώσιμη χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, βελτίωση υποδομών για τις μεταφορές και αγροτική παραγωγή με οικολογικό πρόσημο ώστε να επιτευχθεί προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και να αποτραπούν προβλήματα επισιτιστικής ασφάλειας⁸⁸.

Σε σχέση με το Στόχο 3, διασφάλιση καλής υγείας και ευημερίας, τονίζεται αρχικά ότι η Υποσαχάρια Αφρική έχει σημειώσει πολύ σπουδαία πρόοδο στη δραστική μείωση της μητρικής θνησιμότητας και της θνησιμότητας παιδιών κάτω των 5 ετών. Ωστόσο στην περιοχή εντοπίζονται τα περισσότερα κρούσματα μεταδοτικών ασθενειών στον κόσμο με την κυρίαρχη παρουσία του HIV/AIDS, της ελονοσίας και της φυματίωσης που θέτουν σημαντικά εμπόδια στην κοινωνική ανάπτυξη της περιοχής. Οι σημαντικότερες προκλήσεις στον τομέα της υγείας αφορούν κυρίως τη χαμηλή ποιότητα των παρεχόμενων υγειονομικών υπηρεσιών, την ελλιπή χρηματοδότηση του υγειονομικού συστήματος και το γεγονός ότι ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού της Υποσαχάριας Αφρικής έχει ελάχιστη ή και καθόλου πρόσβαση στην ιατρική φροντίδα. Ως εκ τούτου οι όποιες διορθωτικές πολιτικές θα πρέπει να εστιάσουν στην ενίσχυση της χρηματοδότησης μέσω επενδύσεων στην υγεία και σε άλλους συναφείς τομείς όπως η παιδεία και το περιβάλλον καθώς και

⁸⁸ THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS CENTER FOR AFRICA, "AFRICA 2030 HOW AFRICA CAN ACHIEVE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", 2017, σελ.22-24, διαθέσιμο στο <https://sdgcafrica.org/wp-content/uploads/2017/03/sdgca-africa-2030-report.pdf>

στην βελτίωση της εκπαίδευσης και τεχνικής κατάρτισης του υγειονομικού προσωπικού με στόχο την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών⁸⁹.

Συνεχίζοντας σε ό, τι αφορά τον Στόχο 4 για τη διασφάλιση ποιοτικής εκπαίδευσης στην Υποσαχάρια Αφρική, υπάρχουν ακόμη πολλά ζητήματα που χρήσουν άμεσης προσέγγισης ώστε να γίνει λόγος για τυχόν πρόοδο. Πρώτα από όλα η περιοχή αυτή συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό παιδιών στον κόσμο που μένουν εκτός σχολείου. Στα λειτουργούντα σχολεία υπάρχουν μεγάλα κενά γνώσης με αποτέλεσμα όσοι τυχόν μαθητές αποφοιτούν να μην είναι εφοδιασμένοι με τις αναγκαίες θεωρητικές γνώσεις και τεχνικές δεξιότητες. Επίσης υπάρχει σοβαρή έλλειψη κατάρτισης των ίδιων των καθηγητών. Τέλος οι εχθροπραξίες και οι διαμάχες στην περιοχή έχουν ως αποτέλεσμα όλο και μικρότερο αριθμό παιδιών που φοιτούν σε σχολεία, τη μείωση της διάρκειας φοίτησης και τη μείωση των ποσοστών αλφαριθμητισμού στην περιοχή. Εποικοδομητικό ρόλο στη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης τόσο προς τους μαθητές όσο και προς τους καθηγητές μπορούν να παίξουν η χρήση της τεχνολογίας και η σύμπραξη δημοσίου-ιδιωτικού τομέα για τη χρηματοδότηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων⁹⁰.

Η Υποσαχάρια Αφρική έχει κάνει σημαντική βήματα προόδου στην προσπάθεια προώθησης της ισότητας των φύλων που αποτελεί το Στόχο 5. Σε σχέση με το παρελθόν οι ανισότητες ανάμεσα στα 2 φύλα έχουν μειωθεί κατά πολύ. Όλο και μεγαλύτερος αριθμός κοριτσιών φοιτούν σε σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι γυναίκες στην Υποσαχάρια Αφρική έχουν καλύτερη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας σε σχέση με προηγούμενες δεκαετίες. Ακόμη οι φυλετικές ανισότητες σε ό, τι αφορά τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας έχουν περιορισθεί αφού μεγαλύτερος αριθμός γυναικών έχει αποκτήσει πρόσβαση σε θέσεις απασχόλησης. Όμως εξακολουθούν να είναι σε ισχύ ήθη, έθιμα, παραδόσεις και κοινωνικές νόρμες που εμποδίζουν την ενδυνάμωση των γυναικών σε όλα τα επίπεδα με συνέπεια σε σύγκριση με τους άνδρες οι γυναίκες να έχουν λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης σε αναγκαίους πόρους. Επιπροσθέτως, οι γυναίκες στην Υποσαχάρια Αφρική εξακολουθούν να υφίστανται διάφορες μορφές βίας τόσο στην ιδιωτική ζωή όσο και στη δημόσια σφαίρα. Αν και η παρουσία των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια της περιοχής φαίνεται σημαντικά ενισχυμένη, στην ευρύτερη πολιτική

⁸⁹ Ibid, σελ. 13-15

⁹⁰ Ibid, σελ.16-20

ζωή οι γυναίκες συνεχίζουν να υποεκπροσωπούνται. Καθίσταται σαφές ότι χρειάζονται να γίνουν αρκετά ακόμη για τη βελτίωση της θέσης των γυναικών και την επίτευξη της ισότητας των 2 φύλων. Απαιτούνται προσπάθειες για την ενίσχυση των νόμων, τη βελτίωση των δημοσίων υπηρεσιών και της πρόσβασης των γυναικών σε πόρους αλλά και σε ηγετικές θέσεις σε δημόσια αξιώματα⁹¹.

Ο Στόχος 7 (πρόσβαση σε βιώσιμη ενέργεια για όλους) είναι άμεσα συσχετιζόμενος με τον Στόχο 9 που προβάλλει μεταξύ άλλων την ανάπτυξη ανθεκτικών υποδομών. Η παράλληλη υλοποίηση των 2 αυτών στόχων είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη βιώσιμη ανάπτυξη στην αφρικανική ήπειρο. Είναι γεγονός ότι σημαντική τροχοπέδη για την ανάπτυξη στην Υποσαχάρια Αφρική αποτελεί η ανεπάρκεια υποδομών και παροχής ενέργειας. Κατ' αποτέλεσμα η περιοχή χαρακτηρίζεται από συνεχείς διακοπές ρεύματος, από αναποτελεσματικές και με υψηλό κόστος μεταφορές αφού από τα οδικά δίκτυα μόνο το ¼ είναι ασφαλτοστρωμένα. Το ποσοστό διείσδυσης του διαδικτύου στην περιοχή είναι χαμηλό (10%), ενώ η ελλιπής διαχείριση του νερού έχει ως αποτέλεσμα μόνο το 5% της αγροτικής παραγωγής να στηρίζεται από συστήματα άρδευσης. Οι κυριότερες προκλήσεις για την επίτευξη των 2 Στόχων αφορούν αρχικά την καταπολέμηση του φαινομένου της ενεργειακής φτώχειας που μαστίζει την περιοχή διότι ένα πολύ μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού ιδίως στις αγροτικές περιοχές ήδη δεν έχει πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα και προβλέπεται να αυξηθεί ενόψει και της δημογραφικής αύξησης. Δεδομένου ότι η βιομάζα αποτελεί την κυριότερη πηγή ενέργειας στην Υποσαχάρια Αφρική αποτελώντας το 70% της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης, η υπερεκμετάλλευσή της επιταχύνει την αποψίλωση των δασών στην περιοχή και δημιουργεί προβλήματα ατμοσφαιρικής ρύπανσης ιδίως στα νοικοκυριά λόγω της εντατικής χρήσης στερεών καυσίμων όπως το ξύλο και το κάρβουνο. Λόγω της γεωγραφικής θέσης και της χαμηλής πληθυσμιακής πυκνότητας στην Υποσαχάρια Αφρική, υπάρχει σοβαρή έλλειψη υποδομών στον τομέα των μεταφορών και της ενέργειας. Ως εκ τούτου είναι επιτακτική η ανάγκη κλιμάκωσης των επενδύσεων στον κλάδο της ενέργειας με έμφαση κυρίως στην μεταφορά και στις υποδομές. Επίσης

⁹¹ AFRICAN UNION, ECONOMIC COMMISSION FOR AFRICA; AFRICAN DEVELOPMENT BANK AND UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, " 2017 AFRICA SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORT: TRACKING PROGRESS ON AGENDA 2063 AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", σελ.66 & 79, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/320911549_Africa_Sustainable_Development_Report_Tracking_Progress_on_Agenda_2063_and_the_Sustainable_Development_Goals

απαιτείται βελτίωση της διαχείρισης των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πόρων αλλά και εστίαση στο φυσικό αέριο και σε άλλες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας για μεγαλύτερη ενεργειακή αποτελεσματικότητα. Επιπρόσθετα η γεωγραφική ιδιαιτερότητα της Υποσαχάριας Αφρικής με τα πολλά περικλειστα κράτη και την ανομοιόμορφη διασπορά των φυσικών πόρων στα πλαίσια της ηπείρου δημιουργεί την ανάγκη για στενότερη περιφερειακή συνεργασία μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών για την επίτευξη των 2 προαναφερθέντων Στόχων⁹². Τέλος, είναι μείζονος σημασίας για τα κράτη της περιοχής η αύξηση των δαπανών σε R&D. Με αυτό τον τρόπο θα ενθαρρυνθεί η καινοτομία και θα προωθηθεί η εκβιομηχάνιση που είναι αναγκαία για την αποτελεσματική εκπλήρωση του Στόχου 9 (Βιομηχανία, Καινοτομία και Υποδομές).

Σχετικά με την πορεία επίτευξης του Στόχου 8 για την εξασφάλιση αξιοπρεπούς απασχόλησης λόγω του ότι ένα σημαντικό ποσοστό, μεταξύ 50% και 80%, του εργατικού δυναμικού της Υποσαχάριας Αφρικής απασχολείται στην άτυπη εργασία και δεν εμφανίζεται στα επίσημα στατιστικά δεδομένα, δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία προόδου σε αυτό τον τομέα. Σε κάθε περίπτωση περίπου το 70% του πληθυσμού της περιοχής απασχολείται στον αγροτικό τομέα. Αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε προσπάθεια τόνωσης της απασχόλησης θα πρέπει να έχει ως κεντρικό άξονα την αγροτική παραγωγή. Ωστόσο η παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα στην Υποσαχάρια Αφρική είναι πολύ χαμηλότερη σε σύγκριση με άλλες περιοχές. Επιπλέον, οι προσπάθειες εκβιομηχάνισης της αφρικανικής ηπείρου δεν ήταν επιτυχείς. Η απουσία δομικού μετασχηματισμού του παραγωγικού μοντέλου που είναι ως επί το πλείστον βασισμένο στη γεωργία δεν επέτρεψε τη δημιουργία υψηλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας. Ο βιομηχανικός τομέας που θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντική πηγή απασχόλησης είναι μικρότερος ως ποσοστό του ΑΕΠ σε σχέση με 30 χρόνια πριν. Η Υποσαχάρια Αφρική βρίσκεται λοιπόν σε μια φάση αποβιομηχάνισης. Πέρα από αυτά η ανεργία των νέων αποτελεί επίσης σημαντική πρόκληση για την περιοχή. Ο φρενήρης ρυθμός μεγέθυνσης του πληθυσμού της Υποσαχάριας Αφρικής προβλέπεται να έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του εργατικού δυναμικού στα 793 εκατομμύρια μέχρι το 2030. Για την επιτυχή ενσωμάτωση του αριθμού αυτού των δυνητικά εργαζομένων στην αγορά εργασίας

⁹² THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS CENTER FOR AFRICA, "AFRICA 2030 HOW AFRICA CAN ACHIEVE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", 2017, σελ.34-38, διαθέσιμο στο <https://sdgcafrica.org/wp-content/uploads/2017/03/sdgca-africa-2030-report.pdf>

απαιτείται η εφαρμογή ολιστικών στρατηγικών ως προς τη δημιουργία απασχόλησης. Συγκεκριμένα χρειάζονται επενδύσεις στους τομείς των μεταφορών, της ενέργειας και της τεχνολογίας της πληροφορίας για τη βελτίωση της απασχόλησης όπως η δημιουργία ενός περιβάλλοντος φιλικού προς τις επενδύσεις που θα χαρακτηρίζεται από πολιτική και μακροοικονομική σταθερότητα⁹³.

Πέρα από τα προσκόμματα που παρουσιάζει η υλοποίηση του καθενός από τους παραπάνω SDGs, η καθολική και σε όλες της τις διαστάσεις πραγμάτωση της στρατηγικής της βιώσιμης ανάπτυξης στην Υποσαχάρια Αφρική συναντά μια σειρά από προβλήματα που συνδέονται με την γενικότερη κατάσταση υπανάπτυξης που μαστίζει την ήπειρο.

Η πρώτη κατηγορία προβλημάτων σχετίζεται με την οικονομική παράμετρο της βιώσιμης ανάπτυξης. Η αποτυχία των αγορών και κυρίως οι άδικοι όροι εμπορίου αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα της οικονομικής προώθησης των αφρικανικών κρατών λόγω του ότι τα τελευταία εξάγουν κατά κύριο λόγο πρώτες ύλες σε χαμηλές τιμές. Συγχρόνως δε εισάγουν μεταποιημένα αγαθά από βιομηχανικές χώρες σε υπερβολικά υψηλές τιμές. Κατ' αποτέλεσμα το μερίδιο των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής στο παγκόσμιο εμπόριο είναι μικρό. Η φυγή κεφαλαίων λόγω αυταρχικών καθεστώτων σε πολλά αφρικανικά κράτη και επακόλουθων εμφύλιων συρράξεων κι εθνοτικών συγκρούσεων σε συνδυασμό με το brain-drain, τη φυγή νέων επιστημόνων στις δυτικές χώρες, υπονομεύει ακόμη περισσότερο την οικονομική ανόρθωση της ηπείρου. Το βάρος του εξωτερικού χρέους είναι επίσης ασύμφορο για πολλές αφρικανικές χώρες με αποτέλεσμα τα διαρκώς μειούμενα εισοδήματα, τη φτώχεια και τη μαζική ανεργία.

Βασική τροχοπέδη προώθησης της κοινωνικής παραμέτρου της βιώσιμης ανάπτυξης στην Υποσαχάρια Αφρική είναι τα υψηλά επίπεδα γεννητικότητας σε συνδυασμό με την υπερσύγκεντρωση πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Αυτό προκαλεί μεγάλες πιέσεις στους διαθέσιμους φυσικούς πόρους της περιοχής αλλά και στις κοινωνικές υπηρεσίες. Η εγκατάλειψη της υπαίθρου, η άναρχη και με ξέφρενους ρυθμούς αστικοποίηση με τις άθλιες συνθήκες υγιεινής στις πυκνοκατοικημένες πόλεις, τη φτώχεια, τις μεταδοτικές ασθένειες και την εγκληματικότητα δίνουν την εικόνα κοινωνικής αποδόμησης της περιοχής. Σε όλο αυτό προστίθενται φυσικά οι

⁹³ Ibid, σελ. 39-41

κοινωνικές διακρίσεις που υπονομεύουν τη θέση της γυναίκας και τα σοβαρά ελλείμματα δημοκρατίας με συνέπεια την αυταρχική διακυβέρνηση σε πολλές αφρικανικές χώρες συνοδευόμενη από εγχώριες διαμάχες και πολεμικές συγκρούσεις.

Τέλος όσον αφορά την περιβαλλοντική παράμετρο τονίζεται η άλογη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων υπό τη μορφή ιδιαίτερα της αποψίλωσης των δασών και της υπεραλίευσης. Η διάβρωση του εδάφους, η ερημοποίηση, οι πλημμύρες, η παρατεινόμενη ξηρασία και η μόλυνση των υδάτινων πόρων δείχνουν μια οικολογικά ασταθή περιοχή που είναι από τις περισσότερο εκτεθειμένες στην κλιματική αλλαγή και για το λόγο αυτό καλούνται τα ενδιαφερόμενα κράτη και οι επιμέρους κοινότητες να χειριστούν μια σειρά από σημαντικές περιβαλλοντικές προκλήσεις στο δρόμο προς τη βιώσιμη ανάπτυξη⁹⁴.

Ένα μεγάλο ερώτημα που τίθεται στη βιβλιογραφία αφορά τη συμβολή των πολυεθνικών εταιρειών στη βιώσιμη ανάπτυξη των χωρών του αναπτυσσόμενου Νότου και ειδικότερα της Υποσαχάριας Αφρικής. Υπάρχουν καταρχήν 2 σχολές σκέψης για το ζήτημα αυτό με κεντρικό άξονα βέβαια το θέμα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Η πρώτη αποτελείται από τους περιβαλλοντολόγους και τους λεγόμενους θεωρητικούς της εξάρτησης. Σύμφωνα με αυτούς οι πολυεθνικές εταιρείες τείνουν να μεταφέρουν ρυπογόνες τεχνολογίες στις αναπτυσσόμενες χώρες. Δυο παράγοντες παίζουν κυρίαρχο ρόλο σε αυτό: 1) Πολλές αναπτυσσόμενες χώρες χαμηλού εισοδήματος έχοντας ανάγκη την εισροή ξένων κεφαλαίων θέτουν χαμηλές περιβαλλοντικές προδιαγραφές στη νομοθεσία τους ώστε να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις. 2) Οι πολυεθνικές εταιρείες που εδρεύουν σε χώρες του αναπτυγμένου Βορρά είναι αντιμέτωπες με μεγάλο κόστος προσαρμογής στα κατά πολύ υψηλότερα περιβαλλοντικά κριτήρια που ισχύουν στα κράτη αυτά με αποτέλεσμα η μεταφορά δραστηριοτήτων στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου η προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται εν πολλοίς ως δευτερεύον ζήτημα, να φαντάζει μια εξαιρετικά κερδοφόρα γι' αυτές προοπτική. Επομένως για τη σχολή αυτή σκέψης οι πολυεθνικές εταιρείες υπονομεύουν τη βιώσιμη ανάπτυξη στον Νότο κατά την περιβαλλοντική της παράμετρο. Αντίθετα, οι νεοφιλελεύθεροι που συνιστούν την αντίπαλη σχολή σκέψης θεωρούν τις πολυεθνικές εταιρείες ως καταλύτες για τη βιώσιμη ανάπτυξη διότι αφενός έχουν στην ιδιοκτησία τους νέες, καθαρές και φιλικές προς το περιβάλλον

⁹⁴ EYONG C.T & FOY I.I, "TOWARDS ALTERNATIVE STRATEGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN AFRICA", 2006 WIT PRESS www.witpress.com, σελ.136-141

τεχνολογίες αφετέρου διαθέτουν καλύτερες δεξιότητες και τεχνογνωσία σε ό, τι αφορά την περιβαλλοντική διαχείριση.

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η τεχνολογική πρόοδος αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος για δυο λόγους: Πρώτον, ένα υψηλό επίπεδο τεχνολογίας μπορεί να βοηθήσει στην κατασκευή προϊόντων φιλικών προς το περιβάλλον και στην μείωση της παραγωγής αποβλήτων. Δεύτερον, η υψηλή τεχνολογία μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη μείωση των εκπεμπόμενων ρύπων. Οι πολυεθνικές εταιρείες είναι από τους σημαντικότερους φορείς τεχνολογίας και καινοτομίας διότι δαπανούν μεγάλα ποσά σε R&D. Επομένως μπορούν να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί μεταφοράς φιλοπεριβαλλοντικής τεχνολογίας στις αναπτυσσόμενες χώρες όπου δεν είναι διαθέσιμη. Μέσω ΑΞΕ οι πολυεθνικές μπορούν επίσης να μεταφέρουν στις χώρες αυτές τεχνογνωσία και το απαραίτητο πακέτο τεχνικών δεξιοτήτων σε θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης και διακυβέρνησης. Καθίσταται σαφές λοιπόν ότι οι πολυεθνικές λόγω των υψηλών τεχνολογικών πλεονεκτημάτων και της οικονομικής ισχύος που διαθέτουν μπορούν να διαδραματίσουν θετικό ρόλο στην επιδίωξη της βιώσιμης ανάπτυξης στις χώρες του Νότου.

Ωστόσο, η πραγματικότητα δεν φαίνεται συμβατή με την παραπάνω αισιόδοξη εκτίμηση. Οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν διττό στόχο: αύξηση της κερδοφορίας και διατήρηση της παγκόσμιας εταιρικής τους ανταγωνιστικότητας. Η επένδυση στις ΑΠΕ και η ανάπτυξη νέων φιλικών προς το περιβάλλον τεχνικών παραγωγής απαιτούν συνήθως μεγάλα κεφάλαια. Μια τέτοια επιχειρηματική κίνηση δεν φαίνεται και τόσο θελκτική για τις πολυεθνικές. Αντ' αυτού επιλέγουν να μεταφέρουν παρωχημένο και περιβαλλοντικά επιζήμιο τεχνολογικό εξοπλισμό στις αναπτυσσόμενες χώρες για τον απλό λόγο της μείωσης του κόστους παραγωγής. Στην παραπάνω διαπίστωση συντείνει και το γεγονός ότι προκειμένου να αποφύγουν την αυστηρότερη περιβαλλοντική νομοθεσία των αναπτυσσόμενων χωρών τείνουν να μεταφέρουν τις ρυπογόνες δραστηριότητές τους στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι τελευταίες όντας φτωχές σε υποδομές και εβρισκόμενες σε ανάγκη για ξένα κεφάλαια αλλά και για νέες θέσεις απασχόλησης προσφέρουν δελεαστικά κίνητρα σε ξένες πολυεθνικές για να επενδύσουν. Για να αποτελέσουν όμως ελκυστικό προορισμό τείνουν να μην ζητούν την τήρηση υψηλών περιβαλλοντικών προδιαγραφών από τις ξένες πολυεθνικές. Εκτός αυτού, ακόμη και στην περίπτωση που οι πολυεθνικές

αποφασίζουν μαζί με τις επενδύσεις τους να μεταφέρουν γνώσεις και νέες «καθαρές» τεχνολογίες, το κόστος για την απόκτηση του όλου πακέτου είναι συνήθως πολύ υψηλό για τις αναπτυσσόμενες χώρες οι οποίες είναι αναγκασμένες να πληρώνουν μεγάλα ποσά ως αμοιβή (royalty fees) στις πολυεθνικές για την εισαγωγή νέου εξοπλισμού⁹⁵. Κατ' αποτέλεσμα οι χώρες αυτές προτιμούν να εισάγουν τεχνολογικό εξοπλισμό παλαιού τύπου και πιο ρυπογόνο γιατί ακριβώς είναι η φθηνότερη δυνατή λύση. Η κατ' αυτό τον τρόπο περιβαλλοντικά ζημιόγonos συμπεριφορά των πολυεθνικών εταιρειών δεν προάγει ούτε την κοινωνική πρόοδο στις αναπτυσσόμενες χώρες διότι οι θέσεις εργασίας που δημιουργούν εκτός του ότι είναι εξαιρετικά χαμηλά αμειβόμενες ελλοχεύουν και κινδύνους για την υγεία των εργαζομένων καθώς δεν τηρούνται στοιχειώδη μέτρα ασφαλείας με αποτέλεσμα τα εργατικά ατυχήματα να αποτελούν συχνό φαινόμενο (π.χ το ατύχημα της Bhopal στην Ινδία το 1986). Σε πολλές περιπτώσεις επίσης η δράση των ΠΕ δεν συμβάλλει ούτε στην οικονομική προώθηση των αναπτυσσόμενων χωρών καθώς όχι μόνο αντλούν υπερβολικά μεγάλα κεφάλαια από τις εγχώριες κεφαλαιαγορές γεγονός που παρεμποδίζει την χρηματοδότηση των ντόπιων επιχειρήσεων για να λειτουργήσουν, αλλά και επαναπατρίζουν το μεγαλύτερο μέρος των κερδών τους και δεν τα επανεπενδύουν σε νέες παραγωγικές δραστηριότητες που θα στήριζαν αποτελεσματικά τη μεγέθυνση των αναπτυσσόμενων οικονομιών. Με βάση τα προαναφερθέντα, η συμβολή των πολυεθνικών εταιρειών στη βιώσιμη ανάπτυξη, υπό τις τρεις διαστάσεις, των αναπτυσσόμενων χωρών δεν φαίνεται θετική παρά τα πλεονεκτήματα που διαθέτουν γιατί ακριβώς οι καθαρά κερδοσκοπικές επιδιώξεις τους σε μεγάλο βαθμό δεν συγκλίνουν με τις αναπτυξιακές πολιτικές των χωρών αυτών.

Η περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής είναι ενδεικτική αυτής της αρνητικής σχέσης ΠΕ και βιώσιμης ανάπτυξης. Όντας η πλουσιότερη ήπειρος του Πλανήτη σε φυσικούς πόρους προσελκύει μεγάλο αριθμό πολυεθνικών εταιριών που το πρωταρχικό τους ενδιαφέρον είναι η αναζήτηση πρώτων υλών και φθηνού εργατικού δυναμικού. Η αρνητική συμβολή των ΠΕ στη βιώσιμη ανάπτυξη της αφρικανικής ηπείρου εντοπίζεται αρχικά στον τομέα της αγροτικής παραγωγής. Πρόκειται για την

⁹⁵ ABDUL-GAFARU, ABDULAI, "ARE MULTINATIONAL CORPORATIONS COMPATIBLE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT? THE EXPERIENCE OF DEVELOPING COUNTRIES", Georgia Tech Center for International Business Education and Research Working Paper Series 2007-2008 Working Paper 001-07/08, October 2006, σελ. 13, διαθέσιμο στο <http://www.cober.gatech.edu>

λεγόμενη πρακτική των **μονοκαλλιεργειών**. Η φιλοσοφία αυτού του συστήματος έγκειται στο εξής: Μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες δυτικής προέλευσης αναζητούν μεγάλες γεωργικές εκτάσεις για μαζικές καλλιέργειες στα εδάφη των αφρικανικών χωρών. Αυτό γίνεται συνήθως διότι οι εκτάσεις αυτές είτε είναι δυσεύρετες στις αναπτυγμένες χώρες του Βορρά είτε η μίσθωσή τους είναι ιδιαίτερα δαπανηρή. Οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, ευρισκόμενες σε δυσχερή οικονομική κλπ κατάσταση, αποδέχονται επαχθείς για τις ίδιες και αδικαιολόγητα ευνοϊκούς για τις εταιρείες όρους συναλλαγής για την παραχώρηση αγροτικών εκτάσεων στις τελευταίες. Βέβαια στη διαιώνιση των άνισων αυτών συναλλαγών παίζουν ρόλο η διαφθορά των εκάστοτε κυβερνώντων και οι σχέσεις εξάρτησης κατάλοιπα της αποικιοκρατίας. Μετά την ολοκλήρωση της εξαγοράς ή μίσθωσης αυτών των εκτάσεων έναντι ευτελών τιμημάτων, οι πολυεθνικές εταιρείες αποφασίζουν το είδος της καλλιέργειας που θα επιβάλλουν λαμβάνοντας υπόψη τις κλιματικές συνθήκες της εκάστοτε χώρας. Συνήθως προωθούν την καλλιέργεια περιορισμένων σε αριθμό πρώτων υλών που προορίζονται κυρίως για εξαγωγές. Επακόλουθο της τακτικής αυτής είναι η αποθάρρυνση της καλλιέργειας αγροτικών ειδών διατροφής. Οι χώρες που εφαρμόζουν το σύστημα αυτό δεν παράγουν πλέον τα προϊόντα διατροφής και πρώτης ανάγκης για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών του πληθυσμού τους με αποτέλεσμα την αύξηση των εισαγωγών. Αντιθέτως, η παραγωγή τους είναι προσανατολισμένη στις διατροφικές συνήθειες των καταναλωτών του Βορρά. Ουσιαστικά οι χώρες αυτές οδηγήθηκαν στην κατάσταση να παράγουν αγαθά που δεν κατανάλωναν οι πληθυσμοί τους και να εισάγουν αγαθά που καταναλώνουν.

Στην κατάληξη αυτή συνέτεινε και το γεγονός ότι πολλοί ανεξάρτητοι αγρότες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις καλλιέργειές τους και να απασχοληθούν με χαμηλούς μισθούς στις φυτείες μονοκαλλιεργειών των πολυεθνικών αυτών⁹⁶. Επιπρόσθετα, η οικονομικής ισχύς των εμπλεκόμενων πολυεθνικών είναι τόσο μεγάλη που έχουν απόλυτο έλεγχο επί των τιμών των προϊόντων από την παραγωγή μέχρι το στάδιο της τελικής διάθεσής τους στον καταναλωτή. Η τακτική των μονοκαλλιεργειών όντας η σημαντικότερη έκφανση του νέο-αποικιοκρατικού οικονομικού συστήματος που εφαρμόζεται με έντεχνο τρόπο στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής τις οδηγεί σε μια κατάσταση απόλυτης εξάρτησης και

⁹⁶ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΚΛΗΣΗ-ΕΥΚΑΙΡΙΑ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009, σελ.247

στέρησης σε είδη πρώτης ανάγκης με το φαινόμενο της φτώχειας να έχει λάβει κάτι παραπάνω από ανησυχητικές διαστάσεις⁹⁷. Η πολιτική των μονοκαλλιεργειών που ακολουθείται από τις πολυεθνικές είναι μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι χώρες της περιοχής στην προσπάθειά τους για την επίτευξη του SDG 2 για τον τερματισμό της πείνας. Κατά συνέπεια οι πολυεθνικές αυτές υπονομεύουν την επισιτιστική ασφάλεια κι αγροτική ανάπτυξη των αφρικανικών χωρών. Η εφαρμογή των μονοκαλλιεργειών στην Αφρική σχετίζεται επίσης με την εισαγωγή μεθόδων παραγωγής και τεχνικού εξοπλισμού που συνεπάγονται υπερεντατική χρήση της γης γεγονός που οδηγεί σε σοβαρές οικολογικές ανισορροπίες όπως αποψίλωση των δασών, διάβρωση του εδάφους και σταδιακή ερημοποίηση. Για το λόγο αυτό θα ήταν σκόπιμο να υποστηριχθεί ότι η δράση αυτής της κατηγορίας των πολυεθνικών που μεταχειρίζονται όπως φαίνεται ανορθολογικές μεθόδους παραγωγής υπονομεύει σε σημαντικό βαθμό και την υλοποίηση του SDG12 που διαδηλώνει την ανάγκη υιοθέτησης βιώσιμων προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής. Τέλος ο τρόπος αυτός εκμετάλλευσης κρατάει την Υποσαχάρια Αφρική σιδηροδέσμια σε ένα ασφυχτικό διεθνές οικονομικό σύστημα όπου οι επιμέρους χώρες ακολουθούν μια μονοδιάστατη οικονομική πολιτική, αφού οι οικονομίες τους εξαρτώνται από τις εξαγωγές περιορισμένου αριθμού φυσικών πόρων. Δεδομένου ότι οι ΠΕ έχουν τη δυνατότητα αποκλειστικού ελέγχου των τιμών των πρώτων υλών, τα έσοδα των αφρικανικών χωρών εξαρτώνται από τις τιμολογήσεις αυτές και ουσιαστικά η ανάπτυξή τους γίνεται αντικείμενο χειραγώγησης των εταιρικών συμφερόντων. Μεγάλα ονόματα πολυεθνικών εταιρειών ειδών διατροφής που είναι γνωστές για το σύστημα μονοκαλλιεργειών που εφαρμόζουν στην Αφρική είναι η Unilever, η Nestle, η Dole, η Chiquita και η Del Monte.

Ιδιαίτερα βλαπτικός για την ανάπτυξη της Αφρικής είναι ο ρόλος των πετρελαϊκών πολυεθνικών εταιρειών. Η Υποσαχάρια Αφρική είναι πλούσια σε ορυκτά καύσιμα όπως πετρέλαιο, φυσικό αέριο και άνθρακα. Για παράδειγμα πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου εντοπίζονται στον Κόλπο της Γουινέας με σημαντικότερες πετρελαιοπαραγωγούς χώρες την Αγκόλα, την Νιγηρία, την Ακτή Ελεφαντοστού, το Καμερούν, το Γκαμπόν και τη Δημοκρατία του Κονγκό ή Κονγκό-Μπραζαβίλ. Αναμενόμενο λοιπόν ήταν η περιοχή αυτή να προσελκύσει το

⁹⁷ ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ & ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.119-122

ενδιαφέρον μεγάλων πετρελαϊκών κολοσσών για να εκμεταλλευθούν το πλούσιο υπέδαφος. Στην Αφρική εδώ και δεκαετίες οι σπουδαιότερες πετρελαϊκές εταιρείες δυτικών συμφερόντων που λειτουργούν είναι η BP, η ExxonMobil, η Royal Dutch Shell, η Total (πρώην Elf Aquitaine), οι ιταλικές ENI και Agip και η Chevron.

Θα ανέμενε κανείς ότι το πλούσιο σε πετρέλαιο υπέδαφος των χωρών της Υποσαχάριας Αφρικής θα απογείωνε τις οικονομικές επιδόσεις τους και θα συνέβαλε στην ανάπτυξη των εγχώριων πληθυσμών. Η πραγματικότητα όμως είναι αλλιώτικη κι επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό περί κατάρας των πόρων που ταλανίζει την περιοχή. Οι εταιρείες αυτές μεταφέρουν εγκαταστάσεις κι εξοπλισμούς η λειτουργία των οποίων επιβαρύνει ανεπανόρθωτα το φυσικό περιβάλλον των αφρικανικών χωρών. Οι ρυπογόνες βιομηχανικές δραστηριότητες σε συνδυασμό με τις παλαιολιθικές εξορυκτικές μεθόδους είχαν ως συνέπεια με την πάροδο του χρόνου πολλές περιοχές να γίνουν άγονες, η αλιεία και η γεωργία να δεχθούν σοβαρά πλήγματα και η μόλυνση του εδάφους και των υδάτων να διογκωθεί επικίνδυνα. Η παλαιότητα και κυρίως η κακή συντήρηση των εγκαταστάσεων & αγωγών από μέρους των εταιρειών ουκ ολίγες φορές προκάλεσαν ατυχήματα διαρροών πετρελαίου με συνέπεια τον σχηματισμό των λεγόμενων πετρελαιοκηλίδων (Oil Spills) που επιβαρύνουν σοβαρά τα γύρω οικοσυστήματα καθιστώντας την ανθρώπινη επιβίωση έτι δυσχερέστερη λόγω σοβαρών προβλημάτων υγείας που προκύπτουν μέσα από τη διαβίωση μέσα ένα τόσο μολυσμένο περιβάλλον. Επιπλέον στις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής οι πετρελαϊκές εταιρείες συνηθίζουν κατά τη διαδικασία εξόρυξης πετρελαίου να καίνε απόβλητα αερίου χρησιμοποιώντας εντελώς ακατάλληλες μεθόδους. Αποτέλεσμα, μεγάλη ποσότητα δηλητηριωδών αερίων όπως το μεθάνιο εκφεύγουν στην ατμόσφαιρα δημιουργώντας έτσι ατμοσφαιρική ρύπανση και συντελώντας στην αύξηση της θερμοκρασίας του Πλανήτη. Λόγω των περιβαλλοντικών καταστροφών που συνεπάγεται η δραστηριότητα των εταιρειών αυτών πολλές τοπικές κοινότητες των οποίων η καθημερινή διαβίωση τίθεται σε σοβαρούς κινδύνους αντέδρασαν κι επιδίωξαν να θέσουν τέρμα στη ρυπογόνα λειτουργία των εγκαταστάσεων τους.

Οι πολυεθνικές για να αντιμετωπίσουν αυτές τις αντιδράσεις συνεργάστηκαν με αυταρχικά-δικτατορικά καθεστώτα απαρτιζόμενα από πολιτικο-στρατιωτικές ελίτ. Μέσω παράτυπων συναλλαγών δωροδοκούσαν με μεγάλα ποσά ηγήτορες πολλών αφρικανικών χωρών για να λάβουν άδειες εξόρυξης πετρελαίου. Ταυτόχρονα σώματα αστυνομίας, πολιτοφυλακές ακόμα και στρατιωτικοί αναλάμβαναν την προστασία

των εγκαταστάσεων και του προσωπικού από τυχόν δολιοφθορείς και προέβαιναν σε βίαιες πράξεις καταστολής της αντίστασης των εγχώριων πληθυσμών. Έτσι είχαν τη δυνατότητα οι εταιρείες αυτές να εκμεταλλεύονται ανενόχλητα τον ορυκτό πλούτο των περιοχών αυτών. Πέρα από την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την ολοκληρωτική αποστέρηση των κατοίκων από τους φυσικούς τους πόρους οι εταιρείες πετρελαίου συνέβαλαν μέσω καναλιών διαφθοράς στην επιβίωση αυταρχικών κυβερνήσεων που βιαιοπραγούσαν ασύστολα εις βάρος των λαών τους και για το λόγο αυτό τους καταλογίζονται παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η δράση των Shell, Total, Agip, ExxonMobil και Chevron στο Δέλτα του ποταμού Νίγηρα στη Νιγηρία είναι χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιων εταιρειών. Ιδιαίτερα για τη Shell τονίζεται ότι είχε προσφέρει οικονομική υποστήριξη στο στρατιωτικό καθεστώς του στρατηγού Abacha στη Νιγηρία μεταξύ 1993 και 1998 για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της. Το καθεστώς αυτό είχε συνδεθεί με διώξεις, μαζικές συλλήψεις κι εκτελέσεις πολιτικών αντιπάλων και λεηλασίες χωριών. Μάλιστα η ίδια η εταιρεία έχει παραδεχθεί ότι είχε εφοδιάσει με όπλα την τοπική αστυνομία επικαλούμενη την προστασία των εγκαταστάσεών της, αλλά αυτό είχε ως συνέπεια την κατάχρησή τους και την διάπραξη εγκλημάτων εις βάρος του λαού. Εκτός αυτού, η παρωχημένη τεχνολογία καύσης του φυσικού αερίου και οι διαρροές πετρελαίου λόγω ασυντήρητων αγωγών προκάλεσαν καθολική περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής του Δέλτα του Νίγηρα στερώντας από τους κατοίκους βασικές υποδομές επιβίωσης και θέτοντας σε σοβαρό κίνδυνο την ίδια τους την υγεία⁹⁸.

Οι πετρελαϊκές ΠΕ χρηματοδότησαν επίσης εμφυλίους πολέμους στην Υποσαχάρια Αφρική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι εμφύλιοι πόλεμοι στην Αγκόλα που είναι αυτή τη στιγμή μια από τις σημαντικότερες πετρελαιοπαραγωγούς χώρες. Η γαλλική Total (πρώην Elf) υπό την καθοδήγηση της γαλλικής κυβέρνησης και μέσω ενός κυκλώματος εμπορίου όπλων χρηματοδότησε τον μαρξιστή ηγέτη της χώρας Dos Santos ενάντια στον αρχηγό των ανταρτών Savimbi ο οποίος υποστηριζόταν από τις ΗΠΑ μέσω της Chevron. Ο ανταγωνισμός αυτών των 2 κύριων παιχτών μαζί με τις BP, Texaco, Shell, Agip και ExxonMobil τροφοδότησε

⁹⁸ ΒΕΡΝΕΡ-ΛΟΜΠΟ ΚΛΑΟΥΣ & ΒΑΙΣ ΧΑΝΣ, "Η ΜΑΥΡΗ ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΗΧΑΝΟΡΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥΣ", Εκδόσεις Κάδμος, Θεσσαλονίκη 2010, σελ.136-144, 384

στην ουσία έναν αδιάκοπο εμφύλιο σπαραγμό στην Αγκόλα από την αρχή της ανεξαρτησίας της (1974) μέχρι το 2002 και εξέθρεψε συστήματα διαφθοράς και λαθρεμπορίου όπλων και πρώτων υλών⁹⁹.

Μέσα από αυτά τα παραδείγματα φαίνεται ξεκάθαρα ότι η παρουσία των εταιρειών πετρελαίου υπονομεύει τη βιώσιμη ανάπτυξη της αφρικανικής ηπείρου διότι ακολουθούν πρακτικές που δεν συνάδουν με βασικές αρχές περιβαλλοντικής προστασίας. Αντ' αυτού προκαλούν σοβαρές ζημιές στα ήδη εύθραυστα χερσαία και υδάτινα οικοσυστήματα των αφρικανικών χωρών και θέτουν σοβαρές προκλήσεις για την υλοποίηση των SDGs 14 και 15 για την ορθολογική αξιοποίηση των χερσαίων και υδάτινων φυσικών πόρων αντίστοιχα. Ταυτόχρονα δε τα δίκτυα συνεργασίας που αναπτύσσουν με αυταρχικές και διεφθαρμένες κυβερνήσεις υποσκάπτουν τους δημοκρατικούς θεσμούς, εντείνουν τα φαινόμενα διαφθοράς, παράνομου χρηματισμού και δωροδοκίας και γενικά οδηγούν τις κοινωνίες σε κατάσταση προχωρημένης σήψης προκαλώντας εσωτερική αστάθεια κι όπως ειπώθηκε παραπάνω εμφυλίους πολέμους. Άρα μπορεί να υποστηριχθεί ότι η δράση των πετρελαϊκών ΠΕ υποσκάπτει και την υλοποίηση του SDG 16 για την εδραίωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης και των ισχυρών θεσμών.

Εξίσου βλαπτική κρίνεται και η παρουσία των διεθνών μεταλλευτικών εταιρειών στην Υποσαχάρια Αφρική συμβάλλοντας στην περαιτέρω αποσταθεροποίησή της. Όντας πλούσια σε μεταλλεύματα όπως χαλκό, σίδηρο, χρυσό, πλατίνα, κασίτερο κ.α, ήταν λογικό η περιοχή να τραβήξει την προσοχή τέτοιων εταιρειών. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει εδώ να γίνει στα διαμάντια. Περισσότερο από το μισό της παγκόσμιας παραγωγής διαμαντιών προέρχεται από την Αφρική όπου στο σχετικό κλάδο δεσπόζει η νοτιοαφρικανική εταιρεία De Beers. Η παραγωγή όμως διαμαντιών έχει συνδεθεί με τη χρηματοδότηση αντάρτικων ομάδων και την πρόκληση εμφύλιων πολέμων ιδιαίτερα στις χώρες της Δυτικής Αφρικής (Σιέρρα Λεόνε, Λιβερία) και της Νότιας (Αγκόλα). Εξού και ο χαρακτηρισμός που τους έχει αποδοθεί: «ματωμένα διαμάντια» (blood diamonds)¹⁰⁰. Στο ίδιο μήκος κύματος στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό διάφορες εταιρείες που ήθελαν να εκμεταλλευθούν το πλούσιο υπέδαφος της χώρας συνέβαλαν στη συνέχιση του

⁹⁹ Ibid σελ.149-151

¹⁰⁰ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ ΑΣΤΕΡΗΣ, ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, "Η ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα 2016, σελ.276

λεγόμενου Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου της Αφρικής (1998-2003) συνάπτοντας συμμαχίες με τα εμπόλεμα μέρη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καταλήστευση του ορυκτού πλούτου της χώρας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχαν εκδηλώσει οι εμπλεκόμενες εταιρείες για το Ταντάλιο διότι είναι ένα μέταλλο που χρησιμοποιείται στη βιομηχανία ηλεκτρονικών ειδών του οποίου η παραγωγή κατά το 80% προέρχεται από αυτή τη χώρα¹⁰¹.

¹⁰¹ ΒΕΡΝΕΡ-ΛΟΜΠΟ ΚΛΑΟΥΣ & ΒΑΙΣ ΧΑΝΣ, “Η ΜΑΥΡΗ ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΗΧΑΝΟΡΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥΣ”, Εκδόσεις Κάδμος, Θεσσαλονίκη 2010, σελ.72-75

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα ξεκίνησε με μια πλήρη και σε βάθος κατανόηση του φαινομένου των πολυεθνικών εταιρειών. Έπειτα ακολούθησε μια εισαγωγή στην θεματική της βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό που επιδιώκεται στο τέλος είναι η διερεύνηση της σχέσης αυτών των δυο παραμέτρων: δηλαδή κατά πόσο η δράση των πολυεθνικών εταιρειών ωφελεί ή υπονομεύει την βιώσιμη ανάπτυξη; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό επιχειρήθηκε να δοθεί μέσα από την περιπτωσιολογική μελέτη της Υποσαχάριας Αφρικής. Η περιοχή αυτή παρουσιάζει διττό ενδιαφέρον για τους σκοπούς αυτής της εργασίας: Αφενός λόγω του φυσικού της αποθέματος αποτελεί έναν ελκυστικό προορισμό για μεγάλους πολυεθνικούς ομίλους οι οποίοι αναζητούν νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες στα πλούσια εδάφη της. Αφετέρου η Υποσαχάρια Αφρική λόγω των ζητημάτων υπανάπτυξης σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και των ιδιαίτερων οικολογικών ανισορροπιών που αντιμετωπίζει σε σύγκριση με άλλες περιοχές του Πλανήτη εμφανίζεται ως ιδανικό πεδίο αναφοράς για τη διερεύνηση του είδους της σχέσης πολυεθνικών εταιρειών-βιώσιμης ανάπτυξης.

Πιο αναλυτικά, το πρώτο μέρος της εργασίας επικεντρώνεται στην σκιαγράφηση μιας ολοκληρωμένης εικόνας των πολυεθνικών εταιρειών και στην ανάδειξη του ρόλου τους ως κυρίαρχων δρώντων στην σημερινή παγκόσμια οικονομία. Η ανάλυση ξεκίνησε με μια αναφορά στα είδη διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας. Ιδιαίτερη μνεία έγινε στον προσδιορισμό της έννοιας της επένδυσης και στην εξειδίκευσή της σε δυο επιμέρους κατηγορίες: τις επενδύσεις χαρτοφυλακίου και τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Ακολούθησε η οριοθέτηση των δυο εννοιών και εξηγήθηκαν οι διαφορές τους. Μέσω του προσδιορισμού της άμεσης ξένης επένδυσης έγινε εφικτός επίσης ο ορισμός της πολυεθνικής εταιρείας διότι πρόκειται για δυο έννοιες έντονα αλληλεξαρτώμενες. Ακολούθως έγινε μια πιο αναλυτική αναφορά στη φύση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Συγκεκριμένα στους 2 βασικούς τρόπους ΑΞΕ που είναι οι πρωτογενείς επενδύσεις και οι συγχωνεύσεις & εξαγορές, στις μορφές και στην τυπολογία των ΑΞΕ. Αναλύθηκαν επίσης ουσιώδη στοιχεία που πλαισιώνουν την έννοια της άμεσης ξένης επένδυσης όπως είναι χαρακτηριστικά ο έλεγχος και με βάση αυτά έγινε μια συσχέτιση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων που εμφανίζει η άμεση ξένη επένδυση σε

σχέση με τις εξαγωγές και το licensing ως μορφή επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η στάθμιση αυτή κατέδειξε ότι η ΑΞΕ αποτελεί μια περισσότερο αποδοτική μορφή διεθνοποίησης μιας επιχείρησης σε σύγκριση με τις άλλες δυο. Στο συμπέρασμα αυτό συντέινει και η ανάλυση των μοναδικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που διαθέτουν οι πολυεθνικές έναντι των εθνικών εταιρειών. Τα πλεονεκτήματα αυτά σχετίζονται μεταξύ άλλων με τις μορφές οργάνωσης των πολυεθνικών και τις οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται στην παραγωγή, στην χρηματοδότηση και στην R&D. Εν συνεχεία αναπτύχθηκαν οι κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για την εξήγηση των κινήτρων που ωθούν μια πολυεθνική στην πραγματοποίηση ΑΞΕ. Από όλες αυτές τις προσεγγίσεις ιδιαίτερη έμφαση αποδόθηκε στο θεωρητικό υπόδειγμα OLI του John Dunning. Το θεώρημα αυτό αξιολογήθηκε ως η πιο άρτια δομημένη ερμηνευτική προσέγγιση της φύσης και της λειτουργίας των πολυεθνικών εταιρειών διότι αποτελεί προϊόν συγκερασμού των άλλων θεωριών. Επιπροσθέτως αναδείχθηκε η καταλυτική σημασία της λειτουργίας των πολυεθνικών εταιρειών στην επιτάχυνση της προόδου της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης.

Αρχικά έγινε μια ιστορική αναδρομή σε βάθος αιώνων των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων ξεκινώντας από τις μεγάλες ιταλικές τραπεζικές εταιρείες του Μεσαίωνα, την δράση σημαντικών ευρωπαϊκών εμπορικών εταιρειών μεταξύ 16^{ου} και 18^{ου} αιώνα, την εμφάνιση των ΑΞΕ το 19^ο αιώνα και καταλήγοντας στην κυρίαρχη παρουσία των πολυεθνικών εταιρειών στη διεθνή οικονομική ζωή υπό την ολοκληρωμένη τους μορφή στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Στο σημείο αυτό υπογραμμίστηκε η σημασία των πολυεθνικών εταιρειών ως κινητήριου μοχλού της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης μέσα από την παρουσίαση των τεσσάρων βασικών στρατηγικών τους: Στρατηγική της Αγοράς, Στρατηγική ελαχιστοποίησης του κόστους, Σφαιρική Στρατηγική και Ολιγοπωλιακή Στρατηγική. Επίσης έγινε αναφορά στη σύγχρονη εκδοχή των πολυεθνικών εταιρειών καθώς η ανθρωπότητα εισήλθε στο τρίτο στάδιο της παγκοσμιοποίησης όπου κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει πλέον η χρηματική σφαίρα υπό τη μορφή των διεθνών κεφαλαιαγορών. Η εξέλιξη αυτή είχε ως συνέπεια την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας αλλά και της ίδιας της φύσης της πολυεθνικής εταιρείας η οποία γίνεται αντιληπτή πλέον ως Παγκόσμια Επιχείρηση διότι λειτουργεί στα πλαίσια μιας παγκοσμιοποιημένης και δίχως εθνικά σύνορα αγοράς. Στο τέλος του πρώτου μέρους το αντικείμενο μελέτης μεταφέρθηκε στην αμφίδρομη σχέση πολυεθνικών εταιρειών και κρατών. Εδώ το

ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στον αντίκτυπο της παρουσίας των πολυεθνικών στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η ανάλυση κατέδειξε ότι η δράση των πολυεθνικών στις χώρες αυτές είναι μάλλον επαχθής παρά επικερδής διότι τα επιχειρηματικά συμφέροντα των πρώτων τις περισσότερες φορές δεν ευθυγραμμίζονται με τις εθνικές στρατηγικές των δεύτερων. Κατ' αποτέλεσμα οι πολυεθνικές συμβάλλουν στη διατήρηση της κατάστασης υπανάπτυξης των χωρών του Νότου λόγω του ότι μεταξύ άλλων επιτείνουν την τεχνολογική τους υστέρηση, δεν επανεπενδύουν τα κέρδη τους σε αυτές και δεν προάγουν συνθήκες υγιούς απασχόλησης.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας η έρευνα εστίασε στην ανάδειξη της στρατηγικής της βιώσιμης ανάπτυξης. Σε πρώτο στάδιο παρατέθηκε ο ορισμός και αναλύθηκαν οι 3 παράμετροι που συγκροτούν το αναπτυξιακό φαινόμενο υπό την βιώσιμη θεώρησή του: Οικονομία-Περιβάλλον-Κοινωνία. Παρουσιάστηκαν δε ορισμένες θεωρίες που διαβαθμίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη σε πολύ ήπια, ήπια, ισχυρή και πολύ ισχυρή ανάλογα με το αν δίνεται έμφαση στην οικονομική ή την περιβαλλοντική παράμετρο. Συνεχίζοντας ακολούθησε ιστορική ανασκόπηση όσον αφορά την πορεία κατοχύρωσης της βιώσιμης ανάπτυξης. Συγκεκριμένα δε έγινε αναφορά στις 4 Συνδιασκέψεις-σταθμούς που κατέληξαν στην παραγωγή μιας σειράς νομικών κειμένων τα οποία αφορούν στην επίσημη αναγνώριση σε διεθνές επίπεδο της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης υπό την ολοκληρωμένη τρισδιάστατη σύλληψή της καθώς και στην πρόβλεψη πολιτικών για την υλοποίησή της. Πρόκειται για τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον 1972, τη Συνδιάσκεψη του Ρίο Ντε Τζανέιρο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη 1992, τη Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη 2002 και τη Συνδιάσκεψη του Ρίο 2012. Ως η σημαντικότερη και πιο κομβική για την καθιέρωση της βιώσιμης ανάπτυξης ως παγκόσμιας στρατηγικής αποδείχθηκε η Συνδιάσκεψη του Ρίο 1992. Κι αυτό διότι για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε ρητά η σημασία της περιβαλλοντικής παραμέτρου και έγινε αποδεκτή η ισότιμη σύμπλευσή της με τις άλλες δυο, δηλαδή την οικονομική και κοινωνική, προσδίδοντας έτσι στο αναπτυξιακό φαινόμενο την ολοκληρωμένη του τρισδιάστατη μορφή. Στη συνέχεια επιχειρήθηκε μια πιο εμπειρισταωμένη ανάλυση της βιώσιμης ανάπτυξης αυτή τη φορά σε επίπεδο επιμέρους στόχων. Εξετάστηκαν αρχικά οι Στόχοι της Χιλιετίας: τα γεγονότα που οδήγησαν στην καθιέρωσή τους από τον ΟΗΕ, η φιλοσοφία τους, η πρόοδος και οι προκλήσεις στην πορεία εφαρμογής τους. Αμέσως μετά περιγράφηκε η μετάβαση

στους Στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη που περιέχονται στην Agenda 2030. Εδώ εξηγήθηκαν οι αδυναμίες των MDGs και πως κατέστη αναγκαία η αντικατάστασή τους από τους SDGs. Επίσης συζητήθηκαν τα προτερήματα αλλά και οι αδυναμίες των SDGs. Ειδικότερα τονίσθηκε το γεγονός ότι όπως ακριβώς οι MDGs και οι SDGs εμπεριέχονται σε προγραμματικά μεν αλλά χωρίς δεσμευτική ισχύ κείμενα γεγονόσ που θα μπορούσε να υπονομεύσει την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης. Για το λόγο αυτό επισημάνθηκε η ανάγκη οι SDGs να αποτελέσουν μέρος μιας συνθήκης-πλασίου που θα δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη για την απαρτέγκλιτη εφαρμογή των στόχων αυτών. Το δεύτερο μέρος έκλεισε με μια αναφορά στην ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος μέσω των αντίστοιχων Προγραμμάτων Δράσης. Πιο συγκεκριμένα αντικείμενο μελέτης ήταν το 5^ο, το 6^ο και το 7^ο ΠΔΠ όπου συζητήθηκαν οι αρχές, οι στόχοι, οι επιμέρους θεματικές και τα μέσα υλοποίησης των διατάξεών τους. Αυτό που αναδεικνύεται μέσα από την ανάλυση των Προγραμμάτων αυτών είναι ότι ενσωματώνουν κατά τρόπο συνεκτικό την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις κλαδικές ενωσιακές πολιτικές. Η παραπάνω διαπίστωση κατέστησε βάσιμο το επιχείρημα της ανωτερότητας της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σε ό,τι αφορά την εμπέδωση κι εφαρμογή της στρατηγικής της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας εστιάζει στην περιπτωσιολογική μελέτη της Υποσαχάριας Αφρικής στο πλαίσιο της οποίας επιδιώκεται να απαντηθεί το ερώτημα που τέθηκε εξ αρχής: αν δηλαδή οι πολυεθνικές εταιρείες είναι φορείς προαγωγής ή υπονόμησης της βιώσιμης ανάπτυξης. Αν και η περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής παρουσιάζει δυσκολίες ως προς την αναζήτηση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών που να εξειδικεύονται στη διερεύνηση του παραπάνω ερωτήματος λόγω ελλειπών στοιχείων και ίσως δυσχερειών στην τήρηση βάσεων δεδομένων, το χρησιμοποιηθέν βιβλιογραφικό υλικό στάθηκε αρκετό ως προς την εξαγωγή άρτιων συμπερασμάτων σχετικά με την επικρατούσα κατάσταση στην περιοχή. Πιο αναλυτικά, η μελέτη ξεκίνησε με μια γεωγραφική προσέγγιση της Υποσαχάριας Αφρικής σε επίπεδο υπο-περιφερειών: Δυτική, Κεντρική, Ανατολική και Νότια Αφρική. Ακολούθως έγινε η απεικόνιση της κατάστασης υπανάπτυξης της Υποσαχάριας Αφρικής. Ως βασικοί συντελεστές της αναπτυξιακής υστέρησης των αφρικανικών χωρών αναφέρθηκαν η ευρωπαϊκή ηγεμονία υπό τη μορφή αρχικά του δουλεμπορίου και της αποικιοκρατίας μετέπειτα, η επιβολή του νέο-αποικιοκρατικού συστήματος από τις πρώην μητροπόλεις μέσω των πολυεθνικών εταιρειών, οι

αδύναμοι θεσμοί των νεοσύστατων αφρικανικών κρατών, η συνεχής πληθυσμιακή μεγέθυνση, η μάστιγα των μεταδοτικών ασθενειών και οι περιβαλλοντικές πιέσεις. Εν συνεχεία καταγράφηκαν τα βήματα προόδου και οι προκλήσεις που συναντούν τα αφρικανικά κράτη στην υλοποίηση των SDGs. Κλείνοντας επιχειρήθηκε η αποτύπωση της σχέσης πολυεθνικών εταιρειών-βιώσιμης ανάπτυξης που είναι το επιδιωκόμενο συμπέρασμα-κλειδί της όλης αυτής προσπάθειας. Παρά το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι οι πολυεθνικές εταιρείες είναι φορείς καινοτομίας και δυνητικά μπορούν να συνεισφέρουν στην τεχνολογική πρόοδο των αναπτυσσόμενων χωρών κάτι το οποίο είναι άλλωστε κι ένας από τους αναγκαίους όρους για τη βιώσιμη ανάπτυξη, μια σειρά επιχειρημάτων έθεσε υπό σοβαρή αμφισβήτηση τον ισχυρισμό περί θετικής συμβολής των πολυεθνικών στη βιώσιμη ανάπτυξη των χωρών του Νότου. Προς επίρρωση αυτού έγινε αναφορά στη δραστηριότητα των πολυεθνικών εταιρειών στην Υποσαχάρια Αφρική. Ειδικότερα η μελέτη επικεντρώθηκε σε 3 βασικούς τομείς που προσελκύουν το ενδιαφέρον μεγάλων εταιρικών ομίλων στις αφρικανικές χώρες: αγροτική παραγωγή, εκμετάλλευση υδρογονανθράκων ιδίως πετρελαίου και μεταλλευτικές δραστηριότητες. Το αποτέλεσμα αυτής της ανάλυσης οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι πρακτικές των πολυεθνικών εταιρειών όχι μόνο δεν είναι επωφελείς για τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, αλλά αντιθέτως υπονομεύουν όλους τους αναπτυξιακούς δείκτες, επιτείνουν τις σχέσεις εξάρτησης με τις αναπτυγμένες χώρες του Βορρά και εν τέλει αποτελούν σκόπελο για την πορεία βιώσιμης ανάπτυξης των χωρών αυτών.

Ως εκ τούτου αυτό που απομένει να απαντηθεί είναι πως οι αφρικανικές χώρες μπορούν να αξιοποιήσουν τα πλεονεκτήματα των πολυεθνικών εταιρειών για να επιτύχουν τους αναπτυξιακούς τους στόχους με βιώσιμα μοντέλα δείχνοντας έτσι το δρόμο και για τις υπόλοιπες χώρες του αναπτυσσόμενου Νότου. Για το σκοπό αυτό υποστηρίζεται η άποψη της ρυθμιστικής παρέμβασης των χωρών-υποδοχής στη δραστηριότητα των πολυεθνικών εταιρειών. Βασικό έρεισμα αυτής της άποψης είναι η ίδια η Διακήρυξη του Ρίο 1992 που μεταξύ άλλων παρακινεί τα κράτη να θεσπίζουν αποτελεσματική περιβαλλοντική νομοθεσία και μάλιστα ειδικούς κανόνες ευθύνης και αποζημίωσης απέναντι στα θύματα περιβαλλοντικών καταστροφών¹⁰².

¹⁰² ABDUL-GAFARU, ABDULAI, "ARE MULTINATIONAL CORPORATIONS COMPATIBLE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT? THE EXPERIENCE OF DEVELOPING COUNTRIES", Georgia Tech Center for International Business Education and Research Working Paper Series 2007-2008 Working Paper 001-07/08, October 2006, σελ. 23, διαθέσιμο στο <http://www.cober.gatech.edu>

Αναγνωρίζεται βέβαια ότι κάτι τέτοιο δεν είναι εύκολο δεδομένου ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες και δη της Υποσαχάριας Αφρικής τείνουν να αποφεύγουν τέτοιες ενέργειες από φόβο μήπως προκαλέσουν την μαζική φυγή εταιρειών από τα εδάφη τους. Ο ενδοιασμός αυτός δεν είναι αδικαιολόγητος καθώς πολλές αναπτυσσόμενες χώρες εναποθέτουν πολλές ελπίδες για την οικονομική τους ανάπτυξη στις ξένες επενδύσεις ακριβώς διότι οι πολυεθνικές όχι μόνο είναι φορείς νέων τεχνολογιών αλλά με την εγκατάστασή τους φέρνουν νέα κεφάλαια στις αναπτυσσόμενες χώρες για τα οποία υπάρχει μεγάλη ανάγκη και δημιουργούν συγχρόνως απασχόληση στις χώρες αυτές για τις περισσότερες από τις οποίες μάλιστα η οικονομική μεγέθυνση, η αύξηση της παραγωγής και κατανάλωσης αποτελούν προτεραιότητα. Αντιθέτως η επιδίωξη της βιώσιμης ανάπτυξης θεωρείται ήσσονος σημασίας ζήτημα. Επομένως φαίνεται ότι η σε εθνικό επίπεδο μονομερής ρύθμιση της δράσης των πολυεθνικών εταιρειών δεν είναι τόσο αποτελεσματική. Για το λόγο αυτό υποστηρίζεται ότι τα αφρικανικά κράτη λόγω της διαπραγματευτικής τους αδυναμίας απέναντι στις πανίσχυρες πολυεθνικές θα πρέπει να αναζητήσουν τρόπους συνεργασίας τόσο μεταξύ τους όσο και κυρίως με αφρικανικούς περιφερειακούς οργανισμούς και αναπτυξιακές τράπεζες. Πράγματι λόγω του ότι οι εθνικές κυβερνήσεις πολλών αναπτυσσόμενων κρατών προσπαθούν με κάθε τρόπο να προσελκύσουν ΑΞΕ για να ξεφύγουν από το οικονομικό τους τέλμα δεν μπορούν να ασκήσουν αποτελεσματικό έλεγχο επί των πολυεθνικών. Ως εκ τούτου καθίσταται αναγκαία η θεσμοθέτηση ενός διεθνούς καθεστώτος ελέγχου νομικά δεσμευτικού που θα θέσει τέρμα στην περιβαλλοντικά ζημιογόνο συμπεριφορά των πολυεθνικών. Τονίζεται δε το στοιχείο της νομικής δεσμευτικότητας. Διότι υποστηρίζεται και η θέση ότι ένας άλλος τρόπος μετριασμού των επιβλαβών δραστηριοτήτων των πολυεθνικών εταιρειών είναι η εθελούσια υιοθέτηση από την πλευρά τους μιας σειράς από κώδικες δεοντολογίας. Όντως για πολλές εταιρείες η απόκτηση και διατήρηση ενός κοινωνικού προφίλ έχει μεγάλη σημασία για την απήχησή τους στο καταναλωτικό κοινό. Ειδικά στις δυτικές κοινωνίες οι καταναλωτές έχοντας αποκτήσει μια πιο αναβαθμισμένη περιβαλλοντική συνείδηση τείνουν να λαμβάνουν υπόψη τους τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των παραγόμενων προϊόντων και παρεχόμενων υπηρεσιών. Για το λόγο αυτό οι εταιρείες θέλουν να διατηρούν ένα επίπεδο Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης η οποία υποδηλώνει τον τρόπο με τον οποίο μια εταιρεία ενσωματώνει στην ατζέντα της μια σειρά από δραστηριότητες για την ικανοποίηση αναγκών της ευρύτερης κοινωνίας με στόχο τη βελτίωση της δημόσιας

εικόνας και της φήμης της¹⁰³. Όμως τέτοιου είδους πολιτική ακολουθείται συνήθως από πολυεθνικές που δίνουν μεγάλη έμφαση στην απόκτηση φήμης, στο λεγόμενο brand name. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για εταιρείες που δραστηριοποιούνται μεταξύ άλλων στον κλάδο της ένδυσης, των υποδημάτων κ.α. Στην περίπτωση της Υποσαχάριας Αφρικής όπως είδαμε δεσπόζουν εξορυκτικές βιομηχανίες με τη μορφή πετρελαϊκών και μεταλλευτικών πολυεθνικών. Οι εταιρείες αυτές, των οποίων η δραστηριότητα εγκυμονεί τους μεγαλύτερους κινδύνους για το περιβάλλον, συνήθως δεν υιοθετούν εθελούσια κώδικες ηθικής δεοντολογίας ακριβώς διότι το brand name δεν παίζει κάποιο σημαίνοντα ρόλο σε αυτούς τους τομείς. Άρα στο πλαίσιο της Υποσαχάριας Αφρικής οι προσδοκίες για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης δεν είναι σκόπιμο να εναποτεθούν στην απόλυτη διακριτική ευχέρεια των πολυεθνικών. Αντιθέτως είναι απαραίτητη μια νομοθετική σύμπραξη χωρών-περιφερειακών οργανισμών-αναπτυξιακών τραπεζών-κοινωνίας των πολιτών για την κατάρτιση μιας σειράς κανονισμών που θα ευνοούν μεν τις ΑΞΕ αλλά θα θωρακίζουν ταυτόχρονα τις αφρικανικές χώρες κι επιμέρους κοινότητες από ζημιολύγες πρακτικές των πολυεθνικών και με κάποιο τρόπο θα συμβιβάζουν τα ξένα επιχειρηματικά συμφέροντα με εθνικούς και περιφερειακούς αναπτυξιακούς σχεδιασμούς.

Κλείνοντας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι υπάρχει μια κατηγορία πολυεθνικών που μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη της Υποσαχάριας Αφρικής στο άμεσο μέλλον. Πρόκειται για πολυεθνικές εταιρείες που δεν είναι δυτικών συμφερόντων αλλά η έδρα της μητρικής τους βρίσκεται σε κάποια από τις χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής¹⁰⁴. Οι εταιρείες αυτές παρά το γεγονός ότι δεν έχουν ακόμα μεγάλη αναγνωρισιμότητα στη διεθνή κοινότητα διακρίνονται από έναν ιδιαίτερο δυναμισμό καθώς όχι μόνο αποφέρουν μεγάλα κέρδη αλλά επεκτείνονται συνεχώς σε νέες αγορές. Το σημαντικότερο είναι ότι οι αφρικανικές πολυεθνικές μπορούν να συνεργαστούν πιο αποτελεσματικά με τις τοπικές κοινότητες των χωρών όπου δραστηριοποιούνται, μπορούν να μοιραστούν τεχνογνωσία, δεξιότητες και να συμβάλλουν στην κατάρτιση του εργατικού

¹⁰³ CHAK, LOK YIU, "CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF MULTINATIONAL CORPORATIONS", University of Washington Tacoma, Global Honors Theses Global Honors Program, June 2014, σελ.3, διαθέσιμο στο https://digitalcommons.tacoma.uw.edu/gh_theses/18/

¹⁰⁴ INITIATIVE FOR GLOBAL DEVELOPMENT AND DALBERG GLOBAL DEVELOPMENT ADVISORS, "PIONEERS ON THE FRONTIER SUB-SAHARAN AFRICA'S MULTINATIONAL CORPORATIONS", 2011, σελ. 1, διαθέσιμο στο <http://www.igdleaders.org/wp-content/uploads/IGD-Dalberg-Pioneers-on-the-Frontier.pdf>

δυναμικού. Συνεπώς οι εταιρείες αυτές είναι σε θέση να δημιουργήσουν υγιή απασχόληση και γενικότερα να προάγουν πιο αποτελεσματικά τη βιώσιμη ανάπτυξη στην Υποσαχάρια Αφρική διότι πολύ απλά σε σύγκριση με τις δυτικές πολυεθνικές είναι περισσότερο εξοικειωμένες με την αφρικανική πραγματικότητα και πιθανότατα γνωρίζουν καλύτερα τις αναπτυξιακές ανάγκες της περιοχής. Κατά συνέπεια θα ήταν σκόπιμο οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής να προσφέρουν κίνητρα για κοινοπραξίες μεταξύ εταιρειών δυτικών συμφερόντων και αφρικανικών πολυεθνικών διότι ίσως αυτός ο συνδυασμός αποδειχθεί καταλυτικός για την αναπτυξιακή πρόοδο της περιοχής η οποία όπως φαίνεται περνάει μέσα από τη σύμπραξη δημοσίου και ιδιωτικού τομέα με βιώσιμο πάντα πρόσημο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΑΠΟΦΑΣΗ αριθ. 1386/2013/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 20ής Νοεμβρίου 2013 σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ενημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EL>

AFRICAN UNION, ECONOMIC COMMISSION FOR AFRICA; AFRICAN DEVELOPMENT BANK AND UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, "2017 AFRICA SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORT: TRACKING PROGRESS ON AGENDA 2063 AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/320911549_Africa_Sustainable_Development_Report_Tracking_Progress_on_Agenda_2063_and_the_Sustainable_Development_Goals

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS CENTER FOR AFRICA, "AFRICA 2030 HOW AFRICA CAN ACHIEVE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS REPORT NO.1", 2017, διαθέσιμο στο <https://sdgcafrica.org/wp-content/uploads/2017/03/sdgca-africa-2030-report.pdf>

UNITED NATIONS, "THE MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS REPORT 2015", διαθέσιμο στο [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

<https://data.worldbank.org/region/sub-saharan-africa>

ΒΙΒΛΙΑ-ΑΡΘΡΑ

ΒΕΡΝΕΡ-ΛΟΜΠΙΟ ΚΛΑΟΥΣ & ΒΑΙΣ ΧΑΝΣ, "Η ΜΑΥΡΗ ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΗΧΑΝΟΡΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥΣ", Εκδόσεις Κάδμος, Θεσσαλονίκη 2010

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι., ΣΑΜΙΩΤΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ Δ., ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "Η ΣΥΝΔΙΑΚΕΨΗ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ (RIO DE JANEIRO) ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1993

ΔΗΜΑΔΑΜΑ ΖΕΦΗ, "ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΔΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008

ΚΟΝΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ-ΤΣΑΡΔΑΝΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2012

ΚΥΡΚΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, "ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ", Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2002

ΜΕΛΑΣ Κ.- ΠΟΛΛΑΛΗΣ Ι., "ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005

ΜΠΑΜΠΑΝΑΣΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΣ, "ΝΕΑ ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004

ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ Ε., "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ", Εκδόσεις Συμεών, Αθήνα 2014

ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΒΑΣΩ, "ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1986

ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, "ΠΡΟΣ ΕΝΑΝ ΠΟΛΥΠΟΛΙΚΟ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2009

ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ & ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ & ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010

ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟ ΘΕΣΜΟΙ", Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα 2017

ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., ΠΛΑΤΙΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, "ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ", Εκδόσεις Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα 2010

ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΜΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2011

ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι., "ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΚΛΗΣΗ-ΕΥΚΑΙΡΙΑ", Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009

ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ ΑΣΤΕΡΗΣ, ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, "Η ΑΦΡΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ", Εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα 2016

COHN THEODORE H., "ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ", Εκδόσεις Gutenberg, 2009

ABDUL-GAFARU, ABDULAI, "ARE MULTINATIONAL CORPORATIONS COMPATIBLE WITH SUSTAINABLE DEVELOPMENT? THE EXPERIENCE OF DEVELOPING COUNTRIES", Georgia Tech Center for International Business Education and Research Working Paper Series 2007-2008 Working Paper 001-07/08, October 2006, διαθέσιμο στο <http://www.cober.gatech.edu>

CHAK, LOK YIU, "CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF MULTINATIONAL CORPORATIONS", University of Washington Tacoma, Global Honors Theses Global Honors Program, June 2014, διαθέσιμο στο https://digitalcommons.tacoma.uw.edu/gh_theses/18/

EYONG C.T & FOY I.I., "TOWARDS ALTERNATIVE STRATEGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN AFRICA", 2006 WIT PRESS www.witpress.com

HONNIBALL ARRON, SPIJKERS OTTO, "MDGS AND SDGS LESSONS LEARNT FROM GLOBAL PUBLIC PARTICIPATION IN THE DRAFTING OF THE UN DEVELOPMENT GOALS", published in: VEREINTE NATIONEN – German Review on the United Nations, Vol. 62, No. 6, 2014, διαθέσιμο στο https://dgvn.de/fileadmin/publications/PDFs/Zeitschrift_VN/VN_2014/Heft_6_2014/Spijkers_Honniball_VN_6-14_eng_FINAL2.pdf

HULL ROBERT, DONKERS ROBERT, "PROGRESS TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION", AREA STUDIES - EUROPE (Regional Sustainable Development Review), Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS), διαθέσιμο στο <http://www.eolss.net/sample-chapters/c16/E1-53-55.pdf>

INITIATIVE FOR GLOBAL DEVELOPMENT AND DALBERG GLOBAL DEVELOPMENT ADVISORS, "PIONEERS ON THE FRONTIER SUB-SAHARAN AFRICA'S MULTINATIONAL CORPORATIONS", 2011, διαθέσιμο στο <http://www.igdleaders.org/wp-content/uploads/IGD-Dalberg-Pioneers-on-the-Frontier.pdf>

LA VINA ANTONIO G. M., HOFF GRETCHEN, DEROSE ANNE MARIE, "THE SUCCESSES AND FAILURES OF JOHANNESBURG: A STORY OF MANY SUMMITS A REPORT ON THE WORLD SUMMIT ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT FOR DONORS AND CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS", World Resources Institute, September 23 2002, διαθέσιμο στο http://pdf.wri.org/wssd_joburg_english.pdf

LEGGETT JANE A., CARTER NICOLE T., "RIO+20: THE UNITED NATIONS CONFERENCE ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT JUNE 2012", Congressional Research Service, June 18, 2012, διαθέσιμο στο <https://fas.org/sgp/crs/row/R42573.pdf>

SACHS JEFFREY D, "FROM MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS", Earth Institute Columbia University, New York USA, Vol 379 June 9, 2012, σελ. 1-6, διαθέσιμο στο

http://www.grips.ac.jp/forum/IzumiOhno/lectures/2015_Lecture_texts/S16_From-MDGs-to-SDGs-Lancet-June-2012.pdf

STUBBS BRITANNY, "MDGS AND SDGS LESSONS LEARNED AND MOVING FORWARD", διαθέσιμο στο <http://jpinyu.com/wp-content/uploads/2017/05/MDGs-and-SDGs.pdf>

YIU SANER LICHIA, SANER RAYMOND, "SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND MILLENNIUM DEVELOPMENT GOALS: AN ANALYSIS OF THE SHAPING AND NEGOTIATION PROCESS", Asia Pacific Journal of Public Administration, 2014, διαθέσιμο στο http://www.csend.org/images/articles/files/20140522_Post_MDG_Negotiation_APJ_PA_362_June_2014.pdf

WOODBIDGE MICHAEL, "FROM MDGS TO SDGS: WHAT ARE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS?", ICLEI-Local Governments for Sustainability, November 2015 διαθέσιμο στο www.iclei.org/briefingsheets